

Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

εις τὰ διάφορα Κράτη τοῦ Κόσμου καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ
τὰ ἐντεῦθεν πορίσματα περὶ τῆς οἰκονομικῆς
καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος¹.

Ἐσκέφθησαν λοιπὸν ὅτι, εἰὰν τὸ Κράτος ἠγόραζε μέρος τοῦ παρα-
γομένου ἐν τῇ χώρᾳ ἀργύρου, ἢ πρὸς τὸν χρυσὸν τιμὴ τοῦ με-
τάλλου τούτου ἤθελε παύσει κατιούσα, καὶ ἐπὶ τῇ ιδέᾳ ταύτῃ τῷ
1878 προὐκάλεσαν τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Bland Bill νόμον, καθ'
ὃν τὸ Κράτος ὑπεχρεοῦτο ν' ἀγοράζῃ 2 ἑκατομμυρίων δολλαρίων ἄρ-
γυρον κατ' ἔτος βραδύτερον, τῷ 1890, δι' ἄλλου νόμου καλουμένου
Silver Purchase Act τὸ ποσὸν τοῦτο ὑπερδιπλασίασαν, ὑποχρεω-
θέντος τοῦ Κράτους ν' ἀγοράζῃ 54 ἑκατομμύρια οὐγγίας ἀργύρου κατ'
ἔτος, ἧτοι 4 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμύρια οὐγγίας κατὰ μῆνα. Ἄλλ' αἱ ἀμεταβλη-
τοι συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας λειτουργεῖ ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ πώλησις τῶν
ἐμπορευμάτων, τὰ δὲ πολύτιμα μέταλλα, εἰς οἰανδήποτε καὶ ἐν ὧσι
μορφῇ, εἰσι βεβαίως ἐμπόρευμα, δὲν ἐκβιάζονται οὕτως ἀντὶ νὰ ἐπέλ-
θῃ ἡ ἐλπιζομένη ἀναχαίτισις τῆς ὑποτιμῆσεως, τούναντιον αὕτη ἐπε-
τάθη ἀκριβῶς ἐπὶ μάλλον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Bland Bill, διότι, ἐνῶ
τῷ 1878 μία οὐγγία ἀργύρου ἐτιμάτο 52 $\frac{9}{16}$ δηνάρια, τῷ 1879
ἐτιμάτο 51 $\frac{1}{4}$, τῷ 1880 52 $\frac{1}{4}$, τῷ 1881 51 $\frac{11}{16}$, τῷ 1882
51 $\frac{5}{8}$, τῷ 1883 50 $\frac{9}{16}$, τῷ 1884 50 $\frac{5}{8}$, τῷ 1885 48 $\frac{5}{8}$, τῷ
1886 45 $\frac{3}{8}$, τῷ 1887 44 $\frac{5}{8}$, τῷ 1888 42 $\frac{1}{8}$, τῷ 1889 42 $\frac{11}{16}$,
τῷ 1890 47 $\frac{11}{16}$, τῷ 1891 45 $\frac{1}{16}$ καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην
τιμάται 37 $\frac{15}{16}$.

Ἡ μεγάλη αὕτη ὑποτίμησις τοῦ ἀργύρου ἐμβάλλει εἰς πολλὴν ἀνη-
συχίαν τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας, διότι, εἰὰν μέχρι τοῦδε κατωρθώθῃ
ἀληθῶς νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ ἀγορᾷ τὸ ἀργυροῦν δολλάριον εἰς ἰσοτι-
μίαν, καθόσον ἡ Κυβέρνησις ἀνταλλάσσει διὰ χρυσοῦ πάντα τὰ πρὸς
ἀγορὰν τοῦ ἀργύρου ἐκδιδόμενα γραμματία Silver certificates, ὁ
χρυσὸς ὅμως ἐφυγαδεύθη σχεδὸν ὀλόκληρος ἐκ τῆς χώρας, μὴ ὑπολειπο-
μένων κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἢ μόνον 217,672,947 δολλαρίων

¹ Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

χρυσού άπέναντι πιστωτικοῦ νομίσματος ἐν κυκλοφορίᾳ ἐξ 1,027,480 217 δολλαρίων.

Ἡ ἀναλογία αὕτη τοῦ εἰς χρυσὸν ἀποταμιεύματος εἶναι εἰς ἄκρον ἀσθενῆς ἀπέναντι τοῦ ὑπερόγκου ποσοῦ τοῦ πιστωτικοῦ νομίσματος εἰς κυκλοφορίαν καὶ ἐμβάλλει δικαίαν ἀνησυχίαν περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἴδωμεν ἤδη, πῶς οἱ κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν Δημοκρατικοὶ θὰ λύσωσι τὸ μέγα πρόβλημα, ἵνα ἀποτρέψωσι τὰς δεινότερας τῆς ἤδη ἀρξάμενης νομισματικῆς κρίσεως συνεπείας, καθ' ἃς τὸ ἀργυροῦν δολλάριον δύναται σπουδαίως νὰ υποτιμηθῆ ἀπέναντι τοῦ χρυσοῦ, ἐν οἷα περιπτώσει ἡ κρίσις ἔσται ὀξυτάτη, ἀνεπανορθώτους συνεπαζομένη ζημία.

Κατὰ τὴν κρίσιν τῶν εἰδημόνων, ἡ ὀρθότερα λύσις εἶναι ἡ κατάργησις τῶν περὶ ἀγορᾶς τοῦ παραγομένου ἀργύρου νόμων καὶ ἡ τοῦ ἀργύρου ἐγκατάστασις ἐν τῷ Κράτει ὡς μόνης νομισματικῆς μονάδος.

ΓΑΛΛΙΑ

Τετράκις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ Γαλλία ὑπέστη τὴν ἀναγκαστικὴν, τῷ 1719, τῷ 1790, τῷ 1848 καὶ τῷ 1870.

1719

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', ἀποθανὼν, κατέλιπε τὰ οικονομικὰ τοῦ Κράτους τέλειον παραλελυμένα. Τὸ δημόσιον χρέος ὑπερέβαινε τὰ δύο δισεκατομμύρια ἀπέναντι ἐπιτακτικῶν τοῦ Κράτους ἀναγκῶν, τὰ δημόσια ταμεῖα ἦσαν ὅλως κενά, οὐδ' ἠλπιζέτο νὰ πληρωθῶσιν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, διότι τὰ ἔσοδα τοῦ Κράτους εἶχον κατὰ τὸ πλεῖστον δαπανηθῆ ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ περιβόητος Τράπεζα τοῦ Λῶ παρέλυε, μ' ὄλην τὴν προστασίαν ἣν ἐπεδαψίλευεν εἰς τὸν δημιουργὸν αὐτῆς ὁ Ἀντιβασιλεὺς, μ' ὄλην τὴν λάμπιν δι' ἧς ὁ ἐπιτήδειος Σκῶτος περιέβαλλε τὴν ἀνακαινισθεῖσαν παλαιὰν ἐταιρείαν, διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας ἐταιρείας τῶν Ἰνδιῶν ἡ χρεωκοπία λοιπὸν ἐπέκειτο καὶ ἐδέησε σύντονος νὰ κηταβληθῆ προσπάθεια πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κακοῦ. Ὀλίγον παλαιότερον, ἤθελον ἴσως καταφύγει εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ νομίσματος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκριβῶς αἱ περὶ νομισματοποιήσεως τοῦ χάρτου νεωτεριστικαὶ τοῦ Λῶ ἰδέαι, κατεκυρίευσον πάντων καὶ τὸ παλαιὸν τῆς καταδολιεύσεως τοῦ νομίσματος σύστημα περιήρχετο εἰς ἀχρησίαν. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἐξεδόθη τὸ ἀπὸ 21 Δεκεμβρίου 1719 Διάταγμα, δι' οὗ δὲν ἐπετρέπετο ἡ πληρωμὴ εἰς μεταλλικὰ νομίσματα, εἰς ἀργυρον μὲν διὰ ποσὸν μείζον τῶν 10 λιρῶν, εἰς χρυσὸν δὲ τῶν 300, καὶ διετάσσετο συνάμα ὅτι πᾶσαι αἱ συναλλαγματικαὶ ἔπρεπε νὰ

ἐξαργυρῶνται διὰ γραμματίων, πρὸς ἃ ἀπεδίδετο ἐφεξῆς ἀπαλλακτικὴ δύναμις (force libératoire). Τοιοῦτοτρόπως ἐθεσπιζέτο ἐν μέρει ἡ ἀναγκαστικὴ, ἣτις μετὰ 11 μῆνας, διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 28 Ἰανουαρίου 1720, ἐκηρύσσετο πλήρης ἀνευ περιορισμῶν. Δὲν ἐβράδυνεν ὁμως νὰ ἐπέλθῃ ἡ καταστροφὴ, ἣν ὁ τολμηρὸς χρηματιστὴς ἐπέφερε κατὰ τῆς Γαλλίας.

1790.

Ἡ ἔθνικὴ τῆς Γαλλίας Συνέλευσις, διὰ ψηφίσματος ἀπὸ 19 Δεκεμβρίου 1789, διέτασσε τὴν ὑπὲρ τοῦ Κράτους δήμευσιν τῶν κτημάτων τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ Κλήρου, ἀλλ' ἡ πώλησις, ὑπὸ τὴν μαστίζουσαν τὴν χώραν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν καὶ ἐν τῇ ἀβεβαιότητι τῆς ἐπαύριον, δὲν ἦτο προχείρως κητορθωτὴ, τὸ δὲ ταμεῖον ἐπιέζετο ὑπὸ κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν. Ἐπενοήθησαν τότε τὰ περίφημα assignats, διετάχθη δηλαδή ἡ ἔκδοσις ὁμολογιῶν ἐκ φρ. 10,000 ἐκάστη καὶ ἐπὶ τάκῳ πρῶτον μὲν ἐκ 5 %, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 15 Ἀπριλίου ἐκ μόνων 3 % μέχρι ποσοῦ 400 ἐκατομμυρίων. Αἱ ὁμολογίαι αὗται ἐξεπροσώπων τὴν ἀξίαν τῶν κτημάτων, ὧν ἡ ἐκποίησης διετάσσετο διὰ τοῦ εἰρημένου διατάγματος, ἐπομένως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν, ἢ ἀπλᾶ ὑποθηκικὰ γραμματῖα. Συγχρόνως συνεστήθη καὶ ταμεῖον ἐκτάκτων εἰσφορῶν (Caisse de l'Extraordinaire), τοῦ ὁποῦ αἱ εἰσπραξίαι, συνιστάμεναι ἐκ τοῦ προϊόντος τῶν πωλήσεων τῶν κτημάτων καὶ ἐκ πατριωτικῶν εἰσφορῶν, ἀφιερῶθησαν εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν assignats, διὰ κληρώσεως ἐντὸς πένταετίας, ἐνεργητέαν! Ἄλλ' ὡς ἦν ἐπόμενον, ἐνῶ τὸ ταμεῖον τῶν ἐκτάκτων εἰσφορῶν ἔμεινε κενόν, αἱ ἀνάγκαι τοῦ Κράτους καθίσταντο ἡμετέρας ἐπιτακτικώτεραι! Ἐξεδόθη τότε νέον διάταγμα, τὸ τῆς 17 Ἀπριλίου 1790, δι' οὗ τὰ assignats μετέβηλον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν φύσιν, μετατραπέντα ἀπὸ ὑποθηκικῶν γραμματίων εἰς νόμισμα χάρτινον, ἀπολαῶνον τοῦ προνομίου τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, καθ' ὅσον, ἐνῶ τὰ assignats ἐκηρύσσοντο ὡς ἔχοντα νόμιμον κυκλοφορίαν (cours légal) καὶ ὡς τοιαῦτα δυνάμενα ν' ἀνταλλάσσωντά: ἀντὶ οἰωνδῆποτε τίτλων, πιστώσεων ἢ χρεῶν τοῦ δημοσίου, τὸ ταμεῖον τῶν Ἐκτάκτων εἰσφορῶν ἐξηρεῖτο τῆς ὑποχρέσεως νὰ ἐξαργυρῶνῃ αὐτὰ ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει. Ἐνιδρύθη λοιπὸν ἔκτοτε ἐν Γαλλίᾳ ἡ δευτέρα ἐκείνη ἀναγκαστικὴ, ἣτις προϋξένησε καταστροφᾶς, ὧν ὁμοίας δὲν μνημονεύει ἡ Ἱστορία τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ κόσμου, αἵτινες ὁμως ἠδύναντο νὰ προληφθῶσιν, ἐὰν πρὸς τὸ πρῶτον δὲν προσετίθετο καὶ δεύτερον, καὶ δὴ δεινότερον σφάλμα, τὸ τοῦ ἐπ' ἀπειρον σχεδὸν πολλαπλασιασμοῦ τῶν assignats.

Τῷ ὄντι, αἱ νέαι ἐκδόσεις τοῦ χαρτινοῦ τούτου νομίσματος ἔβησαν καθ' ἄλλατα· ἐννέα μῆνας μετὰ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν διάταγμα, ἐξεδόθησαν 800 ἑκατομμυρίων νέα assignats, τοῦθ' ὅπερ ἀνεβίβασε τὸ ποσὸν αὐτῶν εἰς 1200 ἑκατομμύρια· τὴν 19 Ἰουνίου 1791 ἐδημιουργήθησαν ἔτι 600 νέα ἑκατομμύρια, ἀνελθούσης οὕτω τῆς ὅλης κυκλοφορίας τῶν assignats εἰς 1800 ἑκατομμύρια. Τῷ 1793 δι' ἄλλεπαλλήλων νέων ἐκδόσεων, τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ ποσὸν ἀνῆρχετο εἰς 3776 ἑκατομμύρια, ὑποτιμηθέντα τότε κατὰ 82 %, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Κράτος μετέτρεψε τότε 558 ἑκατομμύρια assignats εἰς γραμμάτια τῷ κομιστῇ (billets au porteur), ἢ ὑποτιμησις πρὸς στιγμὴν ἐξηφανίσθη, ἐπανελθούσης τῆς ἀξίας τῶν assignats εἰς τὸ ἄρτιον. Ἦτο καὶ τότε καιρὸς νὰ σταματήσωσιν εἰς τὴν μεθυστικὴν κατωφέρειαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον νεώτεραι ἐκδόσεις, εἰς μικροσκοπικὰ μάλιστα κέρματα, ἐπήνεγκον τὴν φεβερὰν καταστροφὴν.

Μετὰ δύο ἔτη (1795) ἐν assignat 100 φράγκων ἤξιζε μόνον 50 λεπτά, ἦτοι ἐν ἡμικατοστὸν τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ ὀλίγω βραδύτερον ἀπώλεσε καὶ αὐτὴν τὴν ἡμικατοστιαίαν ἀξίαν του, οὐδεμίαν δηλαδὴ ἔχον πλέον τοιαύτην.

Τῷ 1796 ὑπελογίσθη ὅτι ὑπῆρχον εἰς κυκλοφορίαν 45,581,441,018 assignats! Ἐπενόησαν τότε οἱ κυβερνῶντες, καταπτοηθέντες ἐκ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐρειπίων, τὴν ἐκδοσὶν ἄλλου τύπου χαρτινοῦ νομίσματος καὶ ἐξέδωσαν 800 ἑκατομμυρίων κτηματοῦγραφα (mandats territoriaux), τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῇ ἀναλογίᾳ ἐνὸς πρὸς 30 assignats προωρίσθησαν νὰ ἐξοφλήσωσι καὶ ἐξαφανίσωσιν 24,000,000,000 assignats, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ χάρτινα νομίσματα πίστις τοῦ κοινοῦ εἶχε πλέον τέλειον ἐξαφανισθῆ καὶ τὰ κτηματοῦγραφα ἐνεποίουν τρόμον. Ἐξηναγκάσθη τότε ἡ Κυβέρνησις, τὴν 21 Μαΐου 1797, ν' ἀκυρώσῃ τὰ ἐκδοθέντα κτηματοῦγραφα, νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ κυκλοφοροῦντα assignats καὶ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους νὰ συντριψῇ τὰς πλάκας, δι' ὧν ἐξετυποῦντο.

Ἡ τελεία καταστροφὴ μυριάδων ἐν Γαλλίᾳ οἰκογενειῶν ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τοὺς διέποντας τὴν νομισματικὴν κυκλοφορίαν νόμους ἀπειρίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τῶν ἐντεῦθεν ἀπονενοημένων πράξεων τῶν Κυβερνήσεων.

1848.

Ἡ Κυβέρνησις πιεζομένη ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ Ταμειυτήριον (Caisse d'Épargne) τὰς καταθέσεις, ἃς ὤφειλεν αὐτῷ, προεξώφλητε παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ 80 ἑκατομμυρίων ἔντοκα γραμμάτια, ἀτόκως ὅμως,

διότι ἡ Τράπεζα ἐδάνεισεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ χρήματα ταῦτα χωρὶς νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν ὑπὸ τῶν γραμματίων ἀποφερόμενον τόκον (præter gracieusement). Ἐξεδόθη τότε τὸ ἀπὸ 15 Μαρτίου 1848 Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἀνώτατος τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων τῆς Τραπεζῆς ὄρος ὠρίζετο εἰς 350 ἑκατομμύρια, διὰ μεταγενεστέρων ὁμως διαταγμάτων τῶν τῆς 25 Μαρτίου, 21 Ἀπριλίου καὶ 2 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων ποσὸν ἀνεβιβάσθη ἄλληλοδιαδόχως εἰς 452 ἑκατομμύρια, διὰ δὲ τοῦ νόμου τῆς 22 Φεβρουαρίου 1849 εἰς 525,000,000¹. Τὸ Διάταγμα τῆς 15 Μαρτίου 1848 ἀπέδιδε συγχρόνως εἰς τὰ γραμμάτια τῆς Τραπεζῆς τὸ προνόμιον τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἀλλ' ἢ ὅλως ἀνώδυνος τρίτη αὕτη ἀναγκαστικὴ, ἀρθεῖσα μετὰ δύο καὶ ἡμισυ σχεδὸν ἔτη, διὰ τοῦ νόμου τῆς 6 Αὐγούστου 1850, πράγματι οὐδόλως ὑπῆρξε, διότι ἡ Τράπεζα οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔπαυσεν ἀνταλλάσσουσα τὰ γραμμάτια αὐτῆς ἐπὶ τῇ παρουσιάσει διὰ μεταλλικῶν νομισμάτων.

1870.

Τετάρτην φορὰν, εἰς ἐποχὴν ὀλίγον ἐκ τῆς παρούσης ἀφισταμένην, ἐκηρύχθη ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία. Ἴνα δυναθῇ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰ τεράστια τοῦ κατὰ τῆς Γερμανίας πολέμου ἔξοδα, ἡ Κυβέρνησις ἐδανείσθη παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς πρὸ καὶ μετὰ τὸν πόλεμον 1,470 ἑκατομμύρια φράγκων, ἐπὶ τόκῳ κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς 6, βραδύτερον πρὸς 3 καὶ τέλος πρὸς 1 %, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Τράπεζαν νὰ ἐκδώσῃ γραμμάτια 3,200,000,000 ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ, ὑπεχρέωθη δὲ ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρέους, διὰ τῆς μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Τραπεζῆς συμβάσεως, ν' ἀποδίδῃ αὐτῇ κατ' ἔτος 200,000,000 καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην τοσοῦτον εὐλαβῶς ἐξεπλήρωσεν ἡ Κυβέρνησις ὥστε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1879 ὀλόκληρον τὸ ὑπέρογκον χρέος τῶν 1470 ἑκατομμυρίων ἦτο ἐξωφλημένον, ἀρθείσης οὕτως αὐτοδικαιῶς τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας καὶ ἐπαναληφθεῖσῶν εὐθὺς τῶν εἰς μεταλλικὰ νομίσματα πληρωμῶν.

Ἡ Τράπεζα οὐδέποτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγκαστικῆς ἔκαμεν ὀλοσχερῆ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων αὐτῆς χρῆσιν, διότι κατ' ἀνώτατον ὄρον, τὸ ποσὸν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθέντων καὶ κυκλοφοροῦσάντων γραμματίων ἀνῆλθεν εἰς 3,074,912,000.

¹ Ὡς γνωστὸν ἤδη ἐπετράπη τῇ Τραπεζῇ νὰ ἐκδίδῃ μέχρι 3 1/2 δισεκατομμυρίων γραμμάτια.

Είναι άξιον πολλής προσοχής ότι, καθ' όλην τήν διάρκεια τής αναγκαστικής, ή άξια του γραμματίου σχετικώς προς τόν χρυσόν ούδόλωσ υπετιμήθη, σταθερώσ διατηρηθείσα εις τό άρτιον μίαν μόνην φοράν τόν Οκτώβριον του 1871, υπετιμήθη κατά $\frac{1}{4}$ % μόνον !

Είναι αναντίρρητον ότι, και παρά τό σταθερώσ παρουσιασθέν φαινόμενον τής υποτιμήσεως του γραμματίου έν ώρα αναγκαστικής όπουδήποτε, και εις αύτάσ τασ πλουσιωτάτας χώρασ, έκηρύχθη αύτη, είναι αναντίρρητον λέγομεν ότι ή άντοχή αύτη του Γαλλικού γραμματίου όφείλεται πρό παντός εις τόν άποκαλυφθέντα εις τόν κόσμον τέως άγνωστον άπειρον πλούτον τής χώρας. Ειδικώτερον βεβαίως επέδρασαν και άλλοι λόγοι, ουσ ίδου πώσ εξιστορεί ό Leroy-Beaulieu: α') διότι ή αναγκαστική έθεωρήθη ως όλωσ παροδική, πάντων έχόντων τήν πεποίθησιν ότι βραχείαν θά είχε διάρκειαν τήν πεποίθησιν δε ταύτην ένέπνεεν ή εύθύσ εξ άρχής ληφθείσα πρόνοια προς άρσιν τής αναγκαστικής διά τής έτησίασ τών 200 εκατομμυρίων καταβολής· β') διότι ή κυκλοφορία εκ 3 περίπου δισεκατομμυρίων φράγκων δέν ήτο δυσανάλογος προς τασ ανάγκασ τής χώρας· γ') διότι εκτός ένός δισεκατομμυρίου φράγκων εις χρυσόν, τό όποιον εξήχθη εκ τής χώρας, τό υπόλοιπον τής πολεμικής άποζημιώσεως εξωφλήθη διά τών συναλλαγματικών, αίτινες περιήλθον εις τήν κατοχήν τών Γάλλων εκ τής πωλήσεως διεθνών άξιων, εξ εισπράξεωσ τοκομεριδιών, εκ του εισαγομένου έν Γαλλία υπό τών ξένων χρήματος, εκ τής πραγματοποιήσεωσ τών πιστώσεων τών Γάλλων εμπόρων επί του έξωτερικού και τέλος επί τής συμμετοχής του έξωτερικού εις τά δύο μεγάλα δάνεια τής Γαλλίας και εις πάντα ταύτα, προσεπιλέγει ό Γάλλοσ συγγραφεύσ, διότι δέον να ληφθί υπ' όψιν τό μέγα γόητρον, ου άπολαύει ή Τράπεζα τής Γαλλίας ένεκα τής υπερτάτης τών Διοικητών αύτης φρονήσεωσ.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΑΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΑΙ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

Διά του νόμου από 4 'Απριλίου 1848 «περί έξαργυρώσεωσ τών Τραπεζικών γραμματίων» ή 'Εθνική Τράπεζα άπηλλάγη τής υποχρέωτεωσ τής έξαργυρώσεωσ τών γραμματίων αύτης επί πέντε μύνας από

τής δημοσιεύσεωσ του νόμου υπό τούσ εξής όρους: α') Τα γραμμάτια τής Τραπεζής να ώσι δεκτά εις τά Δημόσια Ταμεία με υπερτιμήσιν 2 % υπέρ του παρουσιάζοντοσ αυτά, τήν ζημίαν δε ταύτην ώφειλε να υποστή ή Τράπεζα, άποδίδουσα τά τής υπερτιμήσεωσ ποσά εις τήν Κυβέρνησιν και β') ή Τράπεζα υπεχρεώτο να πληρώνη τόκον 10 %, εις τόν κάτοχον τών γραμματίων αύτης κατά τήν λήξιν τής πενταμήνου προθεσίασ.

Διά του έτέρου νόμου τής 9 Αυγούστου 1848 παρετάθη ή πεντάμηνοσ προθεσία μέχρι τής 4 'Απριλίου 1849 και έπαυσεν ό όροσ τής υπερτιμήσεωσ τών 2 % και ό τόκοσ τών 10 %, υπεχρεώθη όμως ή Τράπεζα να δέχεται τά γραμμάτια αύτης εις παρακαταθήκην επί τόκω 8 %, καθ' όλην τήν διάρκεια τής αναβολής τής έξαργυρώσεωσ αυτών. Τήν 16 Δεκεμβρίου 1848, δηλαδή ακριβώσ μετά μύνας 4 και ήμέρασ 7 από του νόμου τής 9 Αυγούστου 1848, ή Τράπεζα εύρέθη εις τήν εύάρεστον θέσιν να προκηρύξη τήν επανάληψιν τής έξαργυρώσεωσ τών γραμματίων αύτης και ούτωσ, άρθείσεσ τής άναστολής κατά τήν αύτην ήμέραν, ή πρώτη αύτη αναγκαστική έν 'Ελλάδι διήρκεσε μόνον μύνας 8 και ήμέρασ 12.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΟΝΙΚΗ

Διά τής συμβάσεωσ τής 30 Δεκεμβρίου 1868 μεταξύ τής Κυβερνήσεωσ και τών Τραπεζών 'Εθνικής και 'Ιονικής, έπετράπη εις άμφοτέρασ ή αναγκαστική κυκλοφορία τών γραμματίων αυτών. Η μεν 'Εθνική έδάνεισεν εις τήν Κυβέρνησιν 14,000,000 παλαιάσ δραχμάσ, ήτοι 4 μεν εις μεταλλικά νομίσματα επί τόκω 6 %, πληρωτέω καθ' έξαμηνίαν εις μετάλλον και 10 εις γραμμάτια, επί προμηθεία 1 $\frac{1}{2}$ % κατ' έτοσ, άποδιδομένη καθ' έξαμηνίαν εις τραπεζικά γραμμάτια. Η δε 'Ιονική έδάνεισεν εις τήν Κυβέρνησιν 7,000,000 παλαιάσ δραχμάσ, ών τά 2 εις μεταλλικά νομίσματα και τά 5 εις τραπεζικά γραμμάτια αύτης υπό τούσ αύτούσ τής 'Εθνικής όρουσ. Το κυρώσαν τήν σύμβασιν ταύτην Β. Δ. φέρει τήν αύτην τής 30 Δεκεμβρίου 1868 χρονολογίαν και έδημοσιεύθη εις τό υπ' αριθ. 65 φύλλον τής «'Εφημερίδοσ τής Κυβερνήσεωσ».

'Αλλά διά μεταγενεστέρου Διατάγματοσ, τής 8 'Απριλίου 1869, τό δάνειον τής 'Εθνικής εκ 14,000,000 περιωρίσθη εις 8, ών 2 εις μεταλλικά νομίσματα και 6 εις γραμμάτια, τό δε τής 'Ιονικής εξ 7 εκατομμυρίων περιωρίσθη έπίσης εις 4, ών 1 εις μετάλλον και 3 εις γραμμάτια,

και ώρισθη άνώτατος όρος άναγκαστικῶν γραμματίων διά μέν τήν Ἐθνικήν 30,000,000 άντι τῶν 36 ἐν άρχῇ έπιτραπέντων, διά δέ τήν Ἰονικήν 9,000,000 άντι τῶν 12.

Τήν 4 Μαρτίου 1870 έκνήρυχθη ή επανάληψις τῆς έξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς και Ἰονικῆς, ώστε και ή δευτέρα αύτη ἐν Ἑλλάδι άναγκαστική, άρξαμένη τήν 1 Ἰανουαρίου 1869, διήρκεσεν ἐν έτος, δύο μῆνας και τρεῖς ήμέρας.

Διά τῆς άπό 19 Ἰουνίου 1877 συμβάσεως μεταξύ τῆς Κυβερνήσεως και τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς και Ἰονικῆς, ή μέν Ἐθνική έδάνεισεν εἰς τήν Κυβέρνησιν 14,000,000 παλαιάς δραχμάς, ὧν 7 εἰς μεταλλικά νομίσματα, ύπολογισθέντος τοῦ φράγκου πρὸς λεπτά 112, και 7 εἰς τραπεζικά γραμμάτια, ή δέ Ἰονική έδάνεισεν επίσης εἰς τήν Κυβέρνησιν 6,000,000 παλαιάς δραχμάς, ὧν 3 εἰς μεταλλικά νομίσματα, ύπολογισθέντος τοῦ φράγκου πρὸς λεπτά 112 και 3 εἰς Τραπεζικά γραμμάτια. Τὸ δάνειον τοῦτο έγένετο ἐπ' άνοικτῶ λογαριασμῶ ἐπὶ τόκῳ 2%, πληρωτέφ καθ' έξαμηνίαν, τήν 30 Ἰουνίου και 31 Δεκεμβρίου έκάστου έτους, άνεστάλη δέ άπό τῆς έπιούσης τῆς συμβάσεως ήτοι άπό τῆς 20 Ἰουνίου 1877 και μέχρι τῆς έσπέρας τῆς 30ῆς ίδίου (B. Δ. 19 Ἰουνίου 1877) ή έξαργύρωσις τῶν γραμματίων άμφοτέρων τῶν Τραπεζῶν και έθεσπίσθη ή άναγκαστική κυκλοφορία αὐτῶν, τῶν μέν τῆς Ἰονικῆς μόνον ἐν Ἑπτανήσῳ, τῶν δέ τῆς Ἐθνικῆς καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν Βασίλειον.

Κατὰ τήν αὐτήν τῆς 19 Ἰουνίου 1877 σύμβασιν ώρισθη, ίνα ή μέν Ἐθνική έχη καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τῆς άναστολῆς τῆς έξαργυρώσεως γραμμάτια εἰς κυκλοφορίαν ποσοῦ οὐχι άνωτέρου τῶν 49 έκατομμυρίων παλαιῶν δραχμῶν, ή δέ Ἰονική 12 έκατομμυρίων, δημοσιεύσι δ' άμφοτέραι αἱ Τράπεζαι τὸν ίσολογισμόν αὐτῶν διά τῶν εφημερίδων. Εἰς τὰς Τραπεζὰς έπιτεράπη προσέτι ή εκδοσις εἰς κυκλοφορίαν γραμματίων δεκαδράχμων, εἰς μέν τήν Ἐθνικήν μέχρις 6,000,000, εἰς δέ τήν Ἰονικήν μέχρι 2,000,000. Ἡ διάρκεια τῆς άναστολῆς τῆς έξαργυρώσεως τῶν γραμματίων ώρισθη μέχρι τῆς ύπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὀλοσχεροῦς άποδόσεως εἰς τὰς Τραπεζὰς τῶν γενομένων αὐτῇ δανείων, ήτοι τῶν 10 έκατομμυρίων εἰς μεταλλικά νομίσματα και τῶν 10 έκατομμυρίων εἰς Τραπεζικά γραμμάτια. Ἐπιτεράπη συνάμα εἰς τὰς Τραπεζὰς (άρθρ. 7). νά συνομολογήσωσι διά λογαριασμόν τοῦ Δημοσίου δάνειον ποσοῦ ίσου τῆς ἐκ τῆς συμβάσεως προκυψάσης ὀφειλῆς αὐτοῦ ήτοι 20,000,000 και τὸ προῖδν τοῦ δανείου τούτου νά διατεθῇ αποκλειστικῶς πρὸς έξόφλησιν τῆς ὀφειλῆς τῆς Κυβερνήσεως, ελήφθη δη-

λαδῆ πρόνοια, κατ' αὐτήν τήν στιγμὴν τῆς έγκαταστάσεως τῆς άναγκαστικῆς, πρὸς ἄρσιν ταχίστην αὐτῆς.

Ἡ άνωτέρω σύμβασις έκυρώθη διά τοῦ νόμου ΧΛΗ' τῆς 29 Ἰουνίου 1877, τὸ δέ τῆς 14 Ἰουνίου 1877 Διάταγμα έκυρώθη διά τοῦ νόμου ΧΛΒ' τῆς αὐτῆς ήμέρας και οὕτως άπό τῆς 20 Ἰουνίου 1879 έγκαιεστάθη καθ' ἅπαν τὸ Κράτος ή άναγκαστική κυκλοφορία τῶν γραμματίων τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς και Ἰονικῆς, άντι δανείου πρὸς τήν Κυβέρνησιν 20,000,000 δραχμῶν, τῶν 10 εἰς μέταλλον και τῶν 10 εἰς γραμμάτια ἐπὶ τόκῳ 2%.

Δι' έτέρας ὅμως συμβάσεως άπό 7 Νοεμβρίου 1877 μεταξύ τῆς Κυβερνήσεως και τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, κυρωθείσης διά τοῦ νόμου ΧΜΘ' τῆς 21 Νοεμβρίου 1877, μετερρυθμίσθη ή άνωτέρω τῆς 19 Ἰουνίου σύμβασις, ὡς πρὸς τήν Ἐθνικήν ὡς εξῆς:

Τὸ ἐκ δραχ. 14,000,000 δάνειον άνετιβάσθη εἰς 21,000,000, πληρωτέα εἰς γραμμάτια τῆς Τραπεζῆς ἐπὶ τόκῳ 1% άπό 1 Νοεμβρίου ἐπὶ τῶν ληφθεισῶν ήδη ύπὸ τῆς Κυβερνήσεως ποσοτήτων και ἐπὶ τῶν ύπολοίπων άπό τῆς καταβολῆς διετηρήθη ὅμως εἰς τήν Κυβέρνησιν (άρθρ. 3) τὸ χορηγηθέν διά τῆς άρχικῆς συμβάσεως δικαίωμα, νά λάβῃ τὰ 7,000,000 εἰς μεταλλικά νομίσματα ἐπὶ τόκῳ 2%. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ώρισθη ίνα τὸ ἐκ 12,500,000 διαρκές μεταλλικὸν ίναποταμίευμα τῆς Τραπεζῆς ελαττῶται κατὰ ποσὸν ίσον πρὸς τὸ χορηγούμενον τῇ Κυβερνήσει μέταλλον, ὡς επίσης ελαττῶται κατὰ ποσὸν ίσον και τὸ κατ' άνώτατον ὄρον ποσὸν τῶν 66,000,000 τῶν ἐπ' άναγκαστικῇ κυκλοφοροῦντων γραμματίων (άρθρ. 1).

Πρὸς ἄρσιν τῆς τρίτης ταύτης άναγκαστικῆς έγένοντο δύο άπόπειραι, μὴ τελεσφορήσασαι ὅμως. Πρῶτον, διά τοῦ νόμου ΨΟΒ' τῆς 3ης Ἰανουαρίου 1879 έπιτεράπη εἰς τήν Κυβέρνησιν νά συνομολογήσῃ δάνειον δρ. 60,000,000 πρὸς θεραπείαν μέν και ἄλλων άναγκῶν τοῦ κράτους, αλλά πρὸ πάντων πρὸς ἄρσιν τῆς άναγκαστικῆς κυκλοφορίας (άρθρον 12). Και πράγματι διά τῆς άπό 2/14 Ἀπριλίου 1879 συμβάσεως, μεταξύ τῆς Κυβερνήσεως και τοῦ Comptoir d'Escompte και τῶν κ.κ. Κορωνισῶ και Συγγροῦ, οἱ κύριοι οὗτοι άνέλαβον τήν εκδοσιν τοῦ ἐκ δρ. 60,000,000 δανείου τούτου, κρατήσαντες δι' έαυτοῦς ferme 40,000 μετοχὰς ήτοι 20,000,000 και εκδόντες εἰς δημοσίαν έγγραφὴν ὅλον τὸ δάνειον· εκκλήφθησαν ὅμως μόνον 96,000 ὀμολογία, διότι αἱ λοιπαὶ 24,000 δὲν εξετέθησαν εἰς δημοσίαν πώλησιν. Δεύτερον, διά τοῦ νόμου ΩΙΓ' τῆς 18 Ἀπριλίου 1880 έπε-

τρέπη εις τὴν Κυβέρνησιν ἢ συνομολόγησις δανείου ἐκ φρ. 210,00,000 πρὸς ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἰονικῆς, ὠρίσθη δὲ καὶ ἡ χρονολογία τῆς ἄρσεως, ἡ 1 Ἰανουαρίου 1881 (ἀρθ. 4). Κατὰ συνέπειαν τοῦ νόμου τούτου συνήθη μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἡ ἀπὸ 8 Μαΐου 1880 σύμβασις περὶ ἄρσεως τῆς ἀναγκαστικῆς, ἣτις ὁμῶς ἠκυρώθη διὰ νεωτέρας συμβάσεως ἀπὸ 8 Ὀκτωβρίου 1880.

Ἡ σύμβασις αὕτη, κυρωθεῖσα διὰ τοῦ νόμου ΩΕΖ' τῆς 2 Δεκεμβρίου 1880, φέρει ὅτι ἐπὶ τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ποσοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας εἰς δρ. 22,542,658 ἀνερχομένου θέλει λογιζέσθαι τόκος 1 % , ὅτι ἡ Τράπεζα δανεῖζει ἐτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν 25,000,000 παλαιὰς δραχμὰς εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 21,000,000 εἰς γραμμάτια ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ καὶ ἐπὶ τόκῳ 1 % . Ὅτι συνεπῶς διατηρεῖται ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων, ἡ διὰ τῆς ἀπὸ 19 Ἰουνίου 1877 συμβάσεως συνομολογηθεῖσα, μέχρι τῆς ὀλοσχεροῦς ἀποδόσεως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῶν εἰς τὴν Τράπεζαν ὀφειλομένων, ὅτι δὲ τὸ ποσὸν τὸ εἰς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν γραμματίων διὰ λογαριασμὸν τῆς Τραπεζῆς ὡς καὶ τῶν παρ' αὐτῇ καταθέσεων δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὸ τριπλάσιον τοῦ μεταλλικοῦ ἐναποταμιεύματος, συνυπολογιζομένων εἰς τὸ μεταλλικὸν τοῦτο ἐναποταμίευμα καὶ τῶν δανεισθέντων κατὰ τὴν νεωτέραν ταύτην σύμβασιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν 25,000,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα. Ὑπεχρεώθη πρὸς τούτοις ἡ Τράπεζα νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν κατὰ τὴν 1 Αὐγούστου 1881 ἢ καὶ βραδύτερον, κατὰ βούλησιν τῆς Κυβερνήσεως, νέον δάνειον ἐκ 10,000,000 παλαιῶν δραχμῶν εἰς μέταλλον ἐπὶ τόκῳ 1 % ἢ τὴν ἐγγύησιν αὐτῆς ἐπὶ προμηθεῖα $\frac{1}{2}$ % . Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, α') ἐξησφαλίσθη ὑπὲρ τῆς Τραπεζῆς τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας γραμματίων καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις· β') ἡ παράτασις τοῦ προνομίου αὐτῆς ἐπὶ νέαν εἰκοσαετιαν ἀρχομένην ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1882· γ') ἀνερρυθμίσθη τὸ Καταστατικὸν τῆς Τραπεζῆς ὡς πρὸς τὰς περὶ ἐκτελέσεως προνομιαίας διατάξεις· δ') ὑπεχρεώθη ἡ Τράπεζα εἰς τὴν ἀνευ προμηθεῖας μεταβίβασιν τῶν χρημάτων τοῦ δημοσίου, καὶ εἰς τὴν σύστασιν νέων Ὑποκαταστημάτων, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὴν ἀπόδοσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσοστοῦ ἐπὶ τῶν κερδῶν τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς κυκλοφορίας αὐτῆς, καὶ ε') ἐπετρέπη εἰς τὴν Τράπεζαν νὰ ἐκδίδῃ καὶ κυκλοφορῇ τραπεζικὰ γραμμάτια τῶν 10 νέων δραχμῶν, ὧν τὸ ποσὸν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὰ 12 ἑκατομμύρια.

Δι' ἄλλης ὁμῶς συμβάσεως, τῆς ἀπὸ 26 Ὀκτωβρίου 1880, κατηργήθη τὸ χορηγηθὲν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν προνόμιον τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας γραμματίων καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις καὶ ἐκκλονίσθη σφαιστερον ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆς περὶ ἀποδόσεως ποσοστοῦ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῶν κερδῶν τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων, ὁρισθέντος ὅτι ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1892 ἡ Τράπεζα ὑποχρεοῦται ν' ἀποδίδῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν 25 % καθ' ἑξαμηνίαν ἐκ τῶν περὶ ὧν πρόκειται κερδῶν. Τὸ δικαίωμα αὐτῆς τοῦτο ἀπέβαλεν ἡ κυβερνήσις διὰ τῆς ἀπὸ 11 Μαΐου 1892 συμβάσεως, δι' ἧς συνομολογήθη δάνειον ἐκ φρ. 16,500,000 μετὰ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἡπειροθεσσαλίας.

Ἡ τρίτη αὕτη ἀναγκαστικὴ ἤρθη τὴν 1 Ἰανουαρίου 1885. Ἡ Κυβέρνησις διὰ τῆς ἀπὸ 4 Νοεμβρίου 1883 συμβάσεως, κυρωθείσης διὰ τοῦ νόμου ΑΡΚΗ' τῆς 4 Ἰανουαρίου 1884 μετὰ τῶν Τραπεζῶν Ἡπειροθεσσαλίας, Κωνσταντινουπόλεως (ἀριθμύσεως ταύτης ἐν τῇ περὶ αὐτὴν σχηματισθεῖσῃ ὁμάδι κεφαλαιούχων τὰ πιστωτικὰ Καταστήματα Comptoir d'Escompte, Société Générale, Banque Générale d'Egypte, Banque de Paris et des Pays Bas), τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, τῆς Γενικῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς καὶ τῆς Τραπεζῆς τῆς Βιομηχανικῆς Πίστεως τῆς Ἑλλάδος, συνομολόγησε δάνειον ἐκ φρ. 170,000,000 (περιορισθὲν εἶτα εἰς 100 ἑκατομμ.), ἕνα «τὸ προῖον αὐτοῦ χρησιμεύσῃ ἀποκλειστικῶς εἰς ἐξόφλησιν τῶν πρὸς τὴν Ἐθνικὴν καὶ Ἰονικὴν ὀφειλομένων δυνάμει τῶν νόμων ΧΩΑ', » ΩΕΖ' ἀπὸ 29 Ἰουνίου 1871 καὶ 8 Ὀκτωβρίου 1880 δραχμῶν παλαιῶν 80,542,658, ὅπως ἀρθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν γραμματίων αὐτῶν.»

Τοῦ δανείου τούτου πραγματοποιηθέντος, ἠδυνήθη ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ πρὸς τὰς εἰρημένας Τραπεζὰς ὀφειλόμενα καὶ συνεπῶς διὰ τοῦ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1884 Β. Διατάγματος, δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 505 τῆς αὐτῆς ἡμέρας φύλλον τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως», ἐθεσπίσθη ὅτι: «ἀποδοθέντων ὀλοσχερῶς εἰς τὴν Ἐθνικὴν καὶ τὴν Ἰονικὴν τῶν ληφθέντων δανείων, αἱρεται ἡ ἀναστολὴ τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων αὐτῶν» καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 1 Ἰανουαρίου 1885 ἐπανελήθη ἡ ἐξαργυρωσις τῶν γραμματίων τῶν μνησθεισῶν Τραπεζῶν καὶ αἱ εἰς τὸ νόμιμον μεταλλικὸν νόμισμα τοῦ Κράτους πληρωμαί. Ἡ τρίτη αὕτη ἀναγκαστικὴ διήρκεσεν 7 ἔτη, 6 μῆνας καὶ 11 ἡμέρας. Ἐπέπρωτο ὁμῶς νὰ μὴ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἡ χαροποιὸς μεταβολή.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ ΕΘΝΙΚΗ, ΙΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Διὰ τῆς ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου 1885 συμβάσεως μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, αὕτη ὑπεχρεώθη νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν δάνειον 24,000,000 δραχμῶν, ὧν 12 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 12 εἰς τραπεζικὰ αὐτῆς γραμμάτια, ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ καὶ ἐπὶ ἐτησίῳ τόκῳ 1 % κανονιζομένῳ καθ' ἑξαμηνίον. Διὰ τῆς ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου 1885 ἐτέρας συμβάσεως μετὰ τῆς Ἴονικῆς, αὕτη ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν 4 ἑκατομ. δραχμῶν, ὧν 2 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ 2 εἰς τραπεζικὰ αὐτῆς γραμμάτια, ἐπὶ τόκῳ ἐτησίῳ 1 % κανονιζομένῳ ὡσαύτως καθ' ἑξαμηνίαν. Καὶ τέλος διὰ τῆς ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου 1885 συμβάσεως μετὰ τῆς Προνομιούχου Τραπεζῆς Ἡπειροθεσσαλίας, αὕτη ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν 1,800,000 δραχμῶν, ὧν αἱ 800,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ τὸ 1,000,000 εἰς τραπεζικὰ αὐτῆς γραμμάτια, ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ καὶ ἐτησίῳ τόκῳ 1 % κανονιζομένῳ καθ' ἑξαμηνίαν.

Οὕτω, διὰ τῶν συμβάσεων τούτων ἡ Κυβέρνησις ἐδανείσθη ἐν ὅλῳ δρ. 29,800,000, ὧν τὰ 14,800,000 εἰς μεταλλικὰ νομίσματα καὶ τὰ 15,000,000 εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια. Τῶν δανείων τούτων ἀντάλλαγμα ἡ Κυβέρνησις παρέχει εἰς τὰς Τραπεζάς, τὰς χορηγησάσας αὐτά, τὸ δικαίωμα τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἀνὰ τὸ Κράτος τῶν γραμματίων αὐτῶν, προὐκάλεσε δὲ τὰ ἀπὸ 20, 21 καὶ 23 Σεπτεμβρίου 1885 Β. Διατάγματα, κυρωθέντα διὰ τῶν νόμων ΑΣΟΓ', ΑΣΟΔ' καὶ ΑΣΟΕ' τῆς 4 Νοεμβρίου 1885, δι' ὧν ἐκυρώθησαν σύναμα καὶ αἱ μνησθεῖσαι συμβάσεις, δυνάμει τῶν ὁποίων «ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς τῆς 20ῆς τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου 1885 ἀναστέλλεται ἡ ἐξαργύρωσις τῶν τραπεζικῶν γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς, Ἴονικῆς καὶ Ἡπειροθεσσαλίας, τὰ ὁποῖα θέλουσι κυκλοφορεῖ ὑποχρεωτικῶς ὡς νόμιμον νόμισμα ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ ἀξίᾳ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους, ἐπομένως ὡς τοιαῦτα θέλουσι δίδοσθαι καὶ λαμβάνεσθαι εἰς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς παρὰ τοῦ Δημοσίου Ταμείου πραγματοποιουμένας πληρωμὰς καὶ εἰσπράξεις, καθὼς ἐπίσης καὶ μεταξὺ ἰδιωτῶν, Τραπεζῶν, ἑταιρειῶν καὶ σωματείων πάσης φύσεως καὶ οἷον δῆποτε τίτλῳ μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν ἄλλης συμφωνίας προϋπαρχούσης».

Διὰ τῶν περὶ ὧν πρόκειται συμβάσεων ὠρίσθη κυρίως ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐξαργύρωσεως θέλει διαρκέσει μέχρι τῆς ὀλοσχεροῦς ἀποδόσεως τῶν δανεισθέντων τῇ Κυβερνήσει ποσῶν ὑπ' ἐκάστης τῶν Τραπεζῶν, αἵτινες ἐξ ἄλλου ὑπεχρεώθησαν νὰ μὴ ἔχωσιν εἰς κυκλοφορίαν τραπεζικὰ

γραμμάτια ἢ μὲν Ἐθνικῆ πλέον τῶν 84,000,000, ὧν τὰ 24 διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὰ 60 δι' ἴδιον λογαριασμὸν, ἢ δὲ Ἴονικῆ πλέον τῶν 12,000,000, ὧν τὰ 8 δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ τὰ 4 διὰ λῆσμον τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἡ τῆς Ἡπειροθεσσαλίας εἰς ποσὸν ἀνώτερον τοῦ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῆς «ἐπιτετραμμένου, κατὰ τὰς ἀναλογίας τοῦ μεταλλικοῦ αὐτῆς ἀποταμιεύματος, πρὸς τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων». Ἐπετράπη δὲ εἰς μὲν τὴν Ἐθνικὴν ἢ ἐκδοσις γραμματίων δεκαδράχμων ποσοῦ οὐχὶ ἀνωτέρου τῶν 12,000,000 δρ., περιλαμβανομένων ὁμως εἰς τὸ ὅλικόν τῆς ἐκδόσεως ποσὸν τῶν 84,000,000 καὶ περιοριζομένων, μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἀναγκαστικῆς, εἰς 4,000,000, εἰς δὲ τὴν Ἴονικὴν δρ. 20,000,000 περιλαμβανομένων εἰς τὸ ὅλικόν τῆς ἐκδόσεως ποσὸν τῶν 12,000,000, περιοριζομένων μετὰ τὴν ἄρσιν εἰς 1,500,000. Πρὸς τούτοις ἐπετράπη νὰ κόπτονται τὰ δεκάδραχμα ταῦτα γραμμάτια εἰς δύο κατὰ πλάτος μέρη, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐπετράπη καὶ εἰς τὴν Τραπεζαν Ἡπειροθεσσαλίας διὰ τὰ ἴδια αὐτῆς δεκάδραχμα γραμμάτια. Τελευταῖον ὠρίσθη γενικῶς καὶ διὰ τὰς 3 Τραπεζάς ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἐξαργύρωσεως τῶν γραμματίων αὐτῶν δὲν θέλει πύσει μονομερῶς διὰ μίαν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διὰ τὰς τρεῖς Τραπεζάς, αἵτινες ὑπεχρεώθησαν νὰ δημοσιεύωσι διὰ τῶν ἐφημερίδων κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου μηνὸς τοὺς ἰσολογισμοὺς τῆς καταστάσεως αὐτῶν.

Διὰ νεωτέρας συμβάσεως μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1885, αὕτη ἐδάνεισε προσέτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν 2 ἑκατομμ. εἰς μεταλλικὸν καὶ 10 ἑκατομμ. εἰς τραπεζικὰ ἐπ' ἀναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου συμβάσεως. Ἡ σύμβασις αὕτη ἐκυρώθη διὰ τοῦ νόμου ΑΤΘ' τῆς 30 Νοεμβρίου 1885.

Διὰ μεταγενεστέρας συμβάσεως ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1885, μεταξὺ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Ἴονικῆς καὶ Ἡπειροθεσσαλίας α') μετερρυθμίσθησαν αἱ τοῦ Σεπτεμβρίου συμβάσεις, ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων ἐκάστης τῶν Τραπεζῶν, ὠρισθέντος ὅτι ἡ μὲν Ἐθνικὴ διαρκούσης τῆς ἀναγκαστικῆς δύναται νὰ κυκλοφορῇ κατ' ἀνώτατον ὅρον ποσὸν γραμματίων 82 ἑκατομμυρίων, κατὰ τοὺς ὅρους τῶν ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου καὶ 11 Νοεμβρίου 1885 συμβάσεων, δηλ. 60 ἑκατομμύρια δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ τὰ λοιπὰ διὰ λογαριασμὸν τῆς Κυβερνήσεως, ἢ Ἴονικῆ 9 ἑκατομμυρίων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ δανεισθέντος εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τῆς ἀπὸ 20 Νοεμβρίου συμβάσεως, δηλ. 5 μὲν ἑκα-

τομύρια δι' ἴδιον λογαριασμόν καὶ 4 διὰ λογαριασμόν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἡ Τράπεζα Ἡπειροθεσσαλίας Δραχ. 6,000,000, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ δανεισθέντος εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσοῦ διὰ τῆς ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου συμβάσεως, δηλ. 4,200,000 εἰς ἴδιον λ]σμόν καὶ 1,800,000 διὰ λ]σμόν τῆς Κυβερνήσεως. Ἐπετράπη ὅμως εἰς τὴν Ἐθνικὴν ν' αὐξήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ ποσὸν τῶν ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ γραμματίων αὐτῆς, κατὰ ποσὸν ἴσον πρὸς τὰ τυχόν χορηγηθησόμενα εἰς τὴν Κυβέρνησιν νέα δάνεια, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων καθορίσθη διὰ τοῦ νόμου ΑΤΜΒ' τῆς 21 Δεκεμβρίου 1885, τοῦ κυρώσαντος τὴν σύμβασιν, μέχρις ἀνωτάτου ὅρου δρ. 20,000,000 εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια καὶ δραχμῶν 5,000,000 εἰς μέταλλον. Ἀπηγορεύθη τέλος ἡ αὐξήσις τοῦ ἀνωτάτου ὅρου ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἡπειροθεσσαλίας ἐπὶ οἰσδήποτε λόγῳ, καὶ ε') ὑπεχρέωθησαν αἱ τρεῖς Τράπεζαι νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν μέχρι τῆς 1ης Ἰουλίου 1886 δάνειον μὴ συμπεριλαμβανόμενον εἰς τὰ ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ τοιαῦτα ἐκ δρ. 18,000,000 ἐπὶ τόκῳ 2 % εἰς γραμμάτια ὑποχρεωτικῶς δεκτὰ καθ' ὅλον τὸ Κράτος ὡς νόμιμον νόμισμα τῶν δρ. 2 καὶ δρ. 1, ἡ μὲν Ἐθνικὴ δρ. 11 ἑκατομμύρια, ἡ δὲ Ἴονικὴ δρ. 3,500,000 καὶ ἡ Τράπεζα Ἡπειροθεσσαλίας δρ. 3,500,000, ὁρισθέντος ὅτι τὰ 12 ἑκατομμύρια θὰ ὦσι τῶν δρ. 2 καὶ τὰ 6,000,000 τῆς 1 δρ., τηρουμένης ὡς πρὸς τὰς Τραπεζίας τῆς ἀναλογίας τῶν ποσῶν, δι' ἃ ἕκαστη ὑπεχρέωθη καὶ τὴν ἀναλογίαν ταύτην ἐκανόνισεν ὡς ἐξῆς τὸ ἀπὸ 21 Ἰανουαρίου 1887

Β. Διάταγμα.

Ἐθνικὴ	Δίδραγμα	3,666,667	Μονόδραγμα	3,666,666
Ἴονικὴ	»	1,666,667	»	1,666,666
Ἡπειροθετ.	»	1,666,667	»	1,666,666

Τὸ δάνειον τοῦτο ὠρίσθη ν' ἀποσβεσθῇ κατὰ δόσεις, ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ 1886 καὶ ληγούσας τῷ 1905, ὅτε τελείως ἀποσβέννεται. Αἱ Τράπεζαι ὑποχρεοῦνται νὰ ἐξαφανίζωσιν, ἐπὶ παρούσῃ ἀντιπροσώπων τῆς Κυβερνήσεως, ποσὸν τῶν τοιούτων γραμματίων ἴσον πρὸς τὰ εἰσγόμενα εἰς τὸ Ταμεῖον αὐτῆς χρήματα τοῦ Δημοσίου ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ εἴνου φόρου, τοῦ ῥητῶς διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ δανείου τούτου ἀφορισθέντος. Τὸ ποσὸν τῶν δρ. 10,000,000 τοῦ δανείου τούτου δὲν συμπεριλήφθη εἰς τὸν κατὰ τ' ἀνωτέρω ὁρισθέντα ἀνώτατον ὅρον τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν λοιπῶν γραμματίων. Καὶ τέλος ὠρίσθη ὅτι, τὰ γραμμάτια τῶν Τραπεζῶν θέλουσι παύσει ἔχοντα ἀναγκαστι-

κὴν κυκλοφορίαν τρεῖς μῆνας ἀπὸ τῆς ἄρσεως τῆς ἐξαργυρώσεως, ἐπερχομένης συγχρόνως καὶ διὰ τὰς τρεῖς Τραπεζίας.

Διὰ νεωτέρου νόμου, τοῦ ΑΤΝΕ' τῆς 4 Ἀπριλίου 1886, ἐπετράπη εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ δανεισθῇ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἔτι 25 ἑκατομμύρια εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ, ὥστε τὸ ὅλον ποσὸν, τὸ ἐπιτραπὲν νὰ δανεισθῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ μέχρι τέλους τοῦ 1886, ἀνέρχεται εἰς Δραχ. 104,800,000, ἐν αἷς περιλαμβάνονται καὶ τὰ 14 ἑκατομ. εἰς κεραματικὰ γραμμάτια, ὧν 16,800,000 εἰς μέταλλον καὶ 88,000,000 εἰς χαρτονόμισμα, ἢτοι παρὰ μὲν τῆς Ἐθνικῆς Δρ. 92 ἑκατομμ., ὧν 14 εἰς μέταλλον καὶ 78 εἰς γραμμάτια, παρὰ τῆς Ἴονικῆς 7,500,000, ὧν 2 εἰς μέταλλον καὶ 5,500,000 εἰς γραμμάτια καὶ παρὰ τῆς Ἡπειροθεσσαλίας 5,300,000, ὧν 800,000 εἰς μέταλλον καὶ 4,500,000 εἰς γραμμάτια, καὶ ἐπομένως δυνάμει τῶν νόμων τούτων συνήφθησαν κατὰ περιόδους διάφοροι μετὰ τῆς Ἐθνικῆς συμβάσεις καὶ δὴ αἱ ἀπὸ 11 Νοεμβρίου 1885, 30 Δεκεμβρίου 1885, 18 Φεβρουαρίου 1886, 10 Ἀπριλίου 1886, 22 Ἰουλίου 1886, δυνάμει τῶν ὁποίων ἡ Κυβέρνησις ἔλαβε τὰ ἐπιτραπέντα αὐτῇ ποσά.

Ἐκτοτε οὐδὲως ἠλλοιωθήσαν τὰ νενομισμένα ὡς πρὸς τὴν τετάρτην ταύτην ἀναγκαστικὴν, ἧτις ὅλον ἐν ὑφισταμένῃ διέπεται ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐν λεπτομερείᾳ μνημονευθέντων νόμων.

Διὰ τῆς ἀπὸ 20 Μαΐου 1889 συμβάσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Τραπεζῶν Ἐθνικῆς, Ἴονικῆς καὶ Ἡπειροθεσσαλίας, κυρωθείσης διὰ τοῦ νόμου ΑΥΟΤ' τῆς 28 Μαΐου 1887 μετερρυθμίσθη, ὡς πρὸς τὰ κεραματικὰ γραμμάτια, ἡ σύμβασις τῆς 10 Δεκεμβρίου 1885 κατὰ τὰ ἑξῆς: α') Τὸ ποσὸν τῶν κεραματικῶν γραμματίων τῶν δρ. 2 καὶ τῆς δρ. 1, τὸ διὰ τῆς εἰρημένης συμβάσεως ὁρισθὲν εἰς δρ. 18,000,000 μειώθη κατὰ 4,000,000· β') ἡ Ἐθνικὴ ὑπεχρέωθη νὰ χορηγήσῃ δάνειον ἴσου ποσοῦ ἢτοι δρ. 4,000,000 εἰς τὴν Κυβέρνησιν εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ καὶ τόκῳ 1 %, καθ' οὓς ὅρους ἐγένοντο καὶ τὰ λοιπὰ ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ δάνεια πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· γ') ὑπεχρέωθη ἡ Τράπεζα ν' ἀποσύρῃ ἐκ τῆς κυκλοφορίας καὶ ἐξαφανίσῃ ποσὸν ἴσον, ἢτοι δρ. 4 ἑκατομμ. δηλ. 2 ἑκατομμ. τῶν δρ. 2 καὶ 2 ἑκατομμ. τῆς 1 δρ., φέρουσα τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς χρεωσιν τοῦ ἐπ' ἀναγκαστικῆ κυκλοφορίᾳ δανείου αὐτῆς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· δ') ὁ τόκος ἐκ 2 %, ὁ χορηγηθεὶς καὶ εἰς τὴν Ἴονικὴν καὶ τὴν Τράπεζαν Ἡπειροθεσσαλικὴν διὰ τὸ εἰς κεραματικὰ γραμμάτια δάνειον αὐτῶν, περιορίσθη καὶ διὰ ταύτας εἰς 1 %· ε') κατηργήθη ἡ

περί βαθμιαίας αποσβέσεως τοῦ δανείου τῶν κερματικῶν γραμματίων συμφωνία τῆς συμβάσεως τῆς 15 Δεκεμβρίου καὶ ἐθεσπίσθη νὰ μείνη τὸ ἐκ δρ. 14 ἑκαστομ. περιορισθὲν δάνειον ἀμείωτον ἐκ κυκλοφορίας, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀναστολῆς τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων, ἥτις δὲν δύναται νὰ παύσῃ πρὶν ἢ ἐξοφληθῇ καὶ τὸ δάνειον τῶν κερματικῶν γραμματίων ζ') κατὰ τ' ἄλλα ἐκηρύχθη ἔγκυρος ἢ ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1885 σύμβασις.

Τοιοτοτρόπως ἐνῶ κατὰ τὴν μνησθεῖσαν τοῦ 1885 σύμβασιν τὰ κερματικά γραμμάτια δὲν ἀπετέλουσαν μέρος τῆς ἀναγκαστικῆς, διὰ τῆς νεωτέρας ταύτης συμβάσεως τοῦ 1887 συμπεριελήφθησαν καὶ ταῦτα ἐν αὐτῇ, μειωθέντα μόνον κατὰ 4,000,000.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Ἀφηγηθέντες ἐν προηγουμένοις μεθ' ὅλης τῆς λεπτομερείας τὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν παρ' ἡμῖν τῶν τεσσάρων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀναγκαστικῶν κυκλοφοριῶν τῶν γραμματίων τῶν ἡμετέρων Τραπεζῶν, θὰ ἐξετάσωμεν νῦν καὶ τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ἀναγκαστικῶν τούτων, κυρίως ἐν ταῖς συνεπειαῖς αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔσχον ἐπὶ τῆς κοινωνίας καθ' ὅλου καὶ τοῦ Κράτους.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης ἀναγκαστικῆς (1848) οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ἡ ἀναγκαστικὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον βραχύβιος, μόνον 8 μῆνας καὶ 12 ἡμέρας διαρκέσασα, ὥστε, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ὁμαλωτάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οικονομικῶν συνθηκῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, οὐδεμίαν ἠδύνατο καὶ οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ Τόπου ἐπίδρασιν, παρελθούσα ὅλως ἀνωδύνως.

Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα σχεδὸν νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἀναγκαστικῆς (1869—1870), διότι καὶ ταύτης ἡ λειτουργία ὑπῆρξε βραχεῖα, ἐν ἔτος, δύο μῆνας καὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας διαρκέσασα καὶ αἱ καθ' ὅλου οικονομικαὶ τοῦ Τόπου συνθῆκαι κατ' ὀλίγον καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον ἀλλοιωθῆ. Ὑπῆρξε λοιπὸν καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ἀναγκαστικὴ ἐνώδυνος εἰς τὸν Τόπον. Καὶ τῷ ὄντι, τὴν 30 Δεκεμβρίου 1868, δηλαδὴ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀναστολῆς τῶν εἰς μεταλλικὰ νομίσματα πληρωμῶν, τὸ ποσὸν τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἴονικῆς Τραπέζης ἀνήρχετο εἰς μόνον 27,358,255 παλαιῶν δραχμῶν.

(ἀκολουθεῖ).

Σ. Π. Σκιαδᾶς.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΛΣΤΟΪ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΖΟΦΟΥ

Ἡ

«ΠΙΑΣΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΝΥΧΙ — ΧΑΘΗΚΕ ΟΛΟ ΤΟ ΠΟΥΛΙ»

ΔΡΑΜΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΕΝΤΕ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Πέτρος, Ἀνύσια, Ἀκουλίνα, Ἀνιούτκα, Νικήτας, Ματρόνα,
Κουμπάρα—γειτόνισσα, λαός.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἡ σκηνὴ παριστᾷ ὁδὸν καὶ τὴν καλύβην τοῦ Πέτρου. Ἀριστερόθεν τοῦ θεατοῦ—καλύβη εἰς δύο οἰκίματα καὶ πρόδομος μετὰ περιπτέρου ἐν τῷ μέσῳ δεξιόθεν—πύλη καὶ μέρος τῆς αὐλῆς. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς αὐλῆς ἡ Ἀνύσια τρίβει κάνναβιν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης πράξεως παρήλθον ἕξ μῆνες.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Ἀνύσια μόνη.

Ἀνύσια (ἀφίνει τὴν ἐργασίαν τῆς καὶ ἀκροᾶται). Κἄτι σαματεὺς πάλι, θαρρῶ πῶς ἐκατέβηκε ἀπ' τῆ θερμάστρα.

ΣΚΗΝΗ Β'.

Ἀνύσια καὶ Ἀκουλίνα (εἰσέρχεται φέρουσα ἐπ' ὤμου ζυγὸν μὲ δύο ἀμπορεῖς (κουβάδες).

Ἀνύσια. Φωνάζει. Πήγαινε νὰ δῆς τί θέλει. Νά, δὲν ἀκοῦς, φωνάζει.

Ἀκουλίνα. Καὶ σὺ τί κάνεις;

Ἀνύσια. Πήγαινε, σοῦ λένε. (Ἡ Ἀκουλίνα ἀπέρχεται εἰς τὴν καλύβην).

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Ἀνύσια μόνη.

Ἀνύσια. Μ' ἐκαταβασάνισε. Δὲ θέλει καὶ καλὰ νὰ μαρτυρήσῃ, ποῦ τᾶχει τὰ χρήματα. Τῆς προάλλαις ἦτανε στὸ παράσπητο καὶ

στοχάζομαι, πῶς ἐκεῖ μέσα τᾶκρυψε. Τώρα κ' ἐγὼ δὲ ξέρω ποῦ τᾶχει. Σπολλάτη, ποῦ δὲ θέλει νὰ τἀποχωριστῇ κ' εἶνε μὲς στὸ σπίτι. Φτάνει νὰ ταῦρω μοναχά. Ἐχτές ὅμως δὲν τᾶχε ἀπάνω του. Τώρα κ' ἐγὼ δὲ ξέρω ποῦ τᾶχει. Μ' ἐκαταθασάνισε!

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Ἀνύσια καὶ Ἀκουλίνα (εἰσέρχεται καλυπτομένη διὰ μανδηλίου).

Ἀνύσια. Ποῦ πᾶς ἐσύ;

Ἀκουλίνα. Ποῦ πάω; Νά, μούπε νὰ πάω νὰ φωνάξω τῇ θεῖα μου τῇ Μάρθα. Φώναξε, λέει, τὴν ἀδερφή μου νᾶρθη δῶ. Θ' ἀποθάνω, λέει. ἔχω ἀνάγκη νὰ τῆς πῶ, λέει, ἓνα λόγο.

Ἀνύσια (κατ' ἴδιαν). Τὴν ἀδερφή του γυρεύει, ὦ, κεφαλάκι μου! ὦ, ὦ! θαρρῶ πῶς θέλει νὰ τὰ δώκῃ σ' αὐτήνα. Τί θὰ κάμω! ὦ! (Τῇ Ἀκουλίνα). Μὴν πηγαίνης! Ποῦ πᾶς;

Ἀκουλίνα. Γιὰ τῇ θεῖα μου.

Ἀνύσια. Μὴν πᾶς, σοῦ λέω, πηγαίνω γ' ὠ. ἐσύ πάρε τὰ βούχα καὶ σῦρε στὸ ποτάμι, γιατί ὡς τὸ βράδυ δὲ θὰ προφτάσης.

Ἀκουλίνα. Ἐκεῖνος ἔστειλε μένα.

Ἀνύσια. Πήγαινε καὶ ποῦ σὲ στέλνουνε. Σοῦ λέω, πῶς ἐγὼ ἀπατή μου θὰ πάω γιὰ τῇ Μάρθα. Τὰ ποκάμισα νὰ πάρης ἀπ' τὸ φράχτη.

Ἀκουλίνα. Τὰ ποκάμισα; Κύτταξε νὰ μὴ λάχῃ καὶ δὲν πᾶς; Ἐκεῖνος τῶπε.

Ἀνύσια. Σοῦπανε πῶς θὰ πάω. Ποῦνε ἢ Ἀνιούτκα;

Ἀκουλίνα. Ἡ Ἀνιούτκα; Φυλάει τὰ μοσχάρια.

Ἀνύσια. Στείλέ μου τὴν ἐδῶ. Δὲν ἔχει φόβο νὰ τῆς φύγουνε. (Ἡ Ἀκουλίνα περισυλλέγει τὰ ἀσπρόρουχα καὶ φεύγει).

ΣΚΗΝΗ Ε'.

Ἀνύσια μόνη.

Ἀνύσια. Νὰ μὴν πάω—θὰ βλαστημᾶ. Νὰ πάω πάλι—θὰ δώσῃ τὰ χρήματα τῆς ἀδερφῆς του. Θὰ πᾶνε χαμένοι οὐλοῖ μου οἱ κόποι. Τί νὰ κάμω—κ' ἐγὼ δὲ ξέρω. Πᾶ νὰ μοῦ φύγουνε τὰ μυαλά μου. (Ἐξακολουθεῖ ἐργαζομένη).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'.

Ἀνύσια καὶ Ματρώνα, (εἰσέρχεται, κρατοῦσα ράβδον καὶ δέμα ὡς ταξειδιώτης),

Ματρώνα. Ὡρα σου καλή, κυρά μου.

Ἀνύσια (παρατηρεῖ περὶ αὐτήν, ἀφίνει τὴν ἐργασίαν τῆς καὶ κροτεῖ τὰς

χεῖρας). Δὲν τῶλπιζα, κυρά θεῖα. Ὁ Θεὸς σ' ἔφερε, θαρρεῖς, ἔς αὐτὴ τὴν ὥρα.

Ματρώνα. Αἶ, τί εἶνε;

Ἀνύσια. Ἄσε καὶ πᾶ νὰ χάσω τὸ νοῦ μου, καλότυχῃ. Δυστυχία!

Ματρώνα. Τί, ζῆ ἀκόμη μοῦ εἶπανε.

Ἀνύσια. Μὴν ἀρωτᾶς. Οὔτε ζῆ οὔτε πεθαίνει.

Ματρώνα. Μὴν ἔδωκε τὰ χρήματα σὲ κανέναν;

Ἀνύσια. Τώρα ἔστειλε νὰ φωνάξῃ τὴν ἀδερφή του. Γιὰ τὰ χρήματα φαίνεται.

Ματρώνα. Χωρὶς ἄλλο! Μὴν τύχη καὶ τᾶδωκε σὲ κανένα;

Ἀνύσια. Ὅχι, ἐγὼ τὸν παραφυλάγω σὰν τὴ γάτα τὸν ποντικὸ!

Ματρώνα. Καὶ ποῦ τᾶχει;

Ἀνύσια. Δὲν τὸ λέει. Καὶ νὰ δῆς, ποῦ δὲ μπορῶ νὰ μάθω. Κάπου τὰ κρύβει ἀπὸ ἓνα μέρος ἔς ἄλλο. Καὶ δὲ μπορῶ ν' ἀποφύγω τὴν Ἀκουλίνα. Ἡ ἀνόητη, ἡ κουτῆ, νὰ δῆς ποῦ μὲ παρακαθίζει. Ὡχ, κεφαλάκι μου. Ἐθασανίστηκα ἢ κακομοῖρα.

Ματρώνα. Ἄχ, κυρά μου, ἂν τύχη καὶ δώσῃ τὰ χρήματα σὲ ἄλλον καὶ τὰ χάσῃ ἀπὸ τὰ χεράκια σου, θὲ νὰ χτυπᾶς τὸ κεφάλι σου σὲ εὐλῃ σου τῇ ζωῇ. θὰ πάρῃς τὰ παπούτσια στὸ χέρι χωρὶς νὰ σοῦ δώσουνε τὸ παραμικρὸ. Ἐθασανίστηκες, ἐπαιδευτήκες, ματάκια μου, στὰ χέρια τοῦ μισησμένου τοῦ γέρου σου καὶ χήρα—θὰ βγῆς νὰ ζητιανέψῃς.

Ἀνύσια. Μὴν τ' ἀρωτᾶς, κυρά θεῖα. Ἐμαράθηκε πιά ἡ καρδούλα μου καὶ δὲ ξέρω τί νὰ κάμω καὶ ποιόνα νὰ συμβουλευτῶ. Τοῦ τᾶπα τοῦ Νικήτα, μὰ κείνος φοβάται ν' ἀνακατευτῇ ἔς αὐτὴ τὴ δουλειά. Μούπε μονάχα χτέις, πῶς τὰ χρήματα τᾶχε, λέει, ἀπὸ κάτω ἀπ' τὸ πάτωμα κρυμμένα.

Ματρώνα. Αἶ, κ' ἔψαξες;

Ἀνύσια. Δὲ μπορῶ—εἶν' αὐτὲς ἐκεῖ. Ἐγὼ εἶδα πῶς, πότε τᾶχει ἀπάνω του καὶ πότε τὰ κρύβει κάπου.

Ματρώνα. Νὰ μοῦ τὸ θυμᾶσαι, μάνα μου, πῶς ἂν τ' ἀρήσῃς μιὰ φορὰ καὶ σοῦ γλυστρίσουν ἀπ' τὰ χέρια σου, ποτὲς πιά νὰ μὴν τὰ περιμένῃς πῶς θὰ τὰ ξαναπιάσῃς. Τί ἔκαμες; τοῦδωκε νὰ πιῇ τσαῖ;

Ἀνύσια. Ὡ, ὦ! (Θέλει ν' ἀποκριθῇ, ἀλλὰ βλέπει τὴν γετόμισσάν καὶ σιγᾷ).

ΣΚΗΝΗ Ζ'.

Αἱ ἄνω καὶ Κουμπάρα (βαίνει πλησίον τῆς καλύβης καὶ ἀκροᾶται).

Κουμπάρα (τῇ Ἀνύσια). Κουμπάρα! Ἀνύσια! ἔ, Ἀνύσια! Μὴν εἶνε ὁ δικός σου, ποῦ φωνάζει;

'Ανύσια. *Όλο ἔτσι δὲ ἀγκομαχάει, θαρρεῖς πῶς φωνάζει. *Άσκημα πολὺ εἶνε.

Κουμπάρα (πλησιάζει πρὸς τὴν Ματρώνα). *Ωρα σου καλὴ, κυρὰ μάνα. *Απὸ ποῦ μὲ τὸ καλὸ ;

Ματρώνα. *Απὸ τὸ χωριό, μάτια μου. *Ἦρθα νὰ μάθω τί γίνετ' ὁ γυιός μου. Ποκάμισα τούφερα. Παιδί μου εἶνε, βλέπεις, τὸ πονῶ.

Κουμπάρα. Αὐτὰ ἔχουν ἢ μανάδες. (Τῆ 'Ανύσια). *Ἦθελα, κουμπάρα μου, ν' ἀσπρίσω, μὰ σκέφτηκα, πῶς εἶν' ἀκόμη νωρίς. *Ακόμη ὁ κόσμος δὲν ἄρχισε.

'Ανύσια. Τί βία εἶνε ;

Ματρώνα. Καὶ δὲ μοῦ λές—τὸν ἐκοινωνήσετε ;

'Ανύσια. *Ἀμέ, ἐχτές ἦτανε ὁ παπᾶς ἐδῶ.

Κουμπάρα. Τὸν εἶδα κ' ἐγὼ χτές, κυρὰ μου. Καλὲ δὲν τοῦμεινε πνοή. Πόσο ἀχάμνηνε. Καὶ τῆς προάλλαις ἦτανε πιά νὰ πεθάνη, μάτια μου. Τοῦ εἶχαμ' ἐτοιμάσει καὶ τὰ σάβανα καὶ τὸν ἐκλάψαμε ἐπιάσαμε πιά καὶ νὰ τόνε πλύνωμε.

'Ανύσια. *Ἐζωντάνεψε κ' ἐσηκώθη· τώρα γυρίζει πάλι.

Ματρώνα. Καὶ θὰ τοῦ κάμετε εὐκέλαιο ;

'Ανύσια. Λίμε νὰ κάμωμε. *Ἄν τύχη καὶ ζήση ὡς αὔριο, λέμε νὰ φωνάξουμε τὸν παπᾶ.

Κουμπάρα. Πῶ—πῶ ! καλὲ τί σκοτοῦρες ποῦ θὰ τῆς ἔχεις, 'Ανύσια μου ! Καλὰ τὸ λένε, πῶς, ὁποῦχει πόνος δὲν πονεῖ—πονεῖ ποῦ τόνε βλέπει.

'Ανύσια. Λίγο πρᾶμμα τῶχεις ;

Κουμπάρα. Κιζιμὲ βέβαια, εὐκολο τῶχεις—ἓνα χρόνο τώρα ὄλο πεθαίνει. *Ἐγεῖνε βάρος πιά.

Ματρώνα. Κι' ἄμ' ἢ χηρεῖά πάλι εἶνε πικρὴ φαρμακωμένη. Καλὰ νᾶσαι πιά νηά, μὰ τῆ γρηά ποιὸς τήνε λυπάται ; Γεράματα—τρεχάματα. Καλὴ ὦρα σὰν κ' ἐμένα. *Ἐγέρασα, ἐκουράστηκα, δὲ νοιώθω τὰ πόδια μου. Ποῦ νᾶν' ὁ γυιός μου τάχατες ;

'Ανύσια. Ζευγαρίζει. Δὲν ἔρχεσαι νὰ βάλωμε τὸ σαμοβάρι νὰ πᾶς τοῦ ἀγαπημένου σου τσαί ;

Ματρώνα. Κ' ἔτσι εἶμαι κουρασμένη, παιδάκια μου. *Όσο γιὰ τὸ εὐκέλαιο, ποῦ λές, πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ τὸ κάμετε. *Ἐχουνε νὰ ποῦνε πῶς δὲν εἶνε ἀνωφέλευτο γιὰ τὴ ψυχὴ.

'Ανύσια. Ναι, αὔριο κιόλας θὰ στείλωμε.

Ματρώνα. *Ἀμ' βέβαια θᾶνε καλεῖτερα. Κ' ἔχομε γάμους κ' ἐμεῖς, ζεῦρεις, κόρη μου.

Κουμπάρα. Πῶς αὐτό ; Γάμος τὴν ἀνοιξι—πάει ;

Ματρώνα. Φαίνεται, κ' ἢ παροιμία δὲν τὸ λέει φέμματα, πῶς «τοῦ φτωχοῦ γαμπροῦ ὡς κ' ἢ νύχτα 'νε μικρὴ». *Ὁ Συμεὼν Ματθαίγιεβιτς παντρεύεται καὶ πέρνει τὴ Μαρίνα.

'Ανύσια. Εἶχε δὲν εἶχε, βρῆκε κι' αὐτὴ τὴν τύχη της.

Κουμπάρα. Εἶνε χηρευάμενος, θαρρῶ, καὶ τὴν ἐπῆρε γιὰ τὰ παιδιὰ του !

Ματρώνα. Τέσσερα ἔχει. Ποιὰ τίμια θὰ τόνε πάρη ; Κ' ἔτσι τὴν ἐπῆρε, ποῦ λές. Τί ἄλλο ἤθελε αὐτὴ ; *Ἦπιανε, ξερείς, ρακί, μὰ δὲν τὸ βρῆκανε δυνατὸ καὶ τῶχυσαν....

Κουμπάρα. Εἶδες ἐσύ ! Καὶ τῶπανε ; Κ' ἔχει κατάστασι ;

Ματρώνα. Γιὰ τὴν ὦρα καλὰ περνοῦνε.

Κουμπάρα. Καὶ βέβαια ποιὰ ἄλλη θὰ τὸν ἔπερνε μὲ τόσα παιδιὰ. Νὰ ὁ δικός μας ὁ Μιχάλης, ἄς ποῦμε, χωριανός, κυρὰ μου, μέ....

Φωνὴ χωρικοῦ. *Ἐ, Μαῦρα ! τί διάβολο γίνηκες ; Πήγαινε φέρε τὴ γελάδα ! (*Ἡ κουμπάρα ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Η'.

'Ανύσια καὶ Ματρώνα.

Ματρώνα. (*Ἐνὸσφ ἀπομακρύνεται ἢ κουμπάρα, ὁμιλεῖ μεγαλοφώνως). *Ἐφυγε, κυρὰ μου, κι' αὐτὸς ὁ μπελᾶς ἀπὸ 'πάνω μας κι' ὁ ξεκουτιάρης ὁ γέρος μου, δὲ θᾶχει πιά νὰ λήη γιὰ τὸ Νικήτα. (*Ἄφνης ταπεινώνει τὴν φωνήν). *Ἐφυγε ! (*Ψιθυρίζει). Τί ἔκαμες τὸ λοιπόν, τὸν ἐπότιτες τσαί ;

'Ανύσια. Μὴ μοῦ τὸ θυμίζης. Καλεῖτερα νὰ πέθαινε μοναχός του. Δὲ βλέπεις, δὲ θέλει ν' ἀποθάνῃ· μόνο τὴν ἀμαρτία, ποῦ 'πῆρα στὴ ψυχὴ μου. *Ὁχ, κεφαλάκι μου ! Καὶ γιατί νὰ μοῦ δώσης ἐκεῖνες τῆς σκόνες ;

Ματρώνα. Καὶ τί ἔχουν ἐκεῖνες ἢ σκόνες ; *Ἦ σκόνες, κόρη μου, εἶνε ὑπνωτικές, γιατί νὰ μὴ στῆς δώσω ; Αὐταῖς δὲν κάνουνε κακό.

'Ανύσια. Δὲ λέω γιὰ τῆς ὑπνωτικές. Λέω γιὰ 'κεῖνες τῆς ἀσπριδερές.

Ματρώνα. Αἶ, τί ; ἐκεῖνες ἢ σκόνες εἶνε γιὰτρικό, κυρὰ μου.

'Ανύσια (στεναζούσα). Εἶρω, μὰ φοβᾶμαι. *Ἄχ, πόσο μ' ἐπαίδεψε.

Ματρώνα. Καὶ δὲ μοῦ λές—ξώδεφες πολλαῖς ;

'Ανύσια. Δύο φορές τοῦδωκα.

Ματρώνα. Αἶ, καὶ τὸ κατάλαβε ;

'Ανύσια. 'Εγώ τῆς δοκίμασα μὲ τὴ γλῶσσά μου. Εἶνε πικρούτσικες. 'Εκείνος ὅμως τῆς ἤπια μὲ τὸ τσάϊ καὶ μοῦ λέει: «κι' αὐτὸ τὸ τσάϊ τὸ συκάθηκα πιά», λέει. 'Εγὼ τοῦ λέω, πῶς τοῦ ἀρρώστου οὐλα πικρὰ τοῦ φαίνονται. Καὶ νὰ σοῦ πῶ, κυρὰ θειά, ἡ ψυχὴ μου πόνεσε.

Ματρῶνα. Τέτοια πράγματα δὲν πρέπει νὰ τὰ συλλογίζεσαι, γιατί ὅσο τὰ συλλογίζεσαι τόσο τὸ χειρότερο.

'Ανύσια. Κάλλια νὰ μὴ μοῦ τῆς ἔδινες. Δὲ θάπερνα καὶ τὸ κρῖμα στὸ λαιμό μου. Σὰν τὸ θυμηθῶ, μοῦ σπαράζει τὴν καρδιά. Ἄχ, γιατί νὰ μοῦ τῆς δώσης;

Ματρῶνα. Καλὲ τί ἔπαθες, κυρὰ μου! Ὁ Χριστὸς μαζὺ σου! Τί, μπάς καὶ γυρεύης νὰ τὰ βίξης ἀπάνω μου; Κύτταξε καλὰ, κοπέλλα μου, μὴ γυρέψης, γιὰ νὰ γλυτώσης ἐσὺ, νὰ τὰ βίξης σὲ μένανε. Ἄν φανερωθῇ τίποτις, ἐγὼ δὲν ἀνακατεύομαι· οὔτε νὰ ξέρω οὔτε νὰ γνωρίζω θέλω—ὄρκο πέρνω, πῶς γιὰ καμμιά σκόνη, οὔτε ἄκουσα, οὔτε εἶδα, οὔτε ἔδωσα, καὶ οὔτε πῶς ὑπάρχουνε τέτοιας λογιῆς σκόνες ξέρω. Σκέψου το, κυρὰ μου, μοναχὴ σου. Ἐμεῖς δὲν ἐλέγαμε τὴν ἄλλη φορά, πῶς τάχατες, δυστυχισμένη μου, ἀπόκαμες πιά. Ἐχéis μιὰ προγονὴ βλάκκ κ' ἕναν ἄντρα σαπημένονε, τέλεια στραγγισμένονε. Ἐτέτοια ζωὴ σὰν ἔχη, τί δὲν κάνει κανεὶς;

'Ανύσια. Αὐτὸ δὲ μπορῶ νὰ τ' ἀρνηθῶ. Ἡ ζωὴ, ἄς ποῦμε, ποῦ τραβῶ, ὄχι αὐτὴ τὴν πράξι...μὰ σούρχεται ἢ νὰ κρεμαστῆς ἢ νὰ τόνε πνίξης. Ζωὴ 'ν' αὐτὴ;

Ματρῶνα. Τῶδες, τὸ λοιπὸν; Δὲ σοῦ μένει καιρὸς νὰ χάσκης. Πρέπει νὰ κάμης ὅ,τι θὰ κάμης. Νὰ ψάξης γιὰ τὰ χρήματα καὶ νὰ τόνε ποτίσης τσάϊ.

'Ανύσια. Ὄχ, φτωχὸ μου κεφαλάκι! Τί νὰ κάμω τώρα—κ' ἐγὼ δὲ ξέρω. Ἐχω ἕνα φόβο! Ν' ἀπέθαινε καλεῖτερα μοναχὸς του! Δὲ θέλω καὶ νὰ τόνε πάρω στὴ ψυχὴ μου.

Ματρῶνα (ὀργίλος). Καὶ γιατί λοιπὸν δὲ λέει, ποῦ ἔχει τὰ χρήματα. Τί τάχατες, μαζὺ του θὰ τὰ πάρη; Νὰ μὴν τᾶχη κανέννας; Καλὸ πρᾶμμα εἶν' αὐτό; Καλὲ ἔλα, Θεέ μου, τόσα πολλὰ χρήματα, μαθὲς θὰ πᾶνε χαμένα; Δὲν εἶνε κρῖμα; Τί κάνει λοιπὸν; Αὐτόνα θὰ βλέπουμε;

'Ανύσια. Εἶρω κ' ἐγὼ; ...Μ' ἐπαίδεψε τὴν κακομοῖρα.

Ματρῶνα. Τί θέλεις νὰ ξέρης. Τὸ πρᾶμα εἶνε πῶς φανερό. Ἄφησες τὴν περίστασι νὰ σοῦ φύγη,—θὰ μετάνοῆς σ' οὐλῆ σου τὴ ζωὴ. Δίνει κείνος τὰ χρήματα τῆς ἀδερφῆς του καὶ σὺ κάθου.

'Ανύσια. Ἄχ, κ' ἔστειλε πιά νὰ τῆς μηνύση—πρέπει νὰ πάω.

Ματρῶνα. Περίμενε κομματί, μὴν πᾶς τώρα, μόνο βάλε πρῶτα τὸ σαμοδάρι. Τόνε ποτίζομε τσάϊ κ' ὕστερα ψάχνομε κ' ἡ δυὸ καὶ θὰ ταῦρωμε κ' ἔννοια σου.

'Ανύσια. Ὄχ, νὰ μὴ μᾶς τύχη τίποτις.

Ματρῶνα. Κι' ἀμὲ πῶς; Τί τόνε βλέπομε. Καλὲ ἀκούς ἐκεῖ, νᾶχης 'μπρὸς στὰ μάτια σου τὰ χρήματα καὶ νὰ μὴ μπορῆς νὰ τὰ βάλῃς στὸ χέρι; Ἐλα, κάμε.

'Ανύσια. Πηγαίνω τὸ λοιπὸν ν' ἀνάψω τὸ σαμοδάρι.

Ματρῶνα. Πήγαίνε, ματάκια μου, κάμε τὴ δουλειά σου κατὰ πῶς πρέπει, γιὰ νὰ μὴ χτυπᾶς, ὕστερα τὸ κεφάλι σου. Ναῖσκα. (Ἡ Ἄνύσια κινεῖται νὰ φύγη, ἡ Ματρῶνα τὴν σταματᾷ). Κάτι θέλω νὰ σοῦ πῶ· μὴν τύχη καὶ κάμης λόγο τοῦ Νικήτα γιὰ οὐλαὶς αὐταῖς τῆς δουλειαῖς. Αὐτὸς εἶν' ἀνόητος. Ὁ θεὸς νὰ φυλᾷ, ἂν τύχη καὶ μάθη γιὰ τὰ σκονάκια. Μπορεῖ νὰ χαλάσῃ τὸν κόσμο. Εἶνε πολὺ πονόψυχος. Κι' ὄρνιθα, ξέρεις, νὰ τοῦ πῆς νὰ σφάξῃ—δὲν τὴ σφάζει! Μὴν τοῦ πῆς τίποτις! Δυστυχία μας! Αὐτὰ ἐκείνου δὲν τ' ἀρέσουνε. (Σταματᾷ ἐν φρίκη. Ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ ἐμφανίζεται ὁ Πέτρος).

ΣΚΗΝΗ Θ'.

Αἱ ἄνω καὶ Πέτρος (κρατούμενος ἐκ τοῦ τοίχου, διολισθαίνει ἐπὶ τοῦ περιπτέρου καὶ κράζει δι' ἀσθενοῦς φωνῆς).

Πέτρος. Αἶ, τί ἐπάθετε σεῖς καὶ δὲν ἀκούετε Ὄχ! Ἄνύσια ποιὸς εἶν' ἐδῶ; (Πίπτει ἐπὶ θρανίου).

'Ανύσια (ἐξέρχεται ὀπισθεν τῆς γωνίας). Τί ξετρούπωσες πάλι; Ἄς ἐκαθόσουνα δὰ 'κεῖ ποῦ καθόσουνα.

Πέτρος. Ἐπῆγε αὐτὴ νὰ φωνάξῃ τὴ Μάρθα; ...Δὲ μπορῶ...ὄχ, καὶ πάρε με, Θεέ μου, μιὰ ὄρ' ἀρχήτερα ..

'Ανύσια. Δὲν ἀδιάζει. Τὴν ἔστειλα στὸν ποταμό. Νὰ τελειώσω τὴ δουλειά μου καὶ πάω γῶ.

Πέτρος. Στείλε τὴν Ἀνιούτκα. Ποῦ εἶνε; Ὄχ, δὲ μπορῶ! ὄχ, Θεέ μου!

'Ανύσια. Ἐστειλα νὰ τήνε φωνάξω.

Πέτρος. Ὄχ! Καὶ ποῦ εἶνε;

'Ανύσια. Ποιὸς ξέρει ποῦ εἶνε, ποῦ νὰ τήνε φᾶῃ ὁ λύκος!

Πέτρος. Ὄχ, δὲν ἔχω ἠπάτα πιά! Μοῦκαψε τὰ μέσα. Τρυπάνια, θαρρεῖς καὶ μὲ τρυποῦνε. Τί μὲ πρρατήσετε σὰν ἕνα σκύλλο...οὔτ' ἕνα ποτήρι νερὸ δὲν εἶνε κανεὶς νὰ μοῦ δώση. ὄχ! Στείλέ μου τὴν Ἀνιούτκα.

'Ανύσια. Νὰ τήνε. Ἀνιούτκα, πήγαίνε στὸν πατέρα σου.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

Οί ἄνω καὶ Ἀνιούτκα (εἰσέρχεται). Ἡ Ἀνύσια ἀποσύρεται
ὀπίσθεν τῆς γωνίας.

Πέτρος. Πήγαινε, ὦχ, στῆς θειᾶς σου τῆς Μάρθας, καὶ πέ της
νῆρθη ἴδω, πῶς τήνε χρειάζομαι.

Ἀνιούτκα. Καλά, πάω.

Πέτρος. Στάσου, πέ της, πῶς τήνε θέλω νῆρθη γλήγορα. Πέ της,
πῶς θ' ἀποθάνω—ὦ—ὦχ!...

Ἀνιούτκα. Τώρα νὰ πάρω τὸ μαντηλὶ μου καὶ πάω. (Ἀπέρχεται
δρομαίως).

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'.

Πέτρος, Ἀνύσια καὶ Ματρώνα.

Ματρώνα (κάνουσα νεῦμα). Ἐ, κυρά, μὴ ξεχνᾶς τὴ δουλειά σου.
Πήγαινε στὴν καλύβα καὶ ψάξε παντοῦ. Ψάξε, ἄν τὸ σκυλλὶ ποῦ ψά-
χνει γιὰ ναῦρη τὸ φύλλο. Οὐλα νὰ τὰ ψάξης, κ' ἐγὼ τώρα κυττάζω
ἀπάνω του.

Ἀνύσια (τῇ Ματρώνα). Μαζὺ σου πέρνει κανεὶς θάρρος. (Διευθύνεται
πρὸς τὸ περίπτερον τῷ Πέτρῳ). Θέλεις νὰ βάλω τὸ σαμοβάρι; Ἦρθε κ' ἡ
θειὰ Ματρώνα γιὰ νὰ δῆ τὸ γυό της· πίνετε μαζὺ τσάι.

Πέτρος. Καλά· βάλε το. (Ἡ Ἀνύσια ἀποσύρεται εἰς τὴν στοάν).

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'.

Πέτρος καὶ Ματρώνα. (Ἡ Ματρώνα ἔρχεται πρὸς τὸ περίπτερον).

Πέτρος. ὦρα καλή.

Ματρώνα. ὦρα σου καλή, εὐεργέτη μας, ὦρα σου καλή, πετρο-
χιλιδονό μου. Πάντα ἀνήμερος εἶσαι, βλέπω. Κι' ὁ γέρος μου πόσο
λυπάται ὁ κακόμοιρος. Πήγαινε, λέει, νὰ ἴδῃς τί κάνει, καὶ πές του
προσκυνήματα. (Ἰποκλίνεται).

Πέτρος. Πεθαίνω.

Ματρώνα. Ἀμ' ἔτσι εἶνε, κύρ Πέτρο μου, ὁ πόνος, βλέπεις, δὲν
πάει στὰ βουνα. Στράγγιξες ὅλος, στράγγιξες, καλότυχς, σὲ βλέπω.
Ἡ ἀρρώστια δὲ δίνει ὠμορφιά στὸν ἄνθρωπο, βλέπεις.

Πέτρος. Ἦρθ' ἡ ὦρα ν' ἀποθάνω.

Ματρώνα. Αἶ, Πέτρ Ἰγνάτις, ἔκαμες οὐλα ὅσα προστάζει ὁ Θεός,
σ' ἐμετάλαθᾶν, καὶ θὰ σοῦ κάμουνε κ' εὐέλαιο, πρῶτα ὁ Θεός. Ἡ

γυναῖκά σου, δόξα νάχη ὁ Θεός, εἶνε γυναῖκα φρόνιμη, καὶ θὰ σὲ θάψῃ,
θὰ σὲ μνημονέψῃ καὶ θὰ σοῦ κάμῃ καὶ τὰ κόλλυβά σου. Κι' ὁ γυιός μου,
ὅσο νᾶνε, θὰ πασκήσῃ γιὰ τὸ νοικοκυριό σου.

Πέτρος. Ποιὸς θὰ τὰ κάμῃ αὐτά! Ἀκατάστατη γυναῖκα, οὐλο
καὶ σὲ ἀνοησίαις καταγίνεται. Ἀμ' τὰ ξέρω γὼ οὐλα... τὰ ξέρω...
Κουτὴ γυναῖκα καὶ νηά. Ἐφαγα τὴ ζωὴ μου, ὡς ποῦ νὰ κάμω αὐτὸ
τὸ ῥημάδι τὸ σπῆτι· ποιὸς θὰ συλλογιστῇ. Κρίμα εἶνε νὰ σοῦ πῶ. (Λύζει).

Ματρώνα. Ἐ, καὶ τί τάχατες, ἂν εἶνε γιὰ χρήματα ἢ ἄλλο τί-
ποτις, μπορεῖς νὰ προστάξης...

Πέτρος (τῇ Ἀνύσια παρὰ τῇ στοᾷ). Τί ἔκαμε—πῆγε ἡ Ἀνιούτκα;

Ματρώνα (καθ' ἑαυτήν). Δὲν τὸ ξέχασε—εἶδες τότε;

Ἀνύσια (ἐκ τῆς στοᾶς). Ἐπῆγε ἀπὸ τότες. Ἐμπα μέσα στὴν κα-
λύβα κ' ἐγὼ σοῦ τήνε φέρνω.

Πέτρος. Ἄφησε νὰ κάτσω ἐδῶνὰ λιγάκι γιὰ τελευταία φορὰ.
Ἐκεῖ μέσα εἶνε βαρὺ τ' ἀγέρι. Βαρεῖά εἶμαι... ὦχ, μοῦ κάηκε ἡ καρ-
διά, ἄχ, νὰ πέθαινα νὰ γλυτώσω.

Ματρώνα. Ἡ ψυχὴ μοναχὴ της δὲ βγαίνει ἂν δὲν τὴ βγάλῃ ὁ
Θεός. Ἡ ζωὴ κ' ὁ θάνατος εἶνε τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, Πέτρ Ἰγνάτις. Δὲ
μπορεῖς ποτὲς νὰ ξέρης πότε ἔρχετ' ὁ χάρος. Καμμιά φορὰ σηκόνεσαι
κιόλας. Στὸ χωριό μας, ἕνας χωριανὸς ποῦ ἦτανε πιά ἡ ψυχὴ του, ποῦ
λέει ὁ λόγος, στὰ δόντια του...

Πέτρος. Ὅχι, τὸ νοιώθω γὼ, πῶς σήμερα θ' ἀποθάνω, τὸ νοιώθω.
(Προσερβίδεται καὶ κλείει τοὺς ὀφθαλμούς).

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Οί ἄνω καὶ Ἀνύσια.

Ἀνύσια (ἐξέρχεται). Τί θὰ κάμῃς λοιπόν, θὰ πᾶς ἢ ὄχι; Βαριέται
νὰ σὲ περιμένῃ κανεὶς. Πέτρο, ἔ Πέτρο!

Ματρώνα (ἀποσύρεται καὶ προσκαλεῖ διὰ τοῦ δακτύλου τὴν Ἀνύσιαν).
Αἶ, τί ἔκαμες;

Ἀνύσια (κατέρχεται τοῦ περιπτέρου. Τῇ Ματρώνα). Δὲν ταῦρα.

Ματρώνα. Ἐψάξες παντοῦ; Καὶ στὸ πάτωμα;

Ἀνύσια. Κ' ἐκεῖ δὲν εἶνε. Μὴν τύχη καὶ τᾶβαλε μέσα στὸ καννάβι,
ποῦ τὸν εἶδα χτές κ' ἐχωνούντανε κεῖ;

Ματρώνα. Ψάξε, ψάξε, ποῖο καλύτερα. Κάμε τὰ μάτια σου τέσ-
σερα. Ἐγὼ καθὼς βλέπω—σήμερα τὸν ἔχομε καὶ τὸν ἔχομε. Ἐμελά-

νιασαν τὰ νύχια· του καὶ τὸ πρόσωπό του ἔχει τῆς γῆς τὸ χρῶμα. Εἶδες ἂν ἔβρασε τὸ σαμβάρι;

Ἄνύσια. Ὅπου καὶ νῆνε θὰ βράση.

ΣΚΗΝΗ ΙΔ'.

Οἱ ἄνω καὶ Νικήτας (ἔρχεται ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους καὶ, εἰ δυνατόν, ἔφιππος πρὸς τὸν πυλῶνα. Δὲν βλέπει τὸν Πέτρον).

Νικήτας (πρὸς τὴν μητέρα του). Καλῶς ὄρισες, μάνα, εἴσαστε καλὰ στὸ σπῆτι;

Ματρῶνα. Δόξα νᾶχη ὁ Θεός, κουτσοπερνοῦμε, παιδί μου.

Νικήτας. Αἶ, τί κάνει τ' ἀφεντικό;

Ματρῶνα. Σιγά, νά, ἐκεῖ κάθεται. (Δεικνύει πρὸς τὸ περίπτερον).

Νικήτας. Αἶ, δὲν πᾶ νὰ κάθεται—τί μὲ κόφτει ἐμένα.

Πέτρος (ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμούς). Νικήτα, Αἶ, Νικήτα, ἔλα ὁδῶ! (Ὁ Νικήτας πλησιάζει. Ἡ Ἄνύσια ψιθυρίζει τῇ Ματρῶνᾳ).

Πέτρος. Γιατί ἤρθες ἔτσι νωρίς;

Νικήτας. Ἀποζευγάρισα.

Πέτρος. Τὸ κομματί, ποῦν' ἀπὸ πίσω ἀπ' τὸ γιοφύρι τὸ ζευγάρισε;

Νικήτας. Ἐκεῖ 'νε μακρῶν.

Πέτρος. Μακρῶν; Ἀπὸ ὁδῶ εἶν' ἀκόμη μακρύτερα. Μ' ἕνα κόπο τῶκνες. (Ἡ Ἄνύσια ἀκροᾶται ἀφανῆς).

Ματρῶνα (προσέρχεται). Ἀχ, γυιόκα μου, γιατί νὰ μὴν κυττάζης τὴ δουλειὰ τ' ἀφεντικού σου. Ἐκεῖνος εἶν' ἀνήμπορος κ' ἔχει σ' ἐσένα τὴν ἐλπίδα του, γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ τόνε κυττάζης, σὰν πατέρα σου καὶ νὰ τόνε δουλεύης κατὰ πῶς σ' ἐσυμβούλεψα.

Πέτρος. Τῆς... ὦχ! τῆς πατάτες νὰ βάλῃς νὰ τῆς διαλέξουνε... ὦχ! ἡ γυναῖκες.

Ἄνύσια (καθ' ἑαυτήν). Ἄμ' δὲ θὰ φύγω. Πάλι ζητᾶ νὰ μᾶς βγάλη ἀπὸ κοντά του· πρέπει νὰ τᾶχη ἀπάνω του τὰ χρήματα, χωρὶς ἄλλο. Κᾶπου θὰ θέλῃ νὰ τὰ κρύψῃ.

Πέτρος. Γιατί, ὦ—ὦχ, θάρθῃ ὁ καιρὸς νὰ τῆς φυτέψουμε καὶ θᾶνε νοτισμέναις. ὦχ! δὲν ἔχω πιά ἤπατα. (Ἐγείρεται).

Ματρῶνα (σπεύδει πρὸς τὸ περίπτερον καὶ ὑποστηρίζει τὸν Πέτρον). Νὰ σὲ πάω ἴσα με μέσα;

Πέτρος. Πήγαίνέ με. (Σταματᾶ). Νικήτα!

Νικήτας (ὀργίλως). Αἶ, τί θὲς ἀκόμη;

Πέτρος. Δὲ θὰ σὲ ξαναἰδῶ πιά... Πιθκίνω σήμερα... Σχώρα μου, ἂν σοῦ φταιξα μὲ λόγο ἢ μὲ ἔργο... Σχώρα μου, ἂν σοῦφταιξα καμμιά φορά.

Νικήτας. Τί νὰ σοῦ χωρέσω—οὔλοι εἴμαστε ἀμαρτωλοὶ.

Ματρῶνα. Ἀχ, γυιόκα μου, ἴδες τὰ χάλια του!

Πέτρος. Γιὰ τὸ Χριστὸ κάμε το καὶ σχώρα μου! (Κλαίει).

Νικήτας (συγκινοῦμενος). Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ χωρέσῃ, μπάρμπα Πέτρο. Ἐγὼ δὲν ἔχω βαρυγνομιά μαζὺ σου. Κακὸ δὲν εἶδα ἀπὸ τὰ σένα. Ἐσὺ νὰ μοῖ χωρέσῃς, γιατί ἐγὼ μπορεῖ νὰ σοῦφταιξα πιὸ πολὺ. (Κλαίει. Ὁ Πέτρος λύζων φεύγει. Ἡ Ματρῶνα τὸν ὑποστηρίζει).

ΣΚΗΝΗ ΙΕ'.

Νικήτας καὶ Ἄνύσια

Ἄνύσια. Ἀχ, φτωχὸ μου κεφαλάκι! Φαίνεται, πῶς κάτι τρέχει, κάτι ἐσκέφτηκε. (Πλησιάζει πρὸς τὸν Νικήταν). Τί εἶπες, πῶς τὰ χρήματα τᾶχε στὸ πάτωμα—δὲν εἶν' ἐκεῖ.

Νικήτας (δὲν ἀποκρίνεται· κλαίει). Ἐγὼ ἀπ' αὐτὸν ἄλλο ἀπὸ καλὸ δὲν εἶδα. Καὶ νὰ τώρα τί κάνω!

Ἄνύσια. Ἐλα, σώπα τώρα, τὰ χρήματα ποῦ εἶνε;

Νικήτας (ὀργίλως). Ξέρω κ' ἐγὼ; Ψάξε μοναχὴ σου.

Ἄνύσια. Πολὺ πονόψυχος εἶσαι.

Νικήτας. Τόνε λυποῦμε! Ἐκλαψε τόσο! Ἐ εἶ! καυμένος!

Ἄνύσια. Τώρα τοῦ βρέθηκε ἡ λύπη. Ἐχεις κι' ἄλλους νὰ λυπηθῆς! Σοῦβγαλε τὴ ψυχὴ ἀνάποδα καὶ τῶρ' ἀκόμη ἐζητοῦσε νὰ σὲ διώξῃ ἀπὸ τὸ σπῆτι. Καλεῖτερα θᾶκνες νὰ λυπηθῆς ἐμένα.

Νικήτας. Γιατί νὰ σὲ λυπηθῶ ἐσένα;

Ἄνύσια. Νά, γιατί θ' ἀποθάνῃ... θὰ κρύψῃ τὰ χρήματα...

Νικήτας. Ἐννοια σου καὶ δὲν τὰ κρύβει...

Ἄνύσια. Ἀχ, Νικήτα μου, ἔστειλε πιά νὰ φωνάξῃ τὴν ἀδερφή του. Σ' αὐτήνα θέλει νὰ τὰ δώσῃ. Δυστυχία μας! Πῶς θὰ ζήσωμε, ἂν τῆς τὰ δώσῃ. Θὰ μὲ διώξουνε ἀπὸ ὁδῶ μέσα. Νὰ φρόντιζες κἀν ἐσὺ... Εἶπες, πῶς τὸν εἶδες ἐφῆς κ' ἐτρύπωνε μὲς στὸ λινάρι...

Νικήτας. Τὸν εἶδα τότενες, ποῦ εὔγαινε ἀπὸ 'κεῖ, μὰ ποῦ τᾶχωσε—ποιὸς τόνε ξέρει;

Ἄνύσια. ὦ, φτωχὸ μου κεφαλάκι, πάω 'κεῖ νὰ ψάξω. (Ὁ Νικήτας φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ματρώνα· (ἐξέρχεται τῆς καλύβης, πλησιάζει τὴν Ἀνύσιαν καὶ τὸν Νικήταν, ψιθυρίζουσα).

Ματρώνα. Μὴν πᾶς πουθενά! Τὰ χρήματα τᾶχει ἀπάνω του. Ἐγὼ τὸν ἔψαξα. Μ' ἕνα γαϊτάνι κρέμονται ἀπὸ τὸ λαιμὸ του.

Ἀνύσια. ὦ, κεφαλάκι μου φτωχό!

Ματρώνα. Τώρα σοῦ μπῆκαν οἱ φύλλοι στ' αὐτιά. Νάταν κι' ἄλλα! Θάρθη ἢ ἀδερφή του καὶ πήγαينه γύρευέ τα!

Ἀνύσια. Νὰ δῆς ποῦ θάρθη καὶ θὰ τῆς τὰ δώση. Πῶς νὰ γείνη; ὦχ, κεφαλάκι μου!

Ματρώνα. Πῶς θὰ γείνη, λές; Κύνταξ' ἐδῶ: τὸ σαμοβάρι ἔβρασε· πήγαينه νὰ ζεματήσης τσαί καὶ βάλε του νὰ πιῇ... (Χαμηλοφώνως). Χύσε του μέσα καὶ ὅση σκόνι ἔχει μέσα τὸ χαρτάκι καὶ πότισέ τονε. Σὰν πιῇ ἕνα ποτήρι, τότενες τράβα τοῦ τα κ' ἔνοιια σου—σὲ κανένα δὲ θὰ τὸ πῆ.

Ἀνύσια. ὦ, φοβάμαι.

Ματρώνα. Ἄφησε τὰ λόγια καὶ κάνε γλήγορα, κ' ἐγὼ θὰ παραφυλάγω τὴν ἀδερφή του, ἂν τύχη τίποτα. Μὴν τὰ χάνης! Πάρε τα χρήματα καὶ φέρ' τα δῶ κι' ὁ Νικήτας τὰ κρύβει.

Ἀνύσια. ὦχ, κεφαλάκι μου! Πῶς νὰ πάω κοντά του ὦ!... ὦ!...

Ματρώνα. Κάμε ὅ,τι σοῦ λέω κι' ἄσ' τὰ λόγια! Νικήτα!

Νικήτας. Τί;

Ματρώνα. Σὺ, στάσου ἐδῶ, κάτσε 'κεῖ στὸ σοφά, μὴν τύχη τίποτις.

Νικήτας (ἀθύμως). Αἶ, κι' αὐταῖς ἢ γυναῖκες τί κάθονται καὶ σκαρφίζονται. Σοῦ γυρίζουν δλότελα τὸ κεφάλι. Πηγαίνετ' ἀπὸ μένα!

Ἄς πᾶ νὰ μαζέψω τῆς πατάτες.

Ματρώνα (τὸν σταματᾷ ἐκ τῆς χειρὸς). Στάσου σοῦ λένε!

ΣΚΗΝΗ ΙΖ'.

Οἱ ἄνω καὶ Ἀνιούτκα. (Εἰσέρχεται).

Ἀνύσια. Ἐ, λοιπόν;

Ἀνιούτκα. Ἦτανε στὴν κόρη της, στὸ χωράφι· τώρα θάρθη.

Ἀνύσια. Κι' ἄμ' ἂν ἔρθη—τί θὰ κάμουμε;

Ματρώνα (τῇ Ἀνύσιᾳ). Προφταίνεις, κάμε ὅ,τι σοῦ λέω.

Ἀνύσια. Κ' ἐγὼ πιά δὲ ξέρω—δὲ ξέρω τίποτε, τᾶχω σὰ χαμένα.

Ἀνιούτκα! Πήγαينه, κόρη μου, στὰ μοσκάρια, θαρρῶ πῶς ἐφύγανε. ὦχ, δὲν ἀποτολμῶ.

Ματρώνα. Αἶ, τί θὰ κάμης—θὰ πᾶς; Τὸ σαμοβάρι θαρρῶ πιά πῶς χύνεται.

Ἀνύσια. ὦχ, φτωχό μου κεφαλάκι! (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΙΗ'.

Ματρώνα καὶ Νικήτας.

Ματρώνα (πλησιάζει πρὸς τὸν υἱὸν της). Ἐτσι, γιατί ποῦ λές, γυιόκα μου. (Κάθεται παρ' αὐτῷ ἐπὶ τοῦ θρανίου). Πρέπει, ποῦ λές, νὰ σκεφτοῦμε καὶ γιὰ τὴ δική σου τὴ δουλειά, κι' ὄχι νὰ πηγαίνουμε ἔτσι στὰ χαμένα.

Νικήτας. Γιὰ ποιά δουλειά λές;

Ματρώνα. Τὸ πῶς θὰ ζήσης στὸν κόσμο.

Νικήτας. Πῶς θὰ ζήσω; θὰ ζήσω, ὅπως ζῆ ὁλος ὁ κόσμος.

Ματρώνα. Ὁ γέρος, στοχάζομαι, πῶς σήμερα πεθαίνει.

Νικήτας. Κι' ἂν ἀποθάνη—ὁ Θεὸς σχωρὲς τονε. Τί μὲ κόφτει ἐμένα;

Ματρώνα (ὀμιλοῦσα, προσβλέπει πάντοτε πρὸς τὸ μέρος τοῦ περιπτέρου). Ἐ, γυιόκα μου! Οἱ ζωντανὲς μὲ τοὺς ζωντανούς κι' οἱ πεθαμένοι μὲ τοὺς πεθαμένους. Σ' αὐτὴ τὴν περίστασι, μάτια μου, πρέπει νάχνης νοῦ καὶ νοῦ. Τί θαρρεῖς, ἐγὼ γιὰ τὴ δική σου τὴ δουλειά ἔτρεξα παντοῦ. Ἐφαγα τὰ νύχια μου, ποῦ λείει ὁ λόγος, γιὰ νὰ πασκίζω γιὰ τὰ σένα. Κύνταξε τὸ λοιπὸν καὶ σὺ ὕστερα νὰ μὴ μὲ ξεχάσης.

Νικήτας. Μὰ γιατί δουλειά ἐπάσκισες;

Ματρώνα. Νά, γιὰ τὴ δουλειά σου, γιὰ τὴν εὐτυχία σου. Τὴ σήμερον ἡμέρα ἂν δὲν πασκίσης—τίποτε δὲ γίνεται. Τὸν Ἰβάν Μωυσεῖτς—τόνε ξέρεις—καὶ σ' αὐτὸν ἐπῆγα. Ἐπέρασα τῆς προάλλαις ἀπὸ καί, κ' ἐτελείωσα, γιατί ποῦ λές, μιὰ δουλειά. Ἐκατσα κι' ἀνοίξαμε ὀμιλία. Πῶς τήνε κρίνεις, τοῦ λέω, Ἰβάν Μωυσεῖτς, αὐτὴ τὴ δουλειά; Ἄς ποῦμε, τοῦ λέω, ἕνας μουζικὸς χηρεμένος ξαναπατρεύτηκε, ἄς ποῦμε, κ' ἔχει μοναχὰ μιὰ κόρη ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ μιὰ κόρη ἀπ' τὴ δευτέρη γυναῖκα. Κι' ἂν ἀποθάνη, τοῦ λέω, ὁ μουζικὸς αὐτός, μπορεῖ, τοῦ λέω, νὰ μπῆ στὸ σπῆτι αὐτῆς τῆς χήρας ξένος μουζικὸς; Μπορεῖ, τοῦ λέω, ὁ μουζικὸς αὐτός νὰ παντρεύῃ τῆς κόρας ἐκεινοῦ καὶ νὰ γίνῃ αὐτός νοικοκύρης; Γίνεται, λείει, μὰ ἐδῶ χρειάζεται, λείει, νὰ

πασίτης πολύ· με χρήματα, λείει, ούλα μπορεί να γενούν, χωρίς χρήματα όμως, λείει, δεν πρέπει να ανακατευτούνε.

Νικήτας (γελών). Πληγή δουλειά. Σ' αὐτουούς μόνο χρηματάκια δός τους κ' έννοια σου. Σ' όλους χρειάζονται τὰ χρήματα.

Ματρώνα. Τὸ λοιπόν, ματάκια μου, ἐγὼ τοῦ τὰ φανέρωσα ούλα. Πρῶτα κι' ἀρχῆς, λείει, ὁ γυιός σου πρέπει νὰ γραφτῆ'ς ἐκεῖνο τὸ χωριό· γι' αὐτὸ χρειάζονται χρήματα—πρέπει νὰ μπουκώσης τούς δημογέροντες. Ἐκεῖνοι, ποῦ θὰ πῆ, θὰ υπογράψουνε. Οὐλα, λείει, πρέπει νὰ γενούνε με σκέφι καὶ με φρόνησι. Κύτταξ' ἐδῶ, (ἐξάγει ἐκ τοῦ μανδηλιου χάρτην), νά, μουγραψε κ' ἓνα χαρτί, διάβασέ το, σὺ νοιώθεις. (Ὁ Νικήτας ἀναγινώσκει, ἡ Ματρώνα ἀκροᾶται).

Νικήτας. Τὸ χαρτί, βέβαια, εἶνε ἀπόφασι, ποῦ θὰ πῆ. Ἐδῶ δὲ θέλει θεολογία.

Ματρώνα. Ἄκουσε τὸ λοιπόν, τί εἶπε ὁ Ἰβάν Μωῦσεῖτης. Κύτταξε, λείει, θειά, τὸ προτιμότερο εἶνε νὰ βάλετε στὸ χέρι τὰ λεπτά. Ἄν ἐκεῖνη δὲ βάλῃ στὸ χέρι τὰ λεπτά, λείει, δὲ θὰ τὴν ἀφήσουνε νὰ πάρῃ κοντά της τὸ γαμπρό. Τὰ λεπτά, λείει, εἶνε τὸ κυριώτερο οὐλῆς τῆς δουλειᾶς. Ἄνοιξε τὰ μάτια σου τὸ λοιπόν. Ἐφτασε, γυιέ μου, ἡ ὥρα.

Νικήτας. Τί με μέλει ἐμένανε. Τὰ λεπτὰ εἶνε δικά της, κι' ἄς φροντίση ἀπατήτης.

Ματρώνα (εἰρωνικῶς). Τί ὁμορφα ποῦ τὰ κρίνεις! Ἡ γυναῖκα αὐτὰ τὰ πράγματα δὲ μπορεί νὰ τὰ καταλάβῃ. Κι' ἂν τὰ πάρῃ αὐτὴ τὰ χρήματα, ποῦ νοιώθει νὰ τὰ μεταχειριστῆ;—τῆς ξέρεις τῆς γυναῖκες. Ἄλλο εἶσαι σὺ. Σὺ, ποῦ λείει ὁ λόγος, μπορεῖς καὶ νὰ τὰ κρύψῃς κι' ὅ,τι ἄλλο νὰ τὰ κάμῃς. Ὅλο πιὸ πολὺ μυαλό ἔχεις ἐσύ, ἂν τύχη τίποτις.

Νικήτας. Αἱ μωρε μυαλό, ποῦ τὸ ἔχετε σεῖς ἡ γυναῖκες· ντίπ παλαβό!

Ματρώνα. Γιατί 'νε παλαβό! Βάλε σὺ στὸ χέρι τὰ λεπτὰ καὶ τὴ γυναῖκα θὰ τὴν ἔχῃς τοῦ χεριοῦ σου. Ἄνίσως καμμιά φορὰ θελήσῃ νὰ ἔεστομίσῃ τίποτις καὶ δὲ ξέρω τί, θὰ μπορῆς νὰ τῆς κόψῃς τὸ βῆχα.

Νικήτας. Βρέ δὲ μ' ἀφίνετε, λiew 'γὼ! Φεύγω.

ΣΚΗΝΗ ΙΘ'.

Νικήτας, Ματρώνα καὶ Ἀνύσια. (Προσπεύδει ὠρὰ ἐκ τῆς γωνίας τῆς καλύθης πρὸς τὴν Ματρώναν).

Ἀνύσια. Ἀπάνω του τᾶχε! Νά τὰ! (Δεικνύει ὑπὸ τὴν ποδιάν της).

Ματρώνα. Ἐ, δός τα τοῦ Νικήτα νὰ τὰ κρύψῃ. Νικήτα, πάρε τα καὶ κρύψε τα πουθενά.

Νικήτας. Καλά, δός μου τα.

Ἀνύσια. Ὡ—ὦχ, κεφαλάκι μου! Ἄμ. τὰ κρύβω δὰ κ' ἐγὼ μοναχῆ μου. (Διευθύνεται πρὸς τὸν πυλῶνα).

Ματρώνα (συλλαμβάνει αὐτὴν ἐκ τῆς χειρός). Ποῦ πᾶς; θὰ σὲ τσακώσουνε. Νά, ἔρχεται ἡ ἀδερφή του. Δός τα αὐτουοῦ τοῦ ξέρι. Τί ἀνόητ' εἶσαι σὺ!

Ἀνύσια (ἵσταται ταλαντευομένη). Ὡ, κεφαλάκι μου!

Νικήτας. Ἐλα τὸ λοιπόν, δός τα νὰ τὰ χῶσω πουθενά.

Ἀνύσια. Ποῦ θὰ τὰ χῶσης;

Νικήτας. Τί μπᾶς καὶ φοβάται; (Γελᾷ).

ΣΚΗΝΗ Κ'.

—Οἱ ἄνω καὶ Ἀκουλίνα. (Εἰσέρχεται κομίζουσα τὰ ἀσπρόρουχα).

Ἀνύσια. Ὡχ, κεφαλάκι μου φτωχό. (Δίδει τὰ χρήματα). Νικήτα, τὰ μάτια σου τέσσερα!

Νικήτας. Τί, φοβάσαι τάχατες; Ἐννοιά σου καὶ θὰ τὰ κρύψω 'γὼ, ποῦ οὔτ' ὁ ἴδιος δὲ θὰ τὰ βρίσκω. (Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΚΑ'.

Ματρώνα, Ἀνύσια καὶ Ἀκουλίνα.

Ἀνύσια (ἵσταται περίτρομος). Ἄχ, πῶς εἶνε;...

Ματρώνα. Αἱ, τί, ἀπέθανε;

Ἀνύσια. Ναί, θαρρῶ, πῶς πέθανε, γιατί σὰν τοῦ τᾶπερνα; δὲ μὲ κατάλαβε.

Ματρώνα. Πήγαινε μέσα, νά, ἔρχεται ἡ Ἀκουλίνα.

Ἀνύσια. Δὲ μοῦ λές, ἐγὼ ἔκαμα τὴν ἀμαρτία κ' ἐκεῖνος με τὰ χρήματα...

Ματρώνα. Ἐλα τώρα, πήγαινε μέσα, νά, ἔρχετ' ἡ Μάρθα.

Ἀνύσια. Τὸν ἐμπιστεύτηκα... Κάτι θὰ γενῆ... (Ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΚΒ'.

Μάρθα, Ἀκουλίνα καὶ Ματρώνα.

Μάρθα (εἰσέρχεται ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους ἡ Ἀκουλίνα ἀντιθέτως τῇ Ἀκου-

λίνα). Θα ῥχόμουνα προτήτερα, μὰ πῆγα στῆς κόρης μου. Αἱ, τί κά-
νει ὁ γέρος ; Τί νάποθάνη θέλει ;

Ἄκουλίνα (ἐξάγει τὰ ἀσπρόρρουχα). Ποιὸς τόνε ξέρει. Ἐγὼ ἤμουνά
στό ποτάμι.

Μάρθα (δεικνύουσα τὴν Ματρώναν). Ποιά 'ν' αὐτὴ πάλι ;

Ματρώνα. Εἶμαι ἡ μάνα τοῦ Νικήτα, ἀπὸ τὸ Ζούγεβο, παιδί μου.
Καλῶς ὦρισες. Ἀπόκαμε, ἀπόκαμε ὁ κακομοίρης ὁ ἀδερφός σου.
Ἐβγήκε ὄξω μοναχός του. Στεῖλέ μου, λείει τὴν ἀδερφοῦλά μου, γιατί,
λείει... Ἄ! τί, μὴν ἐξεψύχησε ;

ΣΚΗΝΗ ΚΓ'.

Αἱ ἄνω καὶ Ἀνύσια. (Προσπεύδει ἐκ τῆς καλύβης μετὰ κραυγῶν,
περιπτύσσεται στῦλόν τινα καὶ ἄρχεται οἰμώζουσα).

Ἀνύσια. Ὠ-ὦ-ὦχ καὶ ποῦ μ' ἀφίνεις ; Ὠ-ὦ-ὦχ, καὶ ποῦ μὲ πα-
ρατᾶς τὴν ἄμοιρη τὴ χήρα ! Ὠ-ὦχ κ' ἐκλείσαν τὰ ματάκια σου ! Καὶ
πῶς θὰ τὸ ταγριαντήσω ἢ δύστηχη ! ...

ΣΚΗΝΗ ΚΔ'.

Αἱ ἄνω καὶ Κουμπάρα.

(Ἡ Κουμπάρα καὶ ἡ Ματρώνα ὑποστηρίζουσι τὴν Ἀνύσιαν. Ἡ Ἀκουλίνα καὶ ἡ
Μάρθα εἰσέρχονται εἰς τὴν καλύβην. Προσέρχεται λαός).

Φωνὴ ἐκ τοῦ ὄχλου. Ἄς ἔρθουν ἡ γρηαὶς νὰ συγυρίσουνε.

Ματρώνα (ἀνεγείρει τὰ χεῖριδας τῆς). Ἐχει ζεστό νερό ; Θαρρῶ πῶς
τὸ σαμβάρι δὲν τ' ἄδειασαν ἀκόμα. Ἄς καταπιαστῶ κ' ἐγὼ !

Α ὕ λ α ἰ α.

(Μετὰφρασις ἐκ τοῦ Ρωστικοῦ)

Ἀγαθοκλῆς Γ. Κωνσταντινίδης.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΣ

Ἡ ἰδέα τῆς ἀμίλλης ἦτο δι' αὐτὸν περιορισμένη. Ὅτε ἦτο μί-
κρός, τοῦ ἔφθανε νὰ γνωρίζῃ τὸ μάθημά του καλλίτερα ἀπὸ τὸν φίλον
του Κωνσταντῖνον καὶ ἦτο εὐτυχῆς καὶ ἀδιάφορος διὰ τὰ πρωτεῖα
ἄλων τῶν ἄλλων.

Τοῦ ἔφθανε νὰ εἶναι καλλίτερα ἐνδυμένος ἀπὸ τὸν φίλον του Κων-
σταντῖνον καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ φέρῃ εἰς τὰ κεράσινα τοῦ φίλου του
χεῖλη θαυμασμοῦ ἐπιφώνημα.

Εἰς τὰς ἐσπερίδας, ἐδείκνυε τόσον πνεῦμα, ὅσον ἔφθανε διὰ νὰ
σκιάσῃ τοῦ Κωνσταντῖνου τὰς εὐφυολογίας καὶ βραδύτερον εἰς τὴν κοι-
ωνίαν, ἢ καλλίτερα εἰς τὴν βιωτικὴν πάλην, ἐν καὶ μόνον ἐπεζῆται,
νὰ ἴσταται μίαν κἂν βαθμίδα ὑπεράνω τοῦ φίλου του.

Ἡ κοινὴ γνώμη περιορίζετο εἰς τὴν γνώμην τοῦ Κωνσταντῖνου.

Φαντασθῆτε ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο πνεῦμα στάσιμον, τί κατα-
στροφὴ διὰ τὸν Πάτροκλον ! Ἄλλ' ὄχι, ἦτο νέος τῆς προόδου, καὶ
ὁ Πάτροκλος προώδευε πολὺ καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῇ (ἢ νὰ θέλῃ τοῦ-
λάχιστον νὰ τὸ ὁμολογήσῃ) ἐξετίμα τόσον τὸν Κωνσταντῖνον, ὥστε τὸν
ἐλάμβανεν ὡς ὑπογραμμὸν του, ὡς πλάσμα εὐρισκόμενον πολὺ ὑψηλὰ
καὶ τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει νὰ ὑπερβῇ.

Ὁ Πάτροκλος δὲν εἶναι ὁ μόνος. Ὅλοι ἔχομεν τὸν παράλληλόν μας,
τὸν ὁποῖον δι' ὀπτικῆς ἀπάτης νομίζομεν ὅτι ὑπερέβημεν, ἐνῶ ἐκεῖνος
εἶναι καρφωμένος πλησίον μας καὶ ἀπέχει τόσῳ ἀφ' ἡμῶν, ὅτω ἀπέχει
κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς γνωριμίας μας ἢ καλλίτερα τῆς στα-
δικοδρομίας μας.

* *

Τί ἔχει ἄρα γε ἀπὸ τίνος ὁ Πάτροκλος καὶ εἶναι μελαγχολικός, οὐδὲ
διώκει τὰ σύννεφα τῆς μελαγχολίας του ἢ παρουσία τῆς νεκρᾶς του
συζύγου καὶ τοῦ νεογεννήτου υἱοῦ του ;

Τί ἔχει ; μήπως ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ὑπερέβη . . . μήπως καμμία
ἐμπορικὴ ἐπιχειρήσις ἢ ὑπουργικὴ εὐνοια τὸν ὑψωσεν ; Ὅχι, ὁ Κων-
σταντῖνος ἔμεινε καὶ θὰ μείνῃ ὁ παράλληλός του.

Τὴν ρυτίδα ἐκείνην, τὴν βαθεῖαν ὡς αὐλακα, τὴν ὑπέσκαψεν ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως.

Κατὰ βάλος ἠγάπα τὸν παιδικὸν τοῦ φίλου καὶ ἤθελε τὴν εὐτυχίαν του. Ἡ δίψα τῆς ὑπεροχῆς δὲν ἦτο δίψα αἵματος . . . ἦτο ἴσως δίψα, ἀλλὰ διὰ τὴν ὁποῖαν ἐκοπιάζεν ὁ ἴδιος καὶ ἐμόχθει, χωρὶς ποτε νὰ ὄνειρευθῆ νὰ σταματήσῃ τὸ προοδευτικὸν τοῦ φίλου τοῦ βῆμα· ἔτοιμος πάντοτε νὰ ὑπερασπισθῆ τὰ συμφέροντα τοῦ φίλου τοῦ ὀλοψύχως.

Τώρα ὅμως τὸν ἐβλαψε τὸν φίλον του . . . ναί, τὸν ἐβλαψε.

* *

Ὅταν ἐνουμφεύθη τὴν σύζυγόν του, ἡ ἀδελφή της περιήρχετο τὰ λουτρά τῆς Εὐρώπης διὰ νὰ ἐπανεύρῃ τὴν ὑγείαν της.

Ἡ σύζυγός του ἦτο ὠραία, ἀγαθὴ, νοήμων οἰκοδέσποινα καὶ ψυχὴ ἀφωσιωμένη, ὅπως ὄλαι αἱ σύζυγοι, πρὶν ἢ ἀδιαφορία ἢ ἡ ἀπιστία τοῦ συζύγου της νὰ τὰς δηλητηριάσῃ.

Τὴν ἠγάπησε παραφόρως, καὶ τὴν ἠγάπα καὶ θὰ τὴν ἠγάπα πάντοτε. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὅμως τῆς ἀδελφῆς της τὴν εὗρισκε μᾶλλον ἀξιαγάπητον.

Ἡ ἀδελφὴ της ἦτο πνεῦμα ὑπέροχον, καρδιά μεγάλη. Ἐξήσκει εἶδος ἀσυναίσθητου δεσποτισμοῦ εἰς τοὺς περὶ αὐτήν, καὶ ἐνῶ ποτὲ δὲν διέταττε, τὴν ὑπήκουον ὄλοι εὐπειθεῖς εἰς τὰ νεύματά της.

Ἄ! μὲ τοιαύτην σύζυγον ἐπιβλητικὴν, ἡ ὁποία ἂν ἠγάπα θὰ ἠγάπα μὲ ἀξιοπρέπειαν (κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Πατρόκλου) ὁ Πάτροκλος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι εὐτυχῆς. Εἶχεν ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰς μικράς του ἑλλείψεις, μέχρι τῶν ὁποίων δὲν ἔφθαναν ἡ διορατικότης τῆς συζύγου του. Ἐνίοτε εὐρίσκων ὄλα τακτικὰ καὶ γαλήνια, ἐξέφραζε καμμίαν ἄλογον ἀπαίτησιν καὶ ἡ γυναικίῳα του ἦτο πρόθυμος νὰ τὸν ὑπακούσῃ, χωρὶς ἀντιλογίαν καὶ χωρὶς συζήτησιν.

Ἐποφέρει τόσα ὁ ἀνὴρ ἐντὸς τοῦ οἴκου, ὥστε θεωρεῖ τὸν οἶκον βασιλείῳν του καὶ τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ ὑπηκόους του. Ἄ, ὁ μᾶλλον ἀνεπτυγμένος τὸν θεωρεῖ τοιοῦτοτρόπως.

Ἡ Ἀγγλικὴ ἦτο ἡ λατρευμένη τοῦ συζύγου· διπλασίως λατρευμένη, διότι μὲ τὴν σεβαστὴν προικὰ της ἠύξησε τὰ κεφάλαιά του, ἀλλ' ἡ Ἀγγαῖα ἦτο τὸ στόλισμα τῶν αἰθουσῶν του. Ἡ μελίρρυτος εὐγλωττία της προσείλκυεν, ἐδέσμευε καὶ ἐκυριάρχει. Ὁ Πάτροκλος τὴν ἠσθάνετο ἀνωτέραν του, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἡ σύζυγός του καὶ δὲν ἠσθάνετο ταπεινώσιν, ἀναγνωρίζων τὴν ὑπεροχὴν της. Ἦτο μάλιστα εὐτυχῆς (ἐκο-

λακεύετο ἡ ὑπερφάνεια τοῦ ἀνθρώπου), ὅταν ἤκουεν ἀπείρους πανηγυρικοὺς διὰ τὴν Ἀγγαῖαν.

* *

Μίαν ἡμέραν ὁ Κωνσταντῖνος μετέβη εἰς τὸ γραφεῖόν του.

Ὁ Πάτροκλος τὸν ὑπεδέχθη μὲ μειδιάμα βεβιασμένον καὶ ἦτο ἀνήσυχος· εἶχε τὴν φυσιογνωμίαν ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπῆρε πολὺ πικρὸν ἰατρικόν.

Ἐμάντευε τί ἤρχετο νὰ τοῦ εἶπῃ ὁ παιδικὸς τοῦ φίλος.

Τὸν ἐβλεπεν ἀπὸ τινος ρεμβώδη πλησίον τῆς γυναικαδέλφης του. Τὰ θέλητρά της τὸν ἐμάγευσαν.

Ἀληθινά, ποῖος ἦτο ἄξιος ἐκτὸς αὐτοῦ νὰ τὴν ἐννοήσῃ καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ εὐτυχῆ! !

Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ὁ ἀντίζηλός του. Μὲ μίαν τοιαύτην σύζυγον, ἡ ὑπεροχὴ του ἦτο βεβαία.

Νὰ χάσῃ τῶν αἰθουσῶν του τὸ ἀγλαίσμα δὲν ἦτο ἡ θυσία πολὺ μεγάλη, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀρπάσῃ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ στολίσῃ τὴν νεόδμητον φωλεάν του! ! !

Νὰ λάβῃ ἀδελφὴν τῆς συζύγου του δηλ. νέαν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας καὶ τῆς αὐτῆς περιουσίας καὶ μάλιστα πολὺ ἀνωτέραν . . . ἄ, ὄχι . . .

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸ μέτωπόν του ἠύλακώθη ἀπὸ τὴν βαθεῖαν ἐκείνην ρυτίδα, διότι ἔλαβεν ἀπόφασιν, τὴν ὁποῖαν ἡ φύσις ἀγαθὴ καρδιά του ἀπεκήρυττε καὶ ἡ συνειδήσις του καταδίκαζε.

Ὁ Κωνσταντῖνος δειλὸς ὅπως ὄλοι οἱ ἐρωτευμένοι, ἔκαμε τὴν αἴτησίν του· διότι ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς τῶν νέων πρό τινος, κηδεμῶν ἦτο ὁ Πάτροκλος.

Ὁ Πάτροκλος τὸν ἤκουσε μὲ προσοχὴν, χωρὶς νὰ τὸν διακόψῃ· ἐμελέτα ὅσα μετ' ὀλίγον θὰ ἔλεγε . . .

Κατόπιν ἠγέρθη, ἔρριψεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς θύρας καὶ ἐν ἄλλο ἐπὶ τοῦ παραθύρου καὶ μὲ χεῖλη ὠχρὰ καὶ ὑποτρεμόντα ἐψιθύρισεν :

— Εἰς κάθε ἄλλον θὰ ἔλεγον ἐν ναὶ ἢ ἐν ὄχι ξηρὸν.

Ἄλλ' εἰς τὸν φίλον μου, ἀλλ' εἰς τὸν ἀδελφόν μου, ὀφείλω ἐξηγήσεις. Ἐνουμείσαι τὸ ταξεῖδι τοῦ ἔκαμεν ἡ Ἀγγαῖα στὴν Εὐρώπη ;

— Ναί.

— Ἐταξείδευσε χάριν τῆς ὑγείας της.

— Τὸ γνωρίζω.

— Ἀλλὰ τὸ αἶτιον τῆς ἀσθενείας της δὲν τὸ γνωρίζεις.

— Ὅχι.

— Ἦτο ἔρωσ ἀπέλπικς.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἠγέρθη πολὺ ὠχρὸς καὶ μετὰ μακρὰν σκέψιν εἶπε γρήγορα, βιαζόμενος πολὺ, διὰ νὰ μὴ προφθάσῃ ἢ συνειδησίς του νὰ καταδικάσῃ τὴν ἀπόφασίν του.

— Καὶ ἰθεραπεύθη ἡ ψυχὴ, ὅπως ἰθεραπεύθη τὸ σῶμα ;

Ὁ Πάτροκλος ἠσθάνθη τὸ μέτωπόν του βρεχόμενον ἀπὸ ψυχρὸν ἰδρώτα.

— Τὸ σῶμα ἰθεραπεύθη· ἀλλ' ὁ ἔρωσ ἐκεῖνος ζῆ ἀκβμη ἀθάνατος μέσα εἰς τὰ θνητὰ τῆς στήθῃ. Θὰ μείνῃ ἐλευθέρα...

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ ἀποχαιρετίσῃ τὸν φίλον του καὶ δύο μεγάλα δάκρυα ἐκυλίσθησαν ἐπὶ τῶν παρειῶν του.

Ὁ Πάτροκλος μὲ τὴν ἀνεξάλειπτον ἐκείνην ρυτίδα ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς ἔδρας του βέβαιος ὅτι διέπραξε κακὴν πράξιν.

* *

Ἡ Ἀγλαΐα ἔμεινεν ἐλευθέρα. Ἐκυκλοφόρησεν ἴσως πολὺ τὸ βέβηλον τοῦ Πατρόκλου ψεῦδος.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμως ἔγεινε δυστυχής.

Μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν ἐνυμφεύθη ἐν πλάσμα χωρὶς καρδίαν καὶ χωρὶς συνειδήσιν· τὸν κατέστρεψεν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς καὶ δὲν εἶναι πλέον παλαιὸς ὁ Κωνσταντῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ Πάτροκλος ὠνειροπόλει νὰ ὑπερβῇ ἔστω καὶ κατὰ ἐν βῆμα.

Τὸ κοριτσάκι του τὸ ὠνόμασεν Ἀγλαΐαν.

Ἐμεινε ζωντανὴ εἰς τὴν καρδίαν του ἡ ἀνάμνησις τῆς ὑπερόχου γυναικὸς καὶ τοῦ ἀθανάτου ἔρωτος, τὸν ὁποῖον ἐφιλοξένει εἰς τὰ θνητὰ τῆς στήθῃ.

Ὁ Πάτροκλος προσπαθεῖ τώρα φέρων πάντοτε τὴν ἀνεξάλειπτον τοῦ μετώπου ρυτίδα, νὰ παρηγορῇ τὸν δυστυχῆ φίλον του καὶ νὰ περιποιητῆ τὴν Ἀγλαΐαν διπλασίως, ἀναγνωρίζων πόσον ἠδίκησεν ἀμφοτέρους.

Ἐνίστε ὁμως παρηγορεῖται μὲ τὴν ιδέαν «ὅτι δὲν ἦταν τυχεροὶ τους».

(Μήπως τὴν τύχην τὴν ἀνεκάλυψε καμμία συνειδήσις βαρεῖα ἢ ψυχὴ ἀμαρτωλὴ ;)

Ἄλεξάνδρα Παππαδοπούλου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

ΕΝΘΥΜΗΣΙ ΚΑΙ ΛΗΣΜΟΝΙΑ

1

Κατάμαυρος εἶν ὁ οὐρανός
Καὶ ὁ βορριάς μουγκρίζει
Μέσα στὰ δένδρα φοβερός·
Τὸ μουγκρῖσμα ἢ λαγκαδιὰ
Φρικτὰ ἀντιβουίζει
Μὲς τὴν ἀπέραντη ἐρημιὰ.

2

Συχνὰ τὰ πλάτια τ' οὐρανοῦ
Ἀπὸ τῆ λάμψη σκιοῦνται
Καὶ τῆ φωτιὰ τοῦ κεραυνοῦ
Καὶ σὰν θεόρατα θερὰ
Τὰ σύγνεφα χτυπιοῦνται
Κατάμαυρα ἴσθην κατὰχμά.

3

Ἀνεμοδέρνονται κλαδιὰ
Καὶ δένδρα ἀνάμεσό τους
Ἀπὸ τῆ λύσσα τοῦ βορριά
Καὶ τὰ κοράκια κοπαδιαίς
Μὲ τ' ἄγριο κρώξιμό τους
Πετοῦν σταῖς μαύραις λαγκαδιαίς.

4

Μὲ τὰ βελάσματα γυροῦν
Σταῖς στάναις τὰ κοπάδια
Ἀφ' τῆ βροχῆ νὰ φυλαχθοῦν
Καὶ κυματίζουν ἴσα νερὰ
Τὰ πράσινα λιβάδια
Ἀπὸ χορτάρια τρυφερά.

5

Κάθε πουλάκι στὴ φωλιὰ
Ἀπελπισμένο τρέχει
Χωρὶς πνοὴ χωρὶς λαλιὰ·
Βροντᾷ κι' ἀστράφτει ὁ οὐρανός,
Φυτᾷ ὁ βορριάς καὶ βρέχει·
Ἄχ, ὁ βορριάς ὁ φοβερός!

6

Βρέχει, κ' ἐγὼ ἴς τὴν ἐκκλησιὰ,
Μέσα ἴς τὸ ἐρημοκκλήσι,
Ἐρμος ζητῶ παρηγοριά,
Στὸ ἴδιο κόνισμα ἐμπρός
Ποῦ εἴχαμε φιλήσει
Στέκω γιὰ σὲ γονατιστός.

7

Τὸ βλέμμα μου ζερβιὰ δεξιὰ
Σ' ἀναζητᾷ σιμὰ μου,
Καὶ τρέμ ἢ μαύρη μου καρδιά.
Θαρρῶ πῶς εἶναι ἡ στιγμή
Ποῦ ὠρκόνεσο ἐμπροστὰ μου
Καὶ μ' ἀποπνίγουν οἱ λυγμοί!

8

Ὅλα τὰ πῆρε ἡ λησιμόνια
Ἀφ' τὸ συλλογισμό σου,
Ὅλα, καὶ ὄρκους καὶ φιλιὰ,
Κι' οὐδὲ σὰν φάντασμα ἀπερῶ
Μίαν ὥρα ἀφ' τ' ὄνειρό σου! ...
Πῶς εἰς τὸν κόσμον ἀκόμη ζῶ!

9

Ἄχ! εἶναι πόνος φοβερός
Ποῦ δὲν θὰ μοῦ τὸν σῶσῃ
Ἀπὸ τὸ νοῦ μου ὁ καιρός,
Νὰ κλαίω γιὰ μιὰ τέτοια ψυχὴ
Ποῦ μ' ἔχει λησιμονήσει...
Καὶ μ' ἄλλον εἰς τὸν κόσμον ζῆ!

Ζάκυνθος 1894

Διονύσιος Ἡλιακόπουλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ.

ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ¹

ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1685—1800).

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, πολλοὶ τῶν δυτικῶν δὲν ἦσαν φανατικοί, ἀλλ' ἀνεξίθρησκοι, ἐπίσης δὲ ὀλίγιστοι εἰσήκουον καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὡς ἐν ἄλλαις ἐνετικαῖς κτήσεσιν ἐν Ἀνατολῇ τὸν δυτικὸν κληρὸν, τὸν ἐπιθυμοῦντα, ὡς εἰκός, τὴν καταστροφὴν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ καθολικισμοῦ. Ἄλλ' ὁ ἔπαινος τῆς ἀνεξίθρησκείας ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐνετικὴν κυβέρνησιν, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν Φράγκων κυριαρχῶν ἦτο ἡ συχνότερας ἔχουσα διαφανείας πρὸς τὸν τῆς Ρώμης ἀρχιερέα καὶ τούτου ἕνεκα ἡ μᾶλλον ἀνεξίθρησκος Πολιτεία.

Ἡ ἀνεξίθρησκεία δέον νὰ εἶνε μία τῶν ἀρετῶν πάσης κυβερνήσεως καὶ μιμήσεως ἀξίον εἶνε τὸ ἐνετικὸν πολύτιμον ἀξίωμα, εἴμεθα πρῶτον Ἐνετοὶ καὶ ἔπειτα Χριστιανοὶ (Semo Veneziani e poi Cristiani). Πιστοὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο οἱ Ἐνετοὶ ἐρρωμένως ἀνθίσταντο εἰς τὰς ἀδίκους τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης ἀπαιτήσεις καὶ ὅλαις δυνάμεσι προσεπάθον νὰ παρακωλύσωσι τὰς αὐθαϊρσίας τοῦ λατινικοῦ κληροῦ καὶ νὰ περιορίζωσι τὸν φανατισμόν. Οὐχ ἤττον ἂν ἐφέροντο αὐστηρῶς πρὸς τὰς βιαιοπραγίας τῶν δυτικῶν ἱερέων, ἐκ καθήκοντος ἐπόπτειον καὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ ὀρθοδόξου κληροῦ.

Ἡ Ἐνετία, ὡς εἶπομεν, ἐρρωμένως ἀνθίστατο κατὰ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων. Αὕτη ἀξιοπαίτως ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς πατρίδος κείται ὑπεράνω τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐκκλησίας². Τοῦτου ἕνεκα ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης πολλάκις ἀφώρισε τοὺς Ἐνετοὺς. Ἄλλ' οἱ Ἐνετοὶ τοὺς παπικοὺς ἀφορισμοὺς δὲν ἐφοβοῦντο, οὐδ' ἐταράχθησαν διὰ τὰς φοβερὰς ποινὰς τῆς ἀπαγορεύσεως (interdictum) τοῦ Κλήμεντος Β' καὶ Παύλου Ε'³. Κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου Πάπα παραδειγματικὸν θάρρος εἰδείξεν ὁ Ἐνετὸς μοναχὸς Παῦλος Σάρπης, ἕξοχος λόγιος

¹ Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 8ον.

² Πρβλ. G. Cappelletti: Storia della Chiesa di Venezia.

³ Ὅρα, G. Cappelletti: Storia della Repubblica di Venezia τόμ. Γ'.

καὶ ἐπιστήμων καὶ σπάνιος πατριώτης⁴. Ὁ Βρούνος, ὁ Καμπανέλλας καὶ ὁ Σάρπης δὲν ἐπλανῶντο εἰς θεωρίας, ἀλλὰ δραστηρίως ἀνθίσταντο ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς ἰδίας αὐτῶν Πατρίδος. Ὁ Ἐνετὸς Σάρπης ἐμάχετο κατὰ τοῦ Πάπα οὐχὶ ὡς φιλόσοφος ἀναμορφωτῆς, ἀλλὰ ὡς δεινὸς πρακτικὸς πολιτικὸς. Δὲν ἐφοβείτο τὴν μεγάλην τοῦ Πάπα ἰσχύν, ἀλλ' ἐφρόντιζε διὰ τὴν Ἐνετίαν, τὴν πατρίδα του, ὡς ἀπέδειξε διὰ τῆς περιλαλήτου Ἱστορίας τῆς τριδεντινῆς Συνόδου, ἔργου σοβαροῦ, διὸ καὶ βαρέως φέροντες τὴν φιλοπατρίαν τοῦ μοναχοῦ οἱ Ἰησοῦται ἐπειράθησαν νὰ τὸν δολοφονήσωσι· λέγεται μάλιστα ὅτι μετὰ τὸν τραυματισμόν του εἶπεν ὅτι αἱ πληγαὶ του ἐγένοντο Stilo Romanae Curiae. Εἶνε λοιπὸν ἀληθῶς εὐτύχημα ὅτι κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους, αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν Ἐνετικὴν ἐξουσίαν, καθότι πᾶσα ἄλλη λατινικὴ κυριαρχία θὰ εἰργάζετο δραστηρίως ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ καθολικισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ καὶ ὁ δυτικὸς κληρὸς θὰ ἀφίετο ἐλεύθερος εἰς τὰς ἐνεργείας του. Ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, οἱ Ὀρθόδοξοι προσείλκον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας των πλείστους δυτικούς. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐάνδρῳ Κρήτῃ, ἐγερωθείσης μεγάλης ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Ἐνετῶν περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης τετάρτης ἐκκτονταετηρίδος, οἱ πλείστοι καὶ ἐπισημότεροι τῶν λατίνων ἀποίκων ἕνεκα τῆς μακρᾶς συμβιώσεως μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἀποβιβόντες πᾶσαν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα Ἐνετίαν καὶ πρωταίτιοι γενόμενοι τοῦ τολμηροῦ κινήματος, κατὰ πρῶτον ἀπεκέρυξαν ἐπισήμως τὸ δυτικὸν δόγμα καὶ ἠσπάσθησαν τὴν ὀρθοδοξίαν, ἵνα ἀρεστότεροι καταστῶσι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Κρήτας⁵. Τῷ 1418 ὁ Ἐνετὸς Δόγης παραπονεῖται πρὸς τὴν ἐν Κρήτῃ ἀρχήν, ὅτι ἠλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν δυτικῶν, καθότι οἱ λατίνοι ἠσπάζοντο τὸ δόγμα τῶν ὀρθοδόξων⁶. Ἄλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ Ρωμανὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ μελέτῃ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας, ἡ μεγάλη ἐλάττωσις τῶν λατι-

⁴ Πρβλ. Historia particolare delle cose passate tra l'sommo pontefice Paolo V e la Serenissima Repubblica di Venezia agli anni 1605, 1606, 1627. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἡ φέρουσα τὸ ἔμβλημα ζήτω ὁ ἅγιος Μάρκος δὲν εἶνε ἡ πρώτη, καθότι ἡ πρώτη ἐγένετο τὸ 1624 καὶ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως Παύλου Σάρπη—Ὅρα: F. Grisellini: Memorie aneddote spettanti alla vita ed agli studi del sommo filosofo e giureconsulto F. Paolo servita. Losana ἐκδ. Β' 1670—Προσέτι πρβλ. τὴν ἀξιόλογον βιογραφίαν τοῦ Σάρπη γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ A. Bianchi Giovini Ἰταλιστί.

⁵ G. Cappelletti, Storia della Repubblica di Venezia, Δ' σελ. 370,

⁶ Coronelli: Creta Sacra Β' σελ. 173.

νων ἐν πάσαις ἐν γένει ταῖς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἑνετῶν χώραις τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐν αὐταῖς ἐπαισθητὴ τῶν ὀρθοδόξων ἀΐξησης ὑποπτος ἀποβᾶσα καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ψυχρότερον τὰ τριαῦτα κρίνουσαν ἐιδικὴν πολιτείαν, προεκάλεσαν ἐν ἔτει 1425 ψήφισμα τῆς ἐνετικῆς συγκλήτου, ὅπερ, ἐκδοθὲν πρὸς ἀναστολήν τῶν προόδων τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων, ἀπέβη καὶ τοῦτο μάταιον.

Ἡ Ἑνετία οὐ μόνον ἤλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸ Ἰησουϊτικὸν τάγμα, ἀλλὰ ἐνίοτε τὸ ἐξηυτέλισε καὶ τέλος ἀπηγόρευσε τοῖς ὑπηκόοις αὐτῆς νὰ φοιτῶσιν εἰς Ἰησουϊτικὰ σχολεῖα¹. Οἱ Ἑνετοὶ χάριν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος των τὰ πάντα παρέβλεπον. Ἦσαν ἄριστοι χριστιανοί, ἀλλ' ἤθελον ἡ θρησκεία νὰ μὴ ἀντιστρατεύηται εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω. Ὑπῆρχεν ἐν Ἑνετία κατὰ τῶν αἰρέσεων εἶδος ἱεροδικαστηρίου, ὅπερ ὁμως δὲν ἐνήργει ὅλως ἐλευθέρως, διότι, διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως, παρευρίσκοντο ἐπόπται τῆς κυβερνήσεως φέροντες τὸν τίτλον Savi all'eresia, ἵνα μὴ οἱ κληρικοὶ καταχωρῶνται τῆς δικαιοδοσίας των. Τὸ ἔργον τῶν ἱεροδικαστῶν περιοριζέτο διὰ νόμων καὶ εἰς τούτων ἦτο νὰ μὴ ἔχωσιν οὐδεμίαν ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων δικαιοδοσίαν. Ἦτο δικαστήριον ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι μᾶλλον ἢ δυνάμενον νὰ φέρῃ σοβαρὰ, ἀποτελέσματα².

* *

Μία σχετικὴ παρένθεσις.

Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1699 εἶδομεν ὅτι εἰς δυτικὸς ἱερεὺς ἐν Πάτραις ἐκήρυξεν ὅτι ἀδίκως κατὰ τὴν μεγάλην ἐβδομάδα προσέβαλλον οἱ χριστιανοὶ τοὺς Ἑβραίους καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ἀνευ ἀποδείξεων ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μεταχειρίζονται χριστιανικὸν αἷμα εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς των. Ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ εἶδομεν ὅτι ἐν Πάτραις τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου τοῦ 1699 ἐχάθη παιδίον χριστιανικῆς οἰκογενείας καὶ ἔπειτα εὐρέθη «πρὸς χαρὰν τῶν Ἑβραίων»³. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι κατὰ τὸ 1699 θὰ συνέβη ἐν Πάτραις ταραχὴ ἕνεκα τῆς διαδεδομένης ἰδέας τῆς δῆθεν παρὰ τῶν Ἑβραίων τελουμένης ἀν-

¹ Πρβλ. Monumenti Veneti intorno i padri Gesuiti 1762—Cappelletti: Storia della Chiesa di Venezia τόμος Α'.

² Πρβλ. Paolo Sarpi: Discorso dell'origine, forma, leggi ed uso dell'ufficio dell'inquisizione in Venezia—Cappelletti: Storia della Repubblica di Venezia tom. Γ' σελ. 55, 61. tom. Α' σελ. 17—τοῦ ἰδίου Storia della Chiesa di Venezia.

³ Ἀρχιεπιτολῆσιον Ἰθάκης.

θρωποθυσίας. Τὸ τοιοῦτο ἔτι μᾶλλον ἐπιβεβαιουῖται ἐκ τοῦ ἐξῆς ἀποσπάσματος ἐπιστολῆς πρὸς τὸ διοικητήριον Ζακύνθου. . . «Ἄνευ τῆς »πειθοῦς τοῦ ἐφημερίου τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου (Πατρῶν) καὶ τῶν ἡμετέρων »ἐνεργειῶν τὸ ἐφετεινὸν Πάσχα δὲν θὰ ἦτο εὐχάριστον. Ἀπὸ τῆς ἐκκλη- »σίας ἀνεγνώσθησαν καὶ παλαιαὶ παπικαὶ διατάξεις καὶ νέαι»¹. . . Διὸ ἕνεκα τῆς χρονολογίας ὑποθέτομεν πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωτέρω συμβάντος. Ἴσως ἡ ἀνεύρεσις νέων ἐγγράφων διαφωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τούτου. Τὸ ἐγγράφον, ὡς εἶδομεν, ἀναφέρει παπικὰς διατάξεις, αἵτινες βεβαίως ἀφεώρων εἰς τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῇ παπικῇ πρωτεύουσῃ ἔχαιρον ἀρκετὰ προνόμια. Οἱ πάπαι, εἰ καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἤθελον νὰ τιμωρῆται διὰ προστίμου σολδίων τεσσαράκοντα «Judeus vel Judea, qui ausus vel ausa fuerit in die dominica publice in festivitibus beatae Mariae Virginis laborare, quam penam senator auferre teneatur, et hoc bandiri. faciat et accusator habeat medietatem pene predictae», ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ αὐτῶν παρεῖχον αὐταῖς προστασίαν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἐκτωρ Natali².

Ὡς γνωστὸν, ἐν Πάτραις ὑπῆρχον ἄρκετοὶ Ἑβραῖοι, ἔμποροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, αἵτινες εἶχον καὶ συναγωγὰς. Καὶ εἰς Ναύπλιον ἐπίσης ὑπῆρχον Ἑβραῖοι, καὶ διέμενον περιορισμένοι εἰς τὸ Γέττο.

Ὁ κ. Ζαβιτσιάνος δημοσιεύει (Ἄκτις φωτὸς κτλ. σελ. 73, 76, 84), παπικὰ θεσπίσματα ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι οἱ Πάπαι δὲν παραδέχονται τὰς ἀποδιδομένας εἰς τοὺς Ἑβραίους ἀνθρωποθυσίας.

Ἐν Ἑνετία οἱ Ἑβραῖοι ὑπέστησαν τὰς καταδιώξεις, ἀλλ' ἡ πολιτεία ἐφρόντιζε περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως, διὸ τὸ 1475 ὁ δόγης Πέτρος Μοτσενίγος, ἐπισήμως ἐκήρυττεν ὅτι. . . «Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν »βεβαιοτήτητα ὅτι ἡ φήμη αὕτη περὶ παιδὸς φρονευθέντος εἶνε ἔντεχνος ἐπι- »νόησις πρὸς τίνα δὲ σκοπὸν, ἄλλοις δίδεται ἀναζητῆσαι καὶ ἐξηγή- »σαι. Ἡμεῖς πάντοτε ἠθελήσαμεν, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι ἀσφαλῶς καὶ ἀνε- »νοχλῆτως κατοικῶσιν εἰς τὰς κτήσεις ἡμῶν καὶ ἐξασφαλίζωνται ἀπὸ »εἰσασδήποτε βίας, ὡς οἱ λοιποὶ ἡμέτεροι ὑπήκοοι. Καὶ ἐὰν ὑπάρχη »τις ἄλλως σκεπτόμενος ἢ πιστεύων, ἄς ἀναλογοσθῇ ἡμᾶς καὶ τὴν ἀγα- »νάκτησιν ἡμῶν. . . Ἐν τούτοις σὰς συνιστῶμεν νὰ προνοήσῃτε ἀπει- »λοῦντες αὐστηροτάτας ποινὰς καὶ νὰ λάβητε ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ »ὅλα τὰ μέτρα, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι δύνανται νὰ διαβιώσιν ἀσφαλεῖς καὶ

¹ Φάκελλος ἐπιστολῶν παρὰ τῷ ἀρχιεπιτολῆσιον Ζακύνθου.

² Il Ghetto di Roma—Roma 1887.

νήσχοι καταδιώκοντες τούς ἀπειθείς καὶ ἐμποδίζοντες ὅπως οἱ ἀγύρ-
νται ἢ ἄλλοι ὑποκινῶσι τὸν λαὸν εἰς τοιαύτας λίσαν δυσσεύστους προσ-
βολάς. . . Τῷ 1705 ἡ συνετὴ Ἑνετικὴ πολιτεία κατεδίωξε τούς
ἐκθέσαντας τὴν εἰκόνα, ἐν ἣ ἀπεικονίζοντο Ἑβραῖοί τινες φονεύοντες
παῖδα καὶ μετ' ἐπιγραφῶν ἰκανῶν νὰ διεγείρωσι τὸν λαὸν κατὰ τῶν
Ἑβραίων¹.

Ὡς φαίνεται, ἐν Πάτρις προέλαβον τὰς δυσσεύστους σκηνας διὰ
λόγων καὶ δημοσιεύσεων διατάξεων παλαιῶν τοῦ Πάπᾶ ἰδίως οἱ δυ-
τικοὶ ἱερεῖς.

*
*
*

Τῷ 1676 ἐγεννήθη ἐν Σεβαστείᾳ ὁ Μεχίτάρ, ὅστις ἐσκέφθη νὰ
ἐνώσῃ τούς συμπολίτας τοῦ Ἀρμενίου μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.
Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ περιηγήθη τὴν Συρίαν, τὴν Κύπρον, τὴν Κων-
σταντινούπολιν ὡς ἀπόστολος τῶν ἰδεῶν του. Τὸ τάγμα του συνίστατο
ἐξ ἀρχῆς ἐκ μιᾶς δεκάδος. Μὴ δυνάμενος κατ' ἀρχάς νὰ εὕρῃ πολ-
λοὺς ὄπαδούς δὲν ἀπεθαρρύνθη, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἐργασθῇ ἐν χριστιανικῇ
χώρᾳ, ἐξελέξατο τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ του παν-
τοῖα μετήρχοντο μέσα πρὸς ὄλεθρόν του, ἠναγκάσθη νὰ ἐξαποστείλῃ
μόνον μέρος τῶν ὄπαδῶν του, ἐκεῖνος δὲ μετὰ τριῶν ἄλλων, προσποιού-
μενος τὸν ἔμπορον, μετέβη εἰς Σμύρνην, ἔπειτα εἰς Ζάκυνθον καὶ τέλος
εἰς Πελοπόννησον. Ἡ Ἑνετία παρέσχεν αὐτῷ ἄσυλον καὶ τῷ παρεχώ-
ρησεν οἰκόπεδα εἰς Μεθώνην πρὸς Ἱδρυσιν τῆς μονῆς του μετὰ ναοῦ. Τῷ
1708 ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν πανηγυρικῶς κατετέθη ὁ θεμέλιος λίθος. Ὁ
Ἄγγελος Ἐμός, ὁ Σεβαστιανὸς Μοτσενίγος καὶ ἄλλοι εὐπατρίδαι Ἑνε-
τοὶ συνέδραμον χρηματικῶς τὸν Μεχίτάρ πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ
σκοποῦ του.

Καθυπέβλαεν εἰς τὸν Πάπᾶν τὸ σχέδιον τῆς νέας μοναστικῆς οἰκο-
γενείας, ἧς ἡ βᾶσις ἦτο τὸ τάγμα τοῦ ἀγίου Βενεδίκτου, μετὰ τὸ ἐν-
δύμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ τάγματος τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου τοῦ Ἐρημί-
του, ἐνοεῖται δὲ μετὰ ἰδιαιτέρων προσθηκῶν καὶ διατάξεων. Ὁ Πον-
τίφιξ Κλήμηξ ΙΑ' ἐπεκύρωσε τὸ νέον τάγμα, ὅπερ ὀνομάζεται εἰσέτι
τῶν Μεχίταριστῶν καὶ ὅπερ κατόπιν ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀποστείλῃ
ἱεραποστόλους εἰς τὴν Ἀνατολὴν χάριν τῶν Ἀρμενίων². Ὁ πόλεμος

¹ Γ. Α. Ζαβιτσιάνου: Ὁ Καταδιωγμὸς τῶν Ἑβραίων ἐν τῇ ἱστορίᾳ,
Κερκύρα 1891, σελ. 86, 106.

² Sacra Congregatio ex hactenus adductis censuit et declaravit Monachos
Armenos Congregationis sancti Antonii abbatis sub regula sancti Benedicti,

ὅμως ἐματαίωσε τὰ σχέδια τοῦ ἡγουμένου Μεχίτάρ, καθότι περιελθού-
σης τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ἠναγκάσθη νὰ με-
ταβῆ τῷ 1715 εἰς Ἑνετίαν, ὅπου μετὰ δύο ἔτη παρεχώρησεν αὐτῷ ἡ
Κυβέρνησις τὴν νῆσον τοῦ Ἁγίου Λαζάρου πρὸς κατοικίαν του καὶ Ἱδρυ-
σιν τῆς μονῆς του. Οἱ ἐχθροὶ του ἐπολλαπλασιάζοντο, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξη-
κολούθει ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του, Ἱδρυσε τυπογραφεῖον ἀρμενικὸν
καὶ ἐδημοσίευσεν ὠφέλιμα βιβλία. Ἀπεβίωσε τῷ 1749, οἱ ὄπαδοί του
δὲ καὶ τὸ τάγμα του ἐπιζῶσι καὶ κατέχουσιν ὄνομα εὐφημον, καθότι
ἐργάζονται πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας παρὰ τοῖς ὁμοθεσίαις αὐτῶν¹.

*
*
*

Ἀνοίγομεν μίαν ἄλλην παρένθεσιν, ἀρούμενοι τὰ ἐν αὐτῇ ἐξ ἀνεκ-
δότων ἐγγράφων, καὶ σχέσιν ἔχουσαν μετὰ τὰς παρούσας σημειώσεις.

Τῷ 1696 παρεπεδήμει ὡς ἐπιθεωρητῆς ἐν Πελοποννήσῳ ὁ ἀρχιεπί-
σκοπος Σκοπίας Δανιὴλ Durante. Ἐκ Πελοποννήσου μετέβη εἰς Σμύρ-
νην, ἐνθα ἀφίκετο τῇ 22 Δεκεμβρίου. Ὑπεδέχθησαν αὐτὸν οἱ πρόξε-
νοι καὶ οἱ ἔμποροι. Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν δυτικῶν ἐν Σμύρνη ὁ
ἀρχιεπίσκοπος γράφει ὅτι, καίτοι ἔζων ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν,
οἱ αὐτόθι δυτικὸὶ ἀπῆλαυον μεγάλης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ἡ συ-
νοικία των εἶχε μῆκος ἐνός περίπου μιλλίου. Ὑπῆρχον δὲ αὐτόθι τρεῖς
καθολικαὶ ἐκκλησίαι, ὧν ἡ μία τῶν Ἰησοῦϊτῶν.

Χάριν τῶν καταγινομένων εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας, καλὸν κρίνομεν
νὰ παραθέσωμεν τὸ σχετικὸν τῆς ἐπιστολῆς ἐν πρωτοτύπῳ, ὡς σφῆζε-
ται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου α. . . Qui poi
(ἐν Σμύρνη) arrivai li 22 dicembre e sono alloggiato nell' ospi-
cio de' padri con 100 delle mie piastre. Il giorno seguente
alla festa del SS. Natale cominciai le mie visite et in quelle
sono stato civilissimo trattato da' Consoli non solo cattolici
ma etiamdio eretici, e da' mercanti greci e cattolici. Questa
città benchè turca si vive però nella contrada nostra, quale

Venetiis residentes, non esse repertos culpabiles in iis, quae contra
illos ad eandem sacram Congregationem huc usque delata sunt. Decravit
etiam licere d. Mechitar Petro abbati et superiori ejusdem Congregationis,
ejusque pro tempore successoribus, suos religiosos in Orientales regiones,
juxta quartum eorum votum, transmittere κτλ. Decr. Sac. Congreg. Gen.
de Propagand. fide. 26 sept. 1718.

¹ G. Cappelletti: Storia della Repubblica di Venezia Τόμος ΙΑ' σελ.
215—222. Venezia 1854.

è lunga d'un miglio, con gran libertà. Vi sono tre chiese una sono de' regolari; uno de' reformati, et è la più miserabile, una de' padri Gesuiti, e l'altra de' Cappucini in quella de' Gesuiti, Il primo dell'anno partii felicemente con il concorso di tutti i Cattolici e di molti eretici». . . 'Ο ἀποστολικὸς οὗτος ἐπιθεωρητὴς εἶχε μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ δόγματός του, ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν ἔδαφος ἦτο διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀγονώτατον.

* *

Τῷ 1695 οἱ Ἐνετοὶ ἀπώλεσαν τὴν Χίον. Φοβηθέντες καὶ οἱ δυτικοὶ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης τοὺς νέους κατακτητὰς, ἀνεχώρησαν ὁ τε μητροπολίτης Λουδοβίκος Βαλσαρίνης καὶ ὑπὲρ τὰς ἐξήκοντα οἰκογένειαι μετὰ τῶν Ἐνετῶν μετακινήσαντες εἰς Πελοπόννησον¹. Κατὰ τὰ σωζόμενα εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου ἐγγράφα, τῷ 1699 ἡ Χιακὴ αὕτη παροικία εἶχεν ἤδη ἐκλέξει ἓνα ἐφημέριον (Parroco) καὶ δύο ἱερεῖς. Αἱ μεταναστεύσασαι οἰκογένειαι ἦσαν αἱ ἐξῆς: Στεφάνου Ἰουστινιάνη², Φραγκίσκου Σοφιέτη, Δόκτορος Κυριακοῦ Καστέλη, Νικολάου Καστέλη, Λαυρεντίου Γιουδίτη, Πέτρου Reggio, Ἀντωνίου Σελίνου, Ἀλεξάνδρου Ἰουστινιάνη, Ἀντωνίου Καστέλη, Μιχαὴλ Μαρκοπούλη, Κυριακοῦ Μάρκη, Ἀσκανίου δὲ Μάρκη, Σταματίου Σοφιέτη, Γεωργίου Reggio, Στεφάνου δὲ Μάρκη, Εὐαγγελίου Ἰουστινιάνη.

Τοῦ ἐγγράφου τούτου ὑπάρχει ἀντίγραφον γενόμενον ἐν Μεθώνη τῷ 3 Δεκεμβρίου 1700 καὶ ὑπεβλήθη πρὸς τὸν γενικὸν Προβλεπτὴν τῆς Πελοποννήσου Γριμάνη. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πελοποννήσου, αἱ ἄνω χιακκὶ οἰκογένειαι ἀνεζήτησαν ἀλλαχοῦ ἄσυλον. Τῷ 1717 ὁ Ἄνδρέας Πιζάνης φέρων τίτλον Capitan Generale, πιστοποιεῖ ὅτι μία τῶν πρωτίστων (principal) οἰκογενειῶν τῆς Χίου ἦτο ἡ τοῦ Καστέλη, ἧτις ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς πατρίδος τῆς Χίου, ὅπως μεταβῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Αὐτόθι παρεκτὸς τῶν παραχωρηθέντων αὐτῇ κτημάτων παρὰ τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ Φραγκίσκου Γριμάνη προσδιωρίσθη ὅπως ὁ ἱερεὺς Θωμᾶς Καστέλης καὶ ὁ Ἰωάννης Καστέλης λαμβάνωσιν ἕκαστος κατὰ μῆνα τέσσαρα ρεάλια καὶ τεσσαράκοντα λίτρας διπύρου. Ἐνώπιον τοῦ ρηθέντος Πιζάνη παρουσιάσθησαν ὁ Ἄγγελος καὶ Ἰωάννης Καστέλης ἐκθέτοντες τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας.

¹ Βλαστοῦ. Χιακὰ σελ. 116.

² Ἦσαν δύο τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ ἐπωνύμου, ἡ μὲν τοῦ ποτὲ Φραγκίσκου, ἡ δὲ τοῦ Ἰωάννου Βαπτιστοῦ.

Οἱ Χῖοι καὶ ἐν τῇ πατρίδι των, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ εἶχον παράσχει δειγμάτων τρανὰ τῆς πρὸς τὸ καθήκον ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀξιεπαίνου ἐν γένει ἐνεργείας των, ὅθεν ἦτο ἀδικον ἢ κυβέρνητις νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των.

Τῷ 23 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1719 ὁ δόγης τῶν Ἐνετῶν Ἰωάννης Κορνήλιος ἀναγκωρίζων τὰ παθήματα τῶν Χίων ἐνεκα τοῦ πολέμου τῆς Πελοποννήσου ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Γερουσίας, ἧτις ἀείποτε ἐφαίνετο πρόθυμος πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν Ἐνετῶν ὑπηκόων πρὸς τὴν πατρίδα, παρεχώρησεν αὐτοῖς ὡς διηνεκῆ κτῆσιν (perpetuo godimento) τὸ παρὰ τὴν Λευκάδα Μεγανῆσι, ὅπερ ἀνήκεν εἰς τὰς ἐνετικὰς κτήσεις, εἶχε δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παραχωρήσεως κατοίκους ἐν ὄλῳ περὶ τοὺς ἑκατὸν τριάκοντα. Οἱ Χῖοι ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν πληρωμὴν τῆς δεκάτης, δυνάμει δὲ τοῦ ἰδίου διατάγματος ὠρίσθη νὰ μεταφερθῶσιν εἰς Λευκάδα, ὅπως διαμεινωσιν ἐκεῖ διαρκῶς.

Ὁ λαὸς τῆς Ἐνετίας σφόδρα ἐπῆρετο διὰ τὴν κατοχὴν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Μεταξὺ τῶν δημοτικῶν αὐτοῦ ἄσμάτων ὑπῆρχόν τινα περιέχοντα ἀγερῶχος ἀπειλὰς κατὰ παντὸς ἔχθρου, ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ διαμφισβητήσῃ τὰς κτήσεις ταύτας:

Cipro, Candia, Morea xè nostri regni,
E chi ne li vol tiòr se faza avanti;
Chi dar sangue no vol xè fioli indegni;
Xè da la nostra banda tutti i santi
E vien per capo—truppa el nostro Marco
E nu lo seguitemo co l'imbarco.

Ἀξιοσημειώτον εἶνε καὶ τὸ ἐξῆς ἄσμα, ἔνθα ὁ Ἐνετὸς στρατιώτης διατασσόμενος νὰ μεταβῆ εἰς Πελοπόννησον, ἀμφιταλαντεύεται μεταξὺ τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ἔρωτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπακούει εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος.

In Morea vol che vaga la mia fede;
La mia Mora fedel qua me vol vede;
Ma Marco a tagiar vien la testa al toro
E via me manda per el so decoro.

Περίεργοι εἶνε καὶ οἱ ἐπόμενοι δημῶδεις στίχοι, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἐνετῶν στρατιωτῶν μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνετικῶν κτήσεων:

Come i Zingani son tre di per liogo;
Ora in levante, son ora in ponente;
De la mia cas sà no me sento al fuogo
Pur son in mezo al mar fra la mia zente;

Amor me scalda, e mi ghe dago sfogo
 Col canto sugerio de la mia mente,
 E a Venezia sospiro per Violante,
 Per Nastasia a Corfù, per Giullia a Zante.

Καὶ ὁμῶς τῷ 1715 ἐντὸς τριῶν μηνῶν ὁ μέγας βεζύρης Ἀλῆς Κουμουρτζῆς κατέκτησεν ἀλλεπαλλήλως τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις ἄνευ ἀντιστάσεως ἀξίας τοῦ ἐνετικοῦ ἠρωϊσμοῦ. Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Σούδας καὶ Σπιναλλόγγας, αἵτινες ἦσαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνετικῶν κτήσεων, ἔδειξαν ἀνδρικὸν φρόνημα ὁ Magno καὶ ὁ Giustiniani, πρὶν ἢ ἀναστηλωθῆ ἐπὶ τῶν φρουρίων ἐκείνων ἡ τουρκικὴ σημαία. Μόνον ἡ Ἐπτάνησος εἶχε μείνει εὐτυχῶς ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν ἐξουσίαν, πᾶσαι δὲ αἱ λοιπαὶ ἐνετικαὶ ἐν Ἀνατολῇ κατακτήσεις ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος¹ εἰκότως παρατηρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες εὕρισκον ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν ἀσφάλειάν τινα ζωῆς, τιμῆς, ιδιοκτησίας καὶ συνειδήσεως. Ὅμως τινὲς Ἕλληνες εἴτε ἐκ φόβου, εἴτε ἐκ συμφέροντος, εἴτε ἐκ πόθου μεταλλαγῆς κυβερνήσεως συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ὄπλων εὐχερῆ κατάρκτησιν ὀλοκλήρου τῆς πατρίδος αὐτῶν. Εἰς πάσας τὰς κοινωνίας ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἕνεκα παντοίων λόγων δὲν ἀρέσκονται εἰς τὴν αὐστηρὰν καὶ τακτικὴν κυβέρνησιν. Ἀκολουθῶς μετανοοῦσιν, ἀλλὰ πολὺ ἀργά. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου οἱ αὐτόθι Ἕλληνες ἐθεβαίουσαν τὸν La Motraye (τὸν ἐν ἔτει 1727 ἐκδόντα εἰς Ἀγῆν τὰς ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ περιηγήσεις αὐτοῦ) ὅτι, πληρώνοντες τακτικῶς εἰς τοὺς Τούρκους τὸ χαράτσιον, διετέλουν ἐντελῶς ἀνενόητοι ὑπ' αὐτῶν, ἐνῶ οἱ Ἐνετοὶ ἀπ' ἐναντίας ζῶσιν ἄνευ διακρίσεως ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς κήποις, λαμβάνουσιν ὅ,τι τοῖς ἀρέσκει καὶ κακοποιοῦσι τοὺς παραπονομένους· οἱ στρατιῶται τῶν σταθμεύουσι παρ' αὐτοῖς, οἱ ἀξιωματικοὶ διαφθείρουσιν ἢ ἀπάγουσι τὰς γυναῖκας τῶν καὶ τὰς θυγατέρας, οἱ δὲ ἱερεῖς καταναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἀλλάξοπισθῶσιν, τοῦθ' ὅπερ δὲν πράττουσιν οἱ Τούρκοι. Τὸ δὲ κακὸν προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠναγκάσθη ν' ἀφορίσῃ πάντας τοὺς Ἕλληνας, ὅσοι ἤθελον λάβει ἐνετικὴν ὑπηρεσίαν! Τοιαύτη ὁμῶς δὲν ἦτο ἐν γένει τῶν Ἐνετῶν ἡ διοίκησις. Ἄλλως τε ἐκ πείρας γνωρίζομεν πόσον ἐνίοτε ἀπατῶνται οἱ περιηγηταὶ καὶ γενικεύουσιν ἄτοπα τυχαίως λαμβάνοντα χώραν, ἄτοπα ἄτινα συμβαίνουσιν εἰς πάσας τὰς κοινωνίας. Μήπως

¹ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τομ. Β' σελ. 640. ἐκδ. Β'.

καὶ σήμερον περιηγηταὶ καὶ συγγραφεῖς, οἵτινες ἐπιπολαίως μελετῶσι κοινωνίαν τινὰ ἢ λαμβάνουσι κακίστας πληροφορίας παρὰ τῶν ἐντοπίων, ἔπειτα δὲν δημοσιεύουσιν ἔργα μεστὰ ἀναισχύντων ψευδολογιῶν; Ὁ ἱστορικὸς σήμερον κρίνων ἀπαθῶς τὴν πολυχρόνιον ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου δὲν δύναται βεβαίως ν' ἀποφανθῆ, ὅτι οἱ χεῖριστοι κυρίαρχοι αὐτῆς ἦσαν οἱ Ἐνετοὶ. Ἐπισήμως σήμερον γνωρίζομεν, σὺν ἄλλοις, ὅτι ἡ Ἐνετία πολλάκις συνίστα εἰς τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἀντιπροσώπους αὐτῆς καὶ ἐπέβαλλε νὰ σέβωνται τὸ θρησκευμα τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς ὑπηκόων, ἐπανειλημμένως διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ποιήσασα παραστάσεις πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης. Τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος¹. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ ἀείμνηστος οὗτος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱστορικὸς, δὲν ἔπρεπεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ νὰ ἀναφέρῃ τὰ φληναφήματα τοῦ La Motraye².

Ὁ γάλλος ἱστορικὸς Daru δὲν δέκετο λίαν συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, οὐχ ἤττον ὁμῶς ὁμολογεῖ ὅτι οἱ λαοὶ, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Λέοντος τοῦ ἀγίου Μάρκου, ἦσαν εὐτυχέστεροι τῶν ἄλλων γειτόνων καὶ ἀπήλαυον ἐλευθεριῶν ἀγνώστων τοῖς ἄλλοις λαοῖς³.

Αἱ πολιτεῖαι κρίνονται ἐκ τοῦ συνόλου. Μηδαμινὰ γεγονότα, ἀσημαντα ἐπεισόδια λαβόντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ χώραν, ἀτομικαὶ ἐκτιμήσεις, μαρτυρίαι συγχρόνων ἐχόντων συμφέροντα, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν. Ὁ περιγράφων μίαν ἐποχὴν, μίαν πολιτείαν, ἓνα λαὸν δὲν πρέπει σημασίαν σπουδαίαν ν' ἀποδίδῃ εἰς μεμονωμένας πράξεις. εἰς ἕκτακτα ἐπεισόδια, εἰς τὰ τυχὸν ἀναφυόμενα ζητήματα. Αὐτὰ χρησιμεύουσι πρὸς ποικιλίαν τῆς ἱστορίας, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τελείαν κρίσιν καὶ ἐκτίμησιν ἐνὸς ἔθνους, μιᾶς ἐποχῆς. Ἡ Ἐνετία ἐπὶ τῆς τελευταίας

¹ Ἐνθα ἄνωτ. σελ. 481, 482

² Ἐνθα ἄνωτ. σελ. 481.— Ὁ πεφιλημένος ἡμῖν κ. Στέφανος Ν. Θωμόπουλος ἐν τῇ ἀξιολόγῃ αὐτοῦ Ἱστορία τῆς Πόλεως Πατρῶν (σελ. 383) ἀναφέρει τὰ λεγόμενα τοῦ La Montraye Ὁ διακεκριμένος οὗτος φίλος ἕνεκα τοῦ μεγίστου πρὸς τὴν πατρίδα βεβαίως ἔρωτος ἐπικρίνει τοὺς Ἐνετοὺς, ὁσάκις οὗτοι ὁμολογοῦσι τῶν ἡμετέρων τὰ ἐλαττώματα καὶ συμπεραίνει ἐρωτῶν «ποῖαν ἐνεργητικότητα ὤφειλον νὰ ἐπιδειξῶσιν οἱ Πελοποννήσιοι, ἀφοῦ ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζον τὴν ἀπληροστίαν τῶν πρεβεδούρων καὶ τῶν ἄλλων λιμηρῶν τιτλοφόρων, οἵτινες ὡς ἀρπυιαὶ κατεβρόχιζον πᾶν ὅ,τι διὰ τοῦ ἰδρωτός του ὁ ἀτυχῆς τῆς Πελοποννήσου «λαὸς παρήγεν» (σελ. 380). Νομίζομεν ὅτι ὁ ἔθνικος ἱστορικὸς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν φιλόστοργον καὶ αὐστηρὰν ἐκείνην μητέρα, ἥτις δὲν συγχωρεῖ τὰ τέκνα τῆς ἑσάκις εἶνε ἄξια τιμωρίας καὶ πρὸς τὸν ἀμείλικτον ἐκείνον δικαστὴν, ὅστις δικάζων ἔχει ὑπ' ὄψιν μόνον τὸ δίκαιον.

³ Histoire de Venise 66. XXXV, § III.

παρ' αὐτῆς κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου ἦτο γεγρακυῖα ἤδη, ὡς πᾶσα ἡ λοιπὴ Εὐρώπη. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλα αὐτῆς τὰ γηρατεῖα διετῆρει ἀκόμη δυνάμεις, καὶ υπερῆσπιζεν ὅσον ἠδύνατο τὴν χριστιανωσύνην καὶ ἡμερίμνα ὑπὲρ τῆς δυνατῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων τῆς. Δὲν εἶνε δίκαιον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ κατηγορήσωμεν τὴν Ἐνετοκρατίαν διὰ κακὰ καὶ δεινὰ, ἅτινα δὲν ἐπραξεν, ἀφοῦ διὰ τῶν χρημάτων τῆς καὶ διὰ τοῦ αἵματός τῆς υπερῆσπισε πολλάκις τὴν ζωὴν μας καὶ τὴν τιμὴν μας, ἀφοῦ δὲν κατεπολέμησε τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἀφοῦ ἐξέτιμησε τοὺς Ἕλληνας. Πάντων αἱ γνῶμαι εἶνε σεβασταί, διὸ λέγομεν ὅτι τὰ παρὰ τινων γραφόμενα περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐνετῶν καλῶς μὲν ἐλέχθησαν οὐχὶ δὲ καὶ ὀρθῶς, ὡς ἔλεγεν ἄλλοτε ὁ Ἀριστοτέλης ἐπικρίνων τὰς περὶ πολιτείας ιδέας τοῦ Πλάτωνος.

Σήμερον εὐτυχῶς ἡ θρησκεία δὲν ἐπεμβαίνει εἰς τὴν πολιτικὴν ἐνός κράτους, ἐνῶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὰ κράτη διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θρησκείας. Ὁ κλῆρος ἦτο οὕτως εἰπεῖν ἡ ψυχὴ εἰς τὰ διεθνή ζητήματα, διὸ καὶ ἐπὶ τινὰς αἰῶνας ἡ μόνη διπλωματία γνωστὴ ἐν Εὐρώπῃ ἦτο ἡ παπικὴ¹. Ἡ συνείδησις τῆς πατρίδος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐληθάργει ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πολιτῶν. Ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἀκολασία ἐκυριάρχει ἀχαλίνωτος. Ἡ Σύνοδος τοῦ Τριδέντου προσεπάθησε νὰ ἡθικοποιήσῃ, νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κακόν, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν χρηστότητα, νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν κυνισμόν, *Sinon casti, tamen cauti*. Ἄλλ' ὅμως οἱ αὐστηροὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας νόμοι, ἡ λογοκρισία, ἡ ἐγγραφὴ τῶν πονημάτων τῶν μὴ συμφώνων πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ κλήρου ἐν τῷ *Index librorum prohibitorum*, δὲν ἐπήνεγκον τὸ ἐπιδιωκόμενον σωτήριον ἀποτέλεσμα καὶ εἰς τοῦτο μόνον συνετέλεσαν ὅτι τὸν πρότερον κυνισμόν διεδέχθη ἡ ὑποκρισία. Οὕτω δὲ ὁ δυστυχὴς Νικόλαος Φράγκος τὸ 1569 ἀπηγχονίσθη, διότι ἐτόλμησε νὰ γράψῃ λατινικὸν ἐπίγραμμα κατὰ τοῦ πάπα Πίου τοῦ Ε'.

Δυστυχέστατοι ἦσαν ὄντως οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι. Τυφλὴ ὑπακοὴ ἐπεκράτει εἰς τὰς ἐντολάς τῆς θρησκείας καὶ εἰς τὰ διατάγματα τῆς ἐκκλησίας, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ θελήματα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐλευθερία συνειδήσεως, σκέψεως καὶ συζητήσεως δὲν ἐπετρέπετο· τὸ ρητὸν *Credo quia absurdum* ἴσχυε κατὰ πάντα. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι ἐλευθερόφρονες οὐδέποτε ἔλειψαν ἐκ τοῦ κόσμου κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, αἰετοὶ προτιμήσαντες τὰ βασκνιστήρια, τὴν φυλακὴν, τὴν ἐξορίαν, παρὰ τὴν δέσμευσιν τῶν ιδεῶν τῶν.

¹ Πρὸς Fr. Funck—Brentano, *Le caractère religieux de la diplomatie du moyen âge ἐν τῇ παρισινῇ Revue d'histoire diplomatique* Ἄρ. Α'. 1887.

Πόσον δὲ πονηροὶ ἦσαν οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι, τοῦτο μόνον τὸ περιστατικὸν δύναται νὰ μαρτυρήσῃ, ὅτι ἰθὺς ἐβωρήθη ὁ Λέλιος Socino (1539—1604) ὡς αἰρεσιάρχης, διότι καθυπέβαλε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν εἰς τὴν κριτικὴν, καὶ ἐνεκα τοῦ τολμήματος τούτου ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ. Ἐν τούτοις ὑπὲρ πάντα τὰ τότε σύγχρονα κράτη διεκρίνετο διὰ τὸ φιλελεύθερον καὶ ἀνεξίθρησκον τοῦ φρονήματος ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία, ἀποβάσα τὸ κέντρον τῆς ἐλευθερᾶς ἰταλικῆς διανοίας. Διὰ τὰς φιλελευθέρους ιδέας του διεκρίνετο τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παιδούης, ἐνθα ἐφοίτησε καὶ ὁ πολὺς ἐνετός Παῦλος Παρούτας, διάδοχος τοῦ Μακιαβέλλη καὶ πρόδρομος τοῦ Montesquieu, κατὰ τὸν τεχνοκρίτην De Sanctis¹. Ὁ Παρούτας μάλιστα ἐνόησε καὶ διεκήρυξεν ὅτι ὁ δεσποτισμὸς τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἰσπανῶν ἀπετέλουν κίνδυνον διὰ τὴν ἐνετικὴν ἐλευθερίαν.

Οἱ πάπαι ἡμερίμων πολὺ περὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τινες αὐτῶν ἐδείχθησαν φιλέλληνες καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων προστάται. Πρὸς τὸν Πάπαν Νικόλαον Ε' πρέπει πᾶς Ἕλληνα νὰ διαφυλάττῃ μνήμην εὐγνώμονα, καθότι χάρις εἰς αὐτὸν κατέστησαν εἰς πάντας τοὺς λογίους τῆς δύσεως εὐληπτα καὶ προσιτὰ διὰ λατινικῶν μεταφράσεων τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. Ἐπίσης οὐδεὶς πρέπει νὰ λησμονῇ τὸν Λέοντα Γ' διὰ τὴν εὐλικρινῆ αὐτοῦ ἀφοσίωσιν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ πάπαι ἐπεχειρήσαν τὴν καταστροφὴν τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ οἱ στόλοι αὐτῶν ἠνδραγάθησαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, ὅπου πρὸς ταῖς ἄλλοις κατορθώμασι κατέλαβον τὴν Ρόδον (1309), τὴν Σμύρνην (1344, 1472), τὰς Πάτρας (1460)² τὴν Λευκάδα (1502)³, μετέσχον τῆς ἀξιομνημονεύτου ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (1571)⁴, συνήργησαν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πειρατῶν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας περιστάσεις παρέσχον ἐκδουλεύσεις εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος⁵.

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ παρεχομένη αὕτη πρὸς τοὺς

¹ Storia della letteratura italiana κεφ. ΙΗ'.

² Πρὸς A. Guglielmotti : Storia della marina Pontificia nel medio Evo Firenze 1871.

³ A. Leonetti : Papa Alessandro VI. Bologna 1880 τομ. Γ' κεφ. XXIX.

⁴ Guglielmotti : Marcantonio Colonna alla battaglia di Lepanto—Firenze 1862.

⁵ Guglielmotti : La guerra dei Pirati e la marineria Pontificia dal 1500—1560—τοῦ ἰδίου : La Squadra ausiliaria a Candia e alla Morea—τοῦ ἰδίου : Gli ultimi fatti della squadra romana : da Corfù all'Egitto.

Ἑλληνας συνδρομὴ δὲν ἦτο ἀμέτοχος ἰδιοτελείας, ὄνειρον δὲ τῶν Παπῶν ἦτο πάντοτε ἡ ὑποταγὴ τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ὅθεν οἱ Ἰησοῦται καὶ ἡ Προπαγάνδα εἰργάζοντο πρὸς τοῦτο ἐν Ἀνατολῇ παντὶ σθένει, ὡσάκις ἠδύναντο, κατὰ τοὺς πονηροὺς καὶ δυστυχεῖς ἐκείνους τῆς δουλείας χρόνους. Πλὴν οἱ περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἀγῶνες ὑπῆρξαν μάταιοι. Οὐδεὶς ὀρθόδοξος ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ Ρώμη δέον νὰ εἶνε ἡ κεφαλὴ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο εἶνε ἀδύνατον διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους, εἴτε Ἑλληνες εἶνε οὗτοι εἴτε Ρῶσσοι εἴτε Σλάβοι, καθότι ἡ ὀρθοδοξία ἤδη συνεσωματώθη μετὰ τοῦ ἐθνισμοῦ, μετὰ τῶν πόθων καὶ ἀξιώσεων ἐκάστου ὀρθοδόξου λαοῦ.

Τούτου ἕνεκα ἡ πέρυσι παρὰ τοῦ Πάπα Λέοντος ΙΓ' ἀποστολικὴ ἐγκύκλιος, δι' ἧς διεσάλπιζεν ἀνά τὸν χριστιανικὸν κόσμον ὅτι πατρικῶς καὶ εὐμενῶς παραινεῖ τὰ ἔθνη νὰ ἐπανεέλθωσι πρὸς τὴν ἐνότητα, ματαιοπονία ἦτο, ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, ἂν καὶ ὑπόσχεται ὅτι, γενεμένης τῆς ἐνώσεως, οὐδὲν θὰ ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν δικαιωμάτων, πατριαρχικῶν προνομίων καὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεροτελεστιαῖς ἐθίμων τῶν ὀρθόδοξων ἐκκλησιῶν, καθότι πρόθεσις καὶ συνήθεια τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου εἶνε πάντοτε νὰ συμμορφῶται καὶ νὰ σέβηται ἀπεριορίστως καὶ μετὰ δικαιοσύνης πάντα τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις τῶν διαφόρων λαῶν.

Ἀπὸ τῶν Σταυροφόρων οἱ δυτικοί, ὡς γνωστόν, ἀφῆκαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κακὰς ἐντυπώσεις, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' πρὸ πολλῶν αἰῶνων, γράφων ὅτι . . . «εἶναι ἀδύνατον ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία, ἂν καὶ κατατεθλιμμένη καὶ καταδιωκομένη νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν ἐνότητα καὶ εἰς τὴν ὑπακοὴν τῆς ἀποστολικῆς κῆρας, ἀφοῦ παρὰ τῶν Λατίνων ἔλαβε δειγμάτια καταστροφῆς καὶ ἐγκλημάτων, ὥστε δικαίως ἀποστρέφεται αὐτοὺς περισσώτερον τῶν κυνῶν (ut merito illos abhorreat plusquam canes) . . .»¹. Ποῖοι ἦσαν οἱ πραγματικοὶ λόγοι, οἵτινες ὑπηγόρευσαν ταῦτα εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τῆς Ρώμης ἀρχιερέα, ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι δὲν ψεύδεται. Τὸ κατὰ τῶν Λατίνων μῖσος διεδίδετο, ἐνίοτε καὶ ὑπεθάλλετο ὑπὸ συμφέροντος ἢ ἀσκεψίας. Κ' ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσσίᾳ ἐπεχείρησαν οἱ Πάπαι δι' ἀδρῶν ὑποσχέσεων οὐχὶ ἀσημάντους ἀποπειράς πρὸς ὑποταγὴν, ἀλλ' ἀπέτυχον πάντοτε². Ἄλλως τε ὁ ρῶσος Οὐσπένσκη ἀπο-

¹ Innocentii III. Opera ἐν τῇ λατινικῇ πατρολογία τοῦ Migne τομ. 213 Epistolarum βιβλίον VIII.

² Πρβλ. C. Tondini de Quarenghi: La Russia e l'unione delle Chiese ἐν τῇ Nuova Antologia μηνῶν Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου 1895.

φαίνεται ὅτι «θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ παρακινήθῃ ἡ Ἀνατολὴ εἰς πόλεμον ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας»¹. Προσέτι ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαος, ὅστις προσπαθεῖ νὰ εἶνε ἀληθὴς πατὴρ τοῦ λαοῦ του, εἰς τὸ δράμᾳ του: Ἡ Αὐτοκράτειρα τοῦ Αἴμου γράφει ὅτι «προτιμότεροι οἱ Τοῦρκοι τῶν Λατίνων»², ὅπερ ἐπενθυμίζει ἡμῖν τὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς Νοταρᾶ, εἰπόντος ὅτι «κρείττοτερόν ἐστιν εἰδέναι ἢ ἐν μείσῃ τῇ πόλει φακιοῖον βασιλεῦν Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικὴν». Ἀπλῶς ἀφηγοῦμεθα, χωρὶς νὰ ἐπιφέρωμεν κρίσεις. Ἀλλὰ, ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ ἱστορικός Zinkeisen, τὸ μῖσος τοῦτο κατὰ τῶν λατίνων συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

* *

Τὸ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ Λουόλα, τῷ 1534, ἐν Παρισίοις ἰδρυθὲν τάγμα τῆς ἐταιρείας τοῦ Ἰησοῦ σκοπὸν εἶχε τὴν υπεράσπισιν καὶ διάδοσιν τῆς καθολικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα, ad majorem dei gloriam. Οὗτοι ὁμολογουμένως πολὺ εἰργάσθησαν πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς ἀπίστους εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κόσμου μέρη, ὡς τρανότατα ἀπέδειξαν, σὺν ἄλλοις πολλοῖς, ὁ τῆς Ἰαπωνίας καὶ Ἰνδιῶν ἀπόστολος Φραγκίσκος Ἐαβέριος, οὗ ὁ βίος ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ δεινοῦ ἱστορικοῦ Macaulay, καὶ ὁ Ματθαῖος Ricci, οὗ τὸ ὄνομα στενωῶς συνεδέθη μετὰ τῆς Κίνας. Τὸ τάγμα τοῦτο παρακμάσαν τώρα ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ κοινοῦ, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολὴν του, ὡς ὁ Huber³ ἀποδεικνύει. Διέπρεψεν εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυξεν εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ πολλοὺς προσεῖλκυσεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ. Δυστυχῶς οἱ Πάπαι ἐξέλεξαν αὐτοὺς ὡς νέα ὄργανά των ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπως κηρύξωσι τὴν εἰς τὸν Πάπαν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὑποταγὴν καὶ αἱ ἐνέργειαι των συνετέλεσαν ὅπως ζωηρὸν μείνῃ τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος.

Οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἠγάπων τοὺς Ἰησοῦτας, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ὅθεν ἐφ' ὅσον αἱ ἀνατολικαὶ χῶραι διετέλουν ὑπὸ τὴν Ἑνετίαν, ὁ προσηλυτισμὸς δὲν ἦτο εὐκόλος. Τῶν Ἰησοῦτῶν αἱ ἐνέργειαι ἦσαν ὅμως ἐλεύθεραι ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Ἐν ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ τῶν χρόνων

¹ Ἐν τῷ ρωσικῷ συγγράμματι τοῦ Οὐσπένσκη: Πῶς ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν Ρωσσίᾳ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα.

² Ἐδημοσιεύθη ἐν Κετίγγῃ τῷ 1883.

³ Der Jesuiten—Orden. Βερολῖνον 1873.

ἐκείνων οἱ Ἰησοῦται βεβαιοῦσιν ὅτι : ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου οἱ δυτικοὶ ἔχαιρον ἐλευθερίαν ὡς εἴθε νὰ εἶχον καὶ οἱ ζῶντες ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ¹, ἐπὶ λέξει δὲ ... «Pleut-il à Dieu que les catholiques eussent autant de liberté en Angleterre et en Hollande que nous en avons sur les terres du Grand Seigneur» ... Οἱ Ἰησοῦται ὑπεστηρίζοντο σπουδαίως ἐν Ἀνατολῇ παρὰ τῶν Γάλλων πρεσβευτῶν. Περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος τὸ τάγμα τοῦτο ἐγκατέστη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Χίον, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου εἰς Σμύρνην, Νάξον, Κύπρον, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς Πελοπόννησον, Πάρον, Ἀθήνας κλ. Πανταχοῦ ἴδρουν σχολεῖα, καὶ εἰργάζοντο ὅπως διαδώσῃσι τὸν καθολικισμόν. Ὅπως δὴποτε ἐγένοντο ἀπόστολοι πολιτισμοῦ, παρέχοντες συνάμα δωρεάν τὴν ἐκπαίδευσιν. Τῶν Ἰησοῦτῶν μαθηταὶ ὑπῆρξαν καὶ τινες Μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι Ὀρθόδοξοι².

Ἄλλ' ὡς εἰκότως παρατηρεῖ ἕξοχος ἰταλὸς τεχνόκριτης, τῶν Ἰησοῦτῶν ἡ ἐκπαίδευσίς ἦτο εὐνοῦχος καὶ ὑποκριτικὴ (eunuca e ipocrita³).

Τῷ 1640 κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Πρέσβυς τῆς Γαλλίας La Haye τῇ προτάσει τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ γάλλου προξένου Villeré ἀπέστειλε τοὺς γάλλους Ἰησοῦτας Φραγκίσκον Blaizeau καὶ René de Saint-Cosme εἰς Ναύπλιον καὶ Πάτρας. Εὗρον εἰς Ναύπλιον 500 αἰχμαλώτους δυτικούς, Γάλλους, Ἰταλοὺς, Ἰσπανοὺς, Γερμανοὺς καὶ Πολωνοὺς, ὑπηρετοῦντας εἰς τὰς γαλέρας τοῦ Βέη τοῦ Ναυπλίου, οἵτινες ἐλλείψει δυτικοῦ ἱερέως, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν δὲν ἐλειτουργοῦντο οὐδὲ ἐξωμολογοῦντο. Ἐπίσης παρετήρησαν οἱ γάλλοι Ἰησοῦται ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων δυτικοῦ δόγματος ἠσπάσθησαν τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐλλείψει δυτικῶν ἱερέων καὶ εἶχον αὐτοῖς ὑποσχεθῆ νὰ ἐπα-

¹ E. Legrand : Relation de l'établissement des pp. de la Compagnie de Jésus en Levant. Paris 1869 σελ. 7.

² Ἐν ἐπισήμῳ ἐκθέσει τῆς ἐποχῆς ἀναγινώσκειται ἐν γλώσσῃ εἰσέτι τῶν χρόνων ἐκείνων ... «De leurs escholes sont sortis quelques métropolitans ou évêques grecs ; entre aultres, Kyrillos, métropolitane de Béroce ; Pachomios métropolitane de Rhodes ; Kyrillos, métropolitane de Trébizonde. Kyrillos de Béroce a esté patriarche de Constantinople l'année 1632. Il a esté fort reconnoissant de l'instruction qu'il avoit pris en nos escholes ; a escrit plusieurs fois au P. Denis, son maistre et a donné des témoignages assurés du respect qu'il portait au Sainte-Siège». Ἐννοεῖ ὁ γράφων τὴν ἐν Κωνσταντινούπολει σχολὴν τῶν Γάλλων Ἰησοῦτῶν (Ὁρα Legrand ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 6).

³ De Sanctis : Storia della letteratura italiana κερ. Η'.

νέλθωσιν εἰς τὸν καθολικισμόν. Ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον ἠδύνατο νὰ ἐργασθῶσι, διότι ὑπῆρχον ἕξ ἀρχιεπισκοπαί, Κορίνθου, Χριστιανουπόλεως, Λακεδαιμονίας, Μονεμβασίας καὶ Ναυπλίου καὶ δώδεκα ἐπισκοπαί. Χάριν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν δημοσιεύομεν ἐν πρωτοτύπῳ ὅλην τὴν περὶ Πελοποννήσου τῶν Ἰησοῦτῶν ἐκθεσιν. L'an 1640, au mois de juillet, monseigneur de la Haye, ambassadeur au Levant, à l'instace que lui fist monsieur de Villeré, consul des François en la Morée, envoya le P. François Blaiseau et le P. René de Saint-Cosme à Napli et à Patras. Ils ne manquèrent pas d'employer à Napli, car outre l'assistance qu'ils donnèrent aux consuls et marchands François, et aux grecs par les fonctions ordinaires de la Compagnie, ils trouvèrent 500 esclaves du rit latin François, Italiens, Espagnols, Allemans, Polonois, qui estoient dans la galère du bey de Napli, qui n'avoient peu se confesser n'y entendre la messe depuis dix, vingt ou trente ans qu'ils estoient esclaves. Ce leur fut une grande consolation de voir nos pères et participer aux sacremens de l'Eglise.

Quelques habitans du rit latin avoient passé au rit grec, à cause qu'ils n'avoient aucun prestre du rit latin Ils promettent de retourner à l'Eglise romaine s'ils ont un prestre stable. Le petit nombre d'ouvriers que nous avons fait que deux de nos pères entretiennent trois résidences, passant de l'une à l'autre. C'est en la ville de Patras que saint André, apostre, a esté martyrisé. Et proche de là fut donnée la bataille de l'Épante. Dans la Morée ou Péloponèse on pourroit faire quelques missions, car il y a six archeveschés : Corinthe, Christianopolis, Lacedemonia, Monembasia, Napli, Patras. Il y a douze éveschés et trente-deux Kadiliks ou lieux qui ont un juge turc. La Laconie a plusieurs bons villages.

Les Magnots qui résident au bras de Mania, dict anciennement Tanarium promontorium, ont trois villes : Magni, Vitulo, Proasti et trois cent soixante-cinq villages. Ils sont chrestiens du rit grec et n'ont jamais peu estre surmontez par les Turcs ; ils ne payent point de tribut au Grand Seigneur bien que leur pays soit dans le Péloponèse⁴.

Ὁ πάπας Γρηγόριος ΙΕ', ὅστις σπουδαίως ὑπεστήριξε τὸν Φερδιν-

⁴ Legrand ; ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 30—31.

νάβδον Β' εἰς τὸν πόλεμον αὐτοῦ κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων καὶ τοὺς Πολωνοὺς κατὰ τῶν Τούρκων, ἔδειξεν ἀφοσίωσιν πρὸς τοὺς Ἰησουίτας. Ὁ Πάπας οὗτος μεταξὺ τῶν ἀγίων κατέταξε τὴν Θηρσίαν, τὸν Φραγκίσκον Θαβέριον, τὸν Ἰγνάτιον Λουόλαν, τὸν Φίλιππον Νέρην, τοσοῦτον δὲ διὰ τὴν θρησκείαν ἔδειξε ζῆλον, ὥστε ἵδρυσεν τῷ 1622 τὴν ἑταιρείαν πρὸς διάδοσιν τοῦ καθολικισμοῦ, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Προπαγάνδα¹ καὶ ἔσχεν ὡς στάδιον ἐνεργείας καὶ τὴν *ecclesiam in partibus infidelium*, μεταξὺ δὲ τῆς παρ' ἀπίστοις ἐκκλησίας συνηριθμεῖτο ἔπειτα καὶ ἡ Ἑλλάς. Καθῆκον εἶχεν ἡ ῥηθείσα ἑταιρεία νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ «ἐκείνων τῶν ἄλλοτε διὰ τοσοῦτων λαμπρῶν προτερημάτων πεπροικισμένων λαῶν τοῦ »τουρκικοῦ κράτους, οἵτινες τώρα κεῖνται ἐν καταστάσει βλακειας, »ἀνέλαβον δὲ σχεδὸν τὴν φύσιν τῶν θηρίων, καὶ διατηροῦνται μόνον »ὕπως χρησιμεύσωσι πρὸς πληθυσμὸν τῶν κατοίκων τοῦ Ἄδου χάριν »τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ»².

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ΙΗ' ἀνὴρ λόγιος³, ὅστις κατεδίκασεν τὰς δοξασίας τοῦ Ἰανσενίου, ἵδρυσεν τῷ 1641 τὸ ἐκπαιδευτήριον τῆς Προπαγάνδας καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν Βούλλαν *in Coena Domini* τὴν παροῦσαν τῆς ἑταιρείας μορφήν.

Οἱ ἱεραπόστολοι ἐν Ἀνατολῇ ἐπεδίωκον ἐνίοτε παρεκτός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτικοῦ σκοποῦς, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ Πύλη ἤθελε ποτε νὰ τοὺς καταδιώξῃ, ἀλλ' ὁ γάλλος πρέσβυς τοὺς ἔσωσεν. Διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς πειθοῦς των κατώρθωσαν καὶ πολλῶν πατριαρχῶν νὰ ἐλύκυσωσι τὴν εὐνοίαν. Πλὴν πάντοτε ἀπέμειναν μεμονωμένα τὰ παραδείγματα ταῦτα⁴.

(Ἐπεται τὸ τέλος).

Σπυριδῶν δὲ Βιάζης.

¹ Congregatio de propaganda fide.

² Bullarium ἐκδ. Λουξεμβούργου 1727. Γ'. 272, «Si enim mentis nostrae aciem convertimus ad innumerabilem populorum jam tot saeculis agarenorum impurissima dementia captam insanique errori ac mendacii tenebris obcoecatam, miseratione commoventur viscera nostra, cernentes tam multis et variis coelestibus donis olim celebres nationes per ignorantiam et pestilentis persuasionis stuporem humamitatem in bestiarum naturam fere mutasse atque ad aeterna incendia diabolo et angelis suis parata ali ac propagari».

³ Ἐγραψε ποιήσεις.

⁴ Πρβλ. Διομήδους Κυριακοῦ: Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τομ. Β'. σελ. 305—310.

ΠΕΡΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ¹

Ἡ Ἀττικὴ κωμῳδία πρὸ τοῦ Μενάνδρου. Ἀρχαία καὶ Μέση κωμῳδία.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς κωμῳδίας διαιρεῖται, ὡς γνωστὸν, εἰς τρεῖς διακεκριμένας περιόδους: τὴν Ἀρχαίαν κωμῳδίαν, ἧς ὑπόδειγμα καὶ κύριος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Ἀριστοφάνης, τὴν Μέσην κωμῳδίαν, ἧς εἰ γνωστότεροι ποιηταὶ εἶναι ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἀλεξίς, καὶ τὴν Νέαν κωμῳδίαν, ἐν ἧ διαπρέπει μάλιστα ὁ Μενάνδρος.

Γοργὸν βλέμμα ἐπὶ τῶν δύο πρώτων περιόδων θὰ εὐκρινήσῃ πολλὰ σημεῖα τῆς τρίτης καὶ σαφέστερον θὰ καθαρίσῃ τὴν θέσιν τοῦ Μενάνδρου ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου του· διότι ἡ μετάπτωσις αὐτῆ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην περίοδον, ὅπως πᾶσα φιλολογικὴ μεταβολή, δὲν ἔγινε διὰ μιᾶς καὶ τελείως, ἀλλὰ μᾶλλον βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαίσθητως, ἀνκλόγως τῶν μεταβολῶν τῆς Ἀττικῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας ἡ κωμῳδία εἶναι τὸ πιστότερον κἀνοπτρον.

Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος χαρακτήρ τῶν ποιητικῶν προϊόντων, τὰ ὅποια οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀκόμη περιέλαβον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀρχαίας Ἀττικῆς κωμῳδίας, ἔγκειται κυρίως εἰς τὸν σκοπὸν δὲ ἐπεδίωκον, καὶ τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν ἐξέλεγον οἱ ποιηταὶ των. Αἱ ὑποθέσεις εἶναι πάντοτε τοπικαὶ καὶ ὁ σκοπὸς πρακτικὸς. Ὁ ποιητῆς τῆς Ἀρχαίας κωμῳδίας ἦτο κυρίως Ἀθηναῖος καὶ ἀπετείνετο πρὸς Ἀθηναίους, τ. ἔ. λαὸν αὐτοδιοικούμενον, ἀπὸ τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ ὁποίου ἐξηρτάτο ἡ τύχη τῆς πόλεως, αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ ἢ τῆς τύχης· ὁ φωτισμὸς λοιπὸν οὗτος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν τέρψιν ἦτο ὁ πρακτικὸς σκοπός, τὸν ὁποῖον ὁ ποιητῆς ἐπεδίωκε διὰ τοῦ ἀστείου. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σοβαρώτερα ζητήματα, περὶ ὧν οἱ θεαταὶ ἐκείνοι ἔπρεπε νὰ κρίνωσι καὶ νὰ πορασιζώσιν, ἦσαν τὰ πολιτικά, τὰ πολιτικὰ ἦσαν καὶ τῆς κωμῳδίας τὸ προσφιλέστερον θέμα καὶ ὁ κυριώτερος σκοπός· ψηφίσματα καὶ νόμοι, εἰρήνη καὶ πόλεμος, δημαγωγοὶ καὶ στρατηγοί, δικαστήρια, δημόσιοι πρόσοδοι, πολιτικαὶ μερίδες καὶ ὄλος ὁ πολυτάραχος δημόσιος βίος τοῦ ἀρχαίου πολίτου ἀναπαρίσταται καὶ κρίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ψέγονται τὰ ψεκτὰ καὶ τὰ γελοῖα καταγελῶνται καὶ προλέγονται οἱ κίνδυνοι καὶ ὑποδεικνύεται τί ἔπρεπε νὰ γείνη. Πᾶν

¹ Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδιον 7ον.

δ,τι δὲν ἀποβλέπει τὸν δῆμον, τοὺς ἄρχοντας, τοὺς πολιτευομένους τῆς στιγμῆς εἶναι καὶ ξένον καὶ ἀδιάφορον εἰς τὴν Ἀρχαίαν κωμῳδίαν· καὶ ἂν ποτε βλέπωμεν αὐτὴν ἐνδιατρίβουσαν εἰς κρίσεις ποιητῶν καὶ ἐλέγχους φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, εἶναι διότι οὗτοι ἀμέσως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ μορφώνουσιν ἢ διαστρέφουσι τὴν κρίσιν του, γινόμενοι οὕτω αἴτιοι πολιτικῶν πλανῶν καὶ δημοσίων κινδύνων, οὗς ὁ ποιητὴς θέλει νὰ προλάβῃ. Ἐνεκὰ τούτου δὲ τοῦ τοπικοῦ καὶ ἀποκλειστικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἀρχαίας κωμῳδίας, τὰ ἔργα τῆς τὴν σήμερον εἶναι δυσνόητα καὶ ἀναγκαζόμεθα πρὸς ἀκριβῆ αὐτῶν κατανόησιν νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ἢ νὰ συμβουλευώμεθα ἀρχαίον σχολιαστὴν ἢ νὰ ἀναδιψῶμεν κατὰ κόρον τὰ σκανδαλώδη ἀνέκδοτα λησμονηθείσης βιογραφίας. Ἄλλ' ὅμως ἐν τῷ περιορισμένῳ τούτῳ κύκλῳ ὁποῖα ἐλευθερία ἀπεριόριστος περὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ὑποθέσεως! Ὁ παντοδύναμος ἐκεῖνος Ἀττικὸς λαός, ἐκολάκευον οἱ θρασύτατοι δῆμαγωγοὶ καὶ οἱ ἀγερωχότεροι στρατηγοί, ἐβλεπεν ἑαυτὸν κωμῳδοῦμενον καὶ ἐπευφήμει. Ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ὁ μοναρχῶν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ κυβερνῶν σχεδὸν ἀπολύτως τὸ εὐρὺ Ἀττικὸν κράτος, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ γανακτῆσθαι βλέπων ἑαυτὸν σκωπτόμενον καὶ λοιδορούμενον ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ συκοφαντούμενον εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς σχέσεις, εἰς τὰ προσφιλέστερα αὐτοῦ αἰσθήματα.

Διὰ τὴν τοιαύτην ὅμως ἀπόλυτον παρρησίαν καὶ ἡ πληρεστέρα δημοκρατικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀρκετὴ, πρέπει προσέτι ὁ λαός, ὁ γινόμενος θεατῆς καὶ ἥρωα τοῦ τοιοῦτου δράματος, ὁ γελῶν μὲ τὰ ἴδια σφάλματα καὶ τὰ σφάλματα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν του, νὰ εἶναι μέγας καὶ ἰσχυρός, νὰ ἔχῃ πεποίθησιν εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμη ταῖς δυστυχίαις, νὰ εἶναι ζωηρός καὶ θορυβώδης καὶ φιλοκίνδυνος· καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσοντα τὰ εἶχον ὁμολογουμένως οἱ Ἀθηναῖοι θεαταὶ τοῦ Κρατίνου, τοῦ Εὐπόλιδος καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, ποιητῶν ἰσοδυνάμων πρὸς τοὺς ῥήτορας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφαμίλλων κατὰ τε τὴν ἐπιβολὴν, τὴν ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπίδρασιν καὶ κατ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐλαττώματα πρὸς τοὺς μεγάλους δημοσιογράφους τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἄλλ' ἐπῆλθε τὸ ἀτυχές τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἡ ὀφρὺς τῶν Ἀθηναίων κατέπεσε μὲ τὰ τείχη των, αἱ ἦτται ἐταπεινώσαν τὸ φρόνημα καὶ τὰ ἐπανειλημμένα σφάλματα ἠλάττωσαν τὴν εἰς ἑαυτοὺς πεποίθησιν· οἱ τριάκοντα ῥητῶς ἀπηγόρευσαν τὸ κωμῳδεῖν ὀνομαστί, καὶ πᾶς πολιτικὸς ὑπαινιγμὸς ἐθεωρεῖτο ἐπὶ τῆς ἀγρίας τυραννίδος ὡς ἔγκλημα κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ ὡς τοιοῦτον ἐτιμωρεῖτο· καὶ ἐπανῆλθε μὲν μετ' ὀλίγον τὸ πάτριον πολίτευμα διὰ τοῦ Θρασυ-

βούλου, ἀλλὰ δὲν ἤνθησαν πλέον αἱ πάλαι ἀρεταί· ὁ δῆμος εἶχε τελείως μεταβληθῆ, ὄχι μόνον δ' ἡ μακρὰ διάρκεια τοῦ ὤμου πολέμου καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι πολιτικαὶ στάσεις διέφθειραν τὸν χαρακτῆρά του, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐκόλος πολιτογράφησις ξένων καὶ μετρίκων καὶ ἀνθρώπων παντοδαπῶν ἐνόθευσαν τὸ πάλαι Ἀττικὸν αἷμα, ὁ δὲ δῆμος ἀπέβη τῶρα νωθρός φίλος τῆς εὐζωίας, φρονηματοῦ μόνον ἐν λόγοις, ὑπερήφανος ἐπὶ πατραγαθία, μὴ ἔχων τὸ θάρρος νὰ ἀναγνωρίσῃ μηδὲ τὴν δύναμιν νὰ διορθώσῃ τὰ σφάλματά του, ἀλλὰ δυσφορῶν ἐπὶ τῷ ἐλέγχῳ καὶ μηδεμίαν ἀνεχόμενος ἐπίκρισιν, ὡς ἀνάξισιν τραύματος κακῶς ἐπουλωθέντος. Ἄλλως τε ὁ δημοσιὸς βίος οὐδὲν παρείχε τῶρα ἀντικείμενον εὐθύμου διακωμωδήσεως, καὶ ὁ κωμικὸς ποιητὴς ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ νέα θέματα καὶ νέας ὑποθέσεις, δημιουργήσας οὕτω τὴν Μέσθην κωμῳδίαν, ἣτις καὶ αὐτὴ εἶναι μᾶλλον μετάβασις ἀπὸ τῆς Ἀρχαίας εἰς τὴν Νέαν, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς εἰς τὴν ἠθογραφικὴν κωμῳδίαν.

Εἰς τέσσαρας δ' ἐν γένει κύκλους δύνανται νὰ ἀναχθῶν τὰ ἀντικείμενα τῆς Μέσθης κωμῳδίας.

- 1) Τὰς Ἐταίρας.
- 2) Τοὺς φιλοσόφους.
- 3) Τοὺς ποιητάς.
- 4) Τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας.

Τὰ δύο πρῶτα γένη παραδόξως συνέχονται, ὅπως συνέχονται παρὰ τῷ λαῷ ἡ φιληδονία καὶ ἡ ἀγάπη τῆς σκίψεως, αἵτινες τῶρα ἀντικατέστησαν τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ τὴν φίλαρχον δραστηριότητα τῶν Ἀθηναίων· ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦσαν τῶρα ἀντικείμενα ἐνδιαφέροντος καὶ συζητήσεων, ὅπως ἄλλοτε οἱ ῥήτορες καὶ στρατηγοί, αἱ νῆκαι καὶ αἱ παρασκευαὶ τοῦ πολέμου, καὶ μετ' αὐτῶν σκανδαλωδῶς συνεδέοντο κομψὰ ὀνόματα χαριτωμένων Ἐταιρῶν. Ὁ Σωκράτης ὁμολογεῖ ἑαυτὸν μαθητὴν τῆς Ἀσπασίας, ὁ Πλάτων ἠγάπα τὴν Ἀρχαϊάνασσαν, γραῖαν ἤδη, καὶ ἔγραφε στίχους πρὸς αὐτὴν καὶ τὰς ῥυτίδας τῆς

Ἀρχαϊάνασσαν ἔχων τὴν ἐκ Κολοφῶνος ἑταίρην,
ἣς καὶ ἐπὶ ῥυτίδων πικρὸς ἔπεστιν ἔρωα.

ὁ δὲ Ἀριστοτέλης συνέζησε μέχρι τοῦ θανάτου του μετὰ τῆς ἑταίρας Ἐρτυλίδος, ἣς ἐμνήσθη εὐφῆμως καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ του. Πλὴν τούτων ἡ Φρόνη, ἡ Γνάθαινα, ἡ Λαῖς καὶ ἄλλαι ἦσαν πρόσωπα γνωστὰ καὶ σχεδὸν ἐπίσημα τῆς Ἀττικῆς κοινωνίας καὶ ἡ κωμῳδία εὗρεν ἐν αὐταῖς γόνυμον πηγὴν ὑποθέσεων καὶ σκωμμάτων.

Ὁ Ἐπικράτης ἐν Ἀντιλαίδι ἀνηλεῶς σατυρίζει τὴν πολυθρύλητον
Λαίδα ὡς ἀργὸν καὶ πότιν ὁμοίαν

τοῖς ἀστοῖς· οὗτοι γὰρ ὅταν ὦσιν νέοι
ἐκ τῶν ὀρῶν πρόβατ' ἐσθίουσι καὶ λαγῶς
.....
ὅταν δὲ γηράσκωσιν ἤδη, τότε
ἐπὶ τοὺς νεῶς ἴζουσι πεινῶντες κακῶς.

Ὁ Ἀναξίλας ἐν Νεοττίδι σκώπτει τὰς Ἐταίρας ἐν συνόλῳ ὡς γέ-
νος παράνομον, ὡς Χιμαίρας, ὡς Σκύλλας, ὡς Χαρυβδεῖς καὶ ὡς
παράδειγμα φέρει τὰς—γνωστὰς δηλονότι τοῖς θεαταῖς—Σινώπην, Γνά-
θαιναν, Φρόνην, Νάννιον καὶ Θεανώ. Ὁ Ἄλεξις περιγράφει λεπτομε-
ρῶς τὰς ποικίλας ἐρωτικὰς τέχνας τῶν, τὸν φελλὸν διὰ τὰ φαίνονται
ὑψηλαί, τὴν ἄσβολον διὰ τὰς ὀφρῦς, τὸ ψιμύθιον, τὴν μύρριναν καὶ
τὸν παϊδέρωτα, καὶ τὴν φιλάρεσκον ἐπίδειξιν παντὸς ὅ,τι ἔχει καλὸν
ἐκάστη, ὀδόντος ἢ χειρὸς ἢ ποδὸς ἢ στήθους. Καὶ ὄχι μόνον φόγοι καὶ
σκώμματα τῶν Ἐταιρῶν εὐρηνται παρὰ τοῖς ποιηταῖς τῆς Μέσης κω-
μωδίας, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐγκώμια καὶ ἐπιδοκιμασίαι· οἱ ποιηταὶ οὗτοι,
καθὸ μὴ σατυρίζοντες τὴν διαφθορὰν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ τὸν τρόποναυτῆς
καὶ τὸν βαθμὸν, ὁσάκις ἐβλεπον ἑταίραν σεμνοτέραν κἄπως καὶ ἀκινδυνο-
τέραν, δὲν ἐδίσταζον νὰ τὴν ἐπαινῶσι καὶ νὰ τὴν συνιστῶσιν ἀπὸ σκη-
νῆς εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῶν. Οὕτως ὁ Εὐβουλος ἐν Καμπολίῳνι θαυμάζει
τινὰ Ἐταίραν

ὡς εἰπέπει κοσμίως·
οὐχ ὥσπερ ἄλλαι . . .
. . . ἀλλ' ἐκάστου μικρὸν ἂν
ἀνεπότισ' ὥσπερ παρθένος Μιλησία.

Ὁ Φιλέταιρος ἐν Κορινθιαστῇ ἄλλην

ὡς τακερόν, ὦ Ζεῦ, καὶ μαλακὸν τὸ βλέμμα' ἔχει!
οὐκ ἐτὸς ἑταίρας ἱερόν ἐστι πανταχοῦ.

Ὁ Ἄμφις ἐν Ἀθάμαντι εὐρίσκει λόγους νὰ προτιμᾷ τὴν Ἐταίραν τῆς
νεμίμου συζύγου· ὁ Ἐπιππος ἐν Ἐμπολῇ περιγράφει πῶς ἡ Ἐταίρα

. ἐὰν λυπούμενος
τύχη τις ἡμῶν ἐκολάκευσεν, ἠδέως
ἐφίλησεν
. τοῖσι στρουθίαις

χαίνουσ' ὁμοίως· εἶσε, παρεμυθήσατο,
ἐποίησε θαλερόν, εὐθέως τ' ἀφείλε πᾶν
αὐτοῦ τὸ λυποῦν κἀπέδειξεν ἴλεων·

καὶ ὁ Ἀντιφάνης ἐν Ὑδρία ὁμιλεῖ περὶ Ἐταίρας

ἤθός τι χρυσοῦν πρὸς ἀρετὴν κεκτημένης.

Πλὴν τῶν Ἐταιρῶν, ὡς εἵπομεν, οἱ φιλόσοφοι συχνὰ ἀνεβιδάζοντο
ἐπὶ τῆς σκηνῆς· καὶ τούτων ὅμως ἐσατυρίζετο οὐχὶ ἡ κακὴ ἐπὶ τῆς κοι-
ωνίας ἐπίδρασις, ἀλλὰ μόνον αἱ φιλοσοφικαὶ ἢ τεχνικαὶ ἑλλείψεις τοῦ
συστήματός τῶν, ἢ κατὰ χρόνον λεπτολόγος ἀνάλυσις τῶν, ἢ ὄψις αὐ-
τῶν ἢ λεπτή, ἢ ἄσιτος, ἢ σύκινος, κατὰ τὸν Ἀντιφάνη ἐν Κλεο-
φάνει.

«Τὸ πρᾶγμα τοῦτ' οὐκ ἔστιν, εἴπερ γίγνεται
οὐδ' ἔστι γὰρ πῶ γινόμενόν γ' ὅ γίγνεται,
οὐδ', εἰ πρότερον ἦν, ἔστιν, ὃ γε νῦν γίγνεται».

Ὁ Ἀριστοφῶν ὁμοίως ἐν Πυθαγοριστῇ σκώπτει τοὺς ὁμωλύμους φι-
λοσόφους, τοὺς πρώτους ὁπαδοὺς τοῦ Πυθαγόρου ὅτι

. ἐξ ἀνάγκης, οὐκ ἔχοντες οὐδὲ ἔν,
τῆς εὐτελείας πρόφασιν εὐρόντες καλῆν
ἄρους ἔπηξαν τοῖς πένησι χρήσιμους·
ἐπεὶ παράθεσ αὐταῖς ἰχθῦς ἢ κρέας
κἂν μὴ κατεσθίωσι καὶ τοὺς δακτύλους,
ἐθέλω κρέμασθαι δεκάκις

καὶ προβαίνων περαιτέρω, διακωμωδεῖ αὐτὴν τὴν ἀληθῆ ἐγκράτειαν·

«Ὑδωρ πίνει καὶ ὁ βᾶτραχος, λάχανα τρώγει καὶ ἡ κάμπη, τὸ πνίγος τῆς με-
σημβρίας ὑπομένει λαλῶν καὶ ὁ τέττιξ, ἀνυπόδητος βαίνει καὶ ὁ γερανός, ἀγρυ-
πνεῖ καὶ ἡ νυκτερίς».

Ὁ Πλάτων, ὁ Σπεύσιππος καὶ ὁ Μενέδημος εἶναι οὐχ ἥττον ἤρωες
κωμικοὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοφῶντος καὶ τοῦ Ἐπικράτους, σατυρίζοντος
τὴν Πλατωνικὴν διαίρεσιν καὶ τὸν ὄρισμόν.

Καὶ ὅμως οἱ κωμωδοῦμενοι αὐτοὶ φιλόσοφοι ἐπέδρων οὐδὲν ἥττον ἐπὶ
τῆς κωμωδίας καὶ οἱ σκώπτοντες ποιηταὶ ἐμιμοῦντο τοὺς σκωπτομένους,
οὐ μόνον κατὰ τὸ ὕφος καὶ τὴν λεπτότητα τῶν νοημάτων, ἀλλὰ καὶ
κατ' αὐτὴν τὴν ἀφηρημένην ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Οὕτω βλέπο-
μεν ἐν τῷ Ἡνιόχῳ προσώποποιημένην τὴν ἰδέαν τῆς Δημοκρατίας
καὶ τὴν τῆς Ἀριστοκρατίας, αἵτινες ἐν Ὀλυμπία ἐμβάλλουσι τὰς στά-
σεις καὶ τὸν θόρυβον εἰς τὰς ἐπίσης προσωποποιημένας πόλεις τῆς
Ἑλλάδος.

Τρίτη πηγὴ, ἐξ ἧς ἤντλει ὑποθέσεις ἡ Μέση κωμωδία, εἶναι ἡ ἐπί-
κρισις τῶν συγχρόνων καὶ τῶν προγενεστέρων ποιητῶν καὶ βητόρων. Ναὶ
μὲν ὁ Ἀριστοφάνης εἶχεν ἄλλοτε ἐν τοῖς Βατράχοις σατυρίσει τὸν Εὐ-
ριπίδην παραβάλλον αὐτὸν πρὸς τὸν Αἰσχύλον, ἀλλ' ὁ Ἀριστοφάνης
κυρίως ἀπέβλεπε πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν πολιτῶν ὀλεθρίαν, ὡς ἐνόμιζεν, ἐπί-
δρασιν τοῦ φιλοσόφου—ποιητοῦ καὶ ὄχι πρὸς τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν·

τούναντιον ὁ Ἀντιφάνης, ὁ Ἀναξίλας, ὁ Ἀλεξίς, ὁ Τιμοκλῆς κωμωδοῦντες τὴν περιφρημον τοῦ Δημοσθένους διάκρισιν μεταξύ τοῦ δίδωμι καὶ ἀποδίδωμι προκειμένου περὶ ἀποδόσεως τῆς Ἀλονήσου, δὲν ἀποβλέπουσιν οὔτε εἰς τὴν πόλιν, οὔτε εἰς τὸν Φίλιππον, οὔτε εἰς τὸν ῥήτορα, ἀλλ' ἀπλῶς παρωδοῦσι τὴν ῥῆσιν, ὅπως ὁ Σουρῆς παρωδεῖ σήμερον τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς ἢ τὰ ἐγκώμια τῆς Θεοτόκου.

Καὶ τὰς παλάθας σὺν μῆ, μὰ τὴν Γῆν, μοι σύ γε δὸς, ἀλλ' ἀπόδος.

καὶ ὁ Ἀντιφάνης ἐν Νεοττίδι

α. Ὁ δεσπότης δὲ πάντα τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀπέλαβεν, ὡσπερ ἔλαβεν.

6. Ἠγάπησε γ' ἂν τὸ ῥῆμα τοῦτο παραλαβὼν Δημοσθένης.

Ὁ Εὐριπίδης ἐκωμωδήθη πολλάκις, ὅτε μὲν ὡς κατὰ κόρον μεταχειριζόμενος τὸ σῆμα

«Εὐριπίδου δ' ἔξ, ὡς ἴσας' ἔσωσά σε»

ὦ παρθέν' εἰ σώσαιμί σ' ἔξεις μοι χάριν

καὶ τοῖς ἐμοῖσιν ἐγγελοῦσι πῆμασι

τὸ σῆμα συλλέξαντες, ὡς αὐτῷ σοφοί».

ὅτε δὲ διὰ τὴν ἀποκλειστικότητα τῶν θαυμαστῶν του, ὅπως ἐν τῷ Φιλευριπίδῃ τοῦ Φιλίππου ἢ Φιλίππιδου.

Τὰς περιφράσεις οὐσας, ὡς φαίνεται, τότε τοῦ συρμόυ, χαριέστατα ἔσκωψεν ὁ Ἀντιφάνης ἐν Ἀφροδισίῳ ἢ Χύτρα κρεῶν περιφράζεται διὰ τεσσάρων ὄλων στίχων, ὁ πλακοῦς διὰ πέντε, ὁ οἶνος λέγεται «Βρομιάδος ἰδρῶς πηγῆς», τὸ ὕδωρ «λιβάς νυμφαία δροσώδης» καὶ καθέξῃς. Ζητήματα φιλολογικὰ, κανόνες ποιητικοί, κρίσεις αἰσθητικαὶ συνεζητοῦντο πολλάκις ἐπὶ σκηνῆς ὑπὸ τῶν προσώπων τῆς Μέσης κωμωδίας.

Τέλος τέταρτος κύκλος παρέχων ἀφθότους ὑποθέσεις εἰς τὴν Μέσην κωμωδίαν ἦτο ἡ θρησκεία καὶ αἱ μεγάλαι πράξεις τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, γνωσταὶ λίαν εἰς τοὺς θεατὰς καὶ κατὰ συνέπειαν εὐκόλως παρωδοῦμεναι. Αἱ Μοῦσαι, ὁ Βάκχος καὶ οἱ Σάτυροι, ὁ Ἡρακλῆς, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ζεὺς ἀνεβιδιάζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς ἄνθρωποι, μὲ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ συμβάντα γελοῖα καὶ ἀγροικα καὶ ὁ λαὸς ὁ Ἀττικὸς ἐγέλα μὲ τοὺς θεοὺς του.

Ἄλλ' ἡ παραδοξότερα μορφή τῆς Μέσης κωμωδίας εἶναι ἡ αἰνιγματώδης κωμωδία, τ. ἔ. ἡ κωμωδία ἡ ἔχουσα ὡς ὑπόθεσιν τὴν πρότασιν καὶ τὴν λύσιν ἐνὸς αἰνίγματος· προῆλθε δὲ πιθανώτατα τὸ εἶδος τοῦτο

ἐκ τοῦ ἔθους τῶν Ἀθηναίων νὰ προτείνωσι πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς συμποσίοις αἰνίγματα πρὸς λύσιν, ἐπιβάλλοντες μάλιστα εἰς τὸν ἀστοχοῦντα παράδοξόν τινα συμποτικὴν ποιήν, ἣν περιγράφει ὁ Ἀθήναιος (X. 88. 458. f) ὡς ἐξῆς: «οἱ μὴ λύσαντες ἔπινον ἄλλην παραμισγομένην τῷ αὐτῶν ποτῷ καὶ ἔδει προσενέγκασθαι τὸ ποτήριον ἀπνευστί». Διεκριθῆσαν δὲ μάλιστα εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ὁ Εὐθύουλος, ὁ Ἀλεξίς, ὁ Ἀντιφάνης καὶ Κρατῖνος ὁ νεώτερος ἐν ταῖς Κλεοβουλίναις, τὰς ὁποίας ὁμοῦς ὁ Bothe, νεώτερος ἐκδότης τῆς συλλογῆς τοῦ Meineke, ἀποδίδει εἰς τὸν πρεσβύτερον Κρατῖνον· δαίμα δὲ περιεργον τοιαύτης κωμωδίας αἰνιγματώδους διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἀπόσπασμά τι τῆς Σαπφούς¹ τοῦ Ἀντιφάνου, ἐν ᾧ ἡ περίφημος Λεσβιάς προτείνει εἰς τοὺς συμπότας καὶ λύει ἡ ἴδια διάφορα αἰνίγματα καὶ γρίφους

Σαπφώ· «Ἔστι φύσις θήλεια βρέφη σφίζουσ' ὑπὸ κόλπου
αὐτῆς γ' ἂν τὰ δ' ἄφωνα, βοῆν ἴστησι γεγωνεῖν
καὶ διὰ πόντιον οἶδμα καὶ ἠπείρου διὰ πάσης,
οἷς ἐθέλει θνητῶν· τοῖς δ' οὐδὲ παροῦσιν ἀκούειν
ἔξῃστιν» . . .

ὁ συμπότης, ὁ προσπαθῶν νὰ λύσῃ τὸ αἰνίγμα, σατυρίζει μετὰ χάριτος τοὺς ῥήτορας τοὺς κεκραγότες τὰ διαπόντια, ἐνῶ ὁ δῆμος κάθεται, λοιδοροῦμένων αὐτῶν, οὔτ' ἀκούων οὔθ' ὀρώων, ἡ Σαπφώ τότε ἀποτυχόντος τοῦ συμπότου δίδει καὶ τὴν λύσιν τοῦ γρίφου.

Θήλεια μὲν γοῦν ἔστι φύσις ἐπιστολῆ
βρέφη δ' ἐν αὐτῇ περιφέρει τὰ γράμματα
ἄφωνα δ' ἂν τὰ δ' ὄντα τοῖς πόρρω λαλεῖ,
οἷς βούλεθ' ἕτερος δ' ἂν τύχη τις πλησίον
ἔστως, ἀναγιγνώσκοντος οὐκ ἀκούσεται.

Ἡ τοιαύτη ποικιλία θεμάτων τῆς Μέσης κωμωδίας δεικνύει μὲν τὸ εὐστροφον καὶ δεξιὸν πνεῦμα τῶν ποιητῶν τῆς, ἐπιλαμβανομένων πάσης ἀφορμῆς καὶ τῆς λεπτοτέρας ἵνα δημιουργήσωσιν ἐξ αὐτῆς δρᾶμα καὶ μάλιστα εἶδος κωμικόν, ἀλλὰ δεικνύει συγχρόνως καὶ τὴν δυσχέρειαν, ἐν ἣ εὐρέθησαν οὗτοι οἱ ποιηταί, γεννηθέντες καὶ ζήσαντες ἐν ἐποχῇ μεταβατικῇ, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι σχεδὸν τῆς ἐν Χαιρωνεῖᾳ μάχης. Ἠναγκασμένοι, ὅπως ἦσαν, νὰ τέρπωσι τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων, ἀκολουθοῦντες ἐκάστοτε τὴν εὐστροφον κλίσιν καὶ τὴν εὐμετάπτωτον καλλιισθησίαν του, καὶ ἀπομακρυνθέντες τῆς

¹ Ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σαπφούς παραδίδονται ἐξ ὄλοι κωμωδία, ὧν μία μὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἀττικὴν κωμωδίαν ἢ τοῦ Ἀμειψίου, μία δὲ εἰς τὴν Νέαν ἢ τοῦ Διφίλου καὶ τέσσαρες εἰς τὴν Μέσην ἢ τοῦ Ἀμφιδος, τοῦ Ἀντιφάνου, τοῦ Τιμοκλέους καὶ τοῦ Ἐφίππου.

παλαιᾶς πολιτικῆς κωμωδίας, περιεπλανῶντο, ὡς εἰπεῖν, ἀπὸ θέματος εἰς θέμα κυνηγοῦντες πάντοτε τὸ ἐνδιαφέρον, χωρὶς ἀκόμη νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀληθῆ κωμωδίαν τῆς πλοκῆς καὶ τοῦ ἥθους, ἡ ὁποία, λαμβάνουσα ὡς θέμα τὸ ἄτομον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν του βίον, περιγράφουσα τὰ πάθη καὶ τὰς ἀρετὰς του, κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τέρπει ἀκινδύνως πᾶν πλῆθος καὶ πᾶσαν ἐποχὴν.

Ἡ δόξα αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν Νέαν κωμωδίαν.

Ἡ Νέα κωμωδία. Πλοκὴ.

Ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἀττικῇ κωμωδίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοῦ Αἰσχύλου, ἡ πλοκὴ εἶναι ἀπλουστάτη, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ τοιαύτη· οὐ μόνον διότι ὁ χορὸς κατεῖχε τότε μέρος σπουδαῖον καὶ τὸ δράμα ἔσφζεν ἀκόμη πολὺ τοῦ λυρισμοῦ, ἐξ οὗ ἐγεννήθη, ἀλλὰ πρὸς τούτῳ ἐν τῇ κωμωδίᾳ καὶ δι' ἰδίον τινα λόγον, τὴν καλουμένην παράβασιν, τ. ἔ. τὸ τμήμα ἐκείνο τῆς κωμωδίας τὸ ἄσχετον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς ἀπὸ πρώτου προσώπου ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς θεατὰς περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς πόλεως ἢ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ. Ἡ παράβασις αὕτη συνετέλει μὲν μάλιστα εἰς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν, ὃν προετίθετο ἡ Ἀρχαία κωμωδία, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐκώλυε σφόδρα τὴν πλοκὴν, διακόπτουσα τὴν ὑπόθεσιν καὶ μαραίνουσα τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν πρὸς λύσιν σπουδὴν τοῦ θεατοῦ· ἀλλ' ἡ παράβασις μετ' ὀλίγον ὑπενδίδει εἰς τὴν πλοκὴν, καθόσον καὶ ἡ κωμωδία ἀποβάλλει τὴν πολιτικὴν ἐπιβολὴν τῆς καὶ τέλος ἐκλείπει ἐντελῶς εἰς αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους τὰ τελευταῖα δράματα. Καὶ ὁ χορὸς δὲ περιοριζόμενος ὁσημέραι σιγᾶ παντάπασι ἐπὶ τέλους, οὐ μόνον διότι τοῦ ἀφηρέθη τὸ δικαίωμα τοῦ βλάπτειν, ὡς λέγει ὁ Ὀράτιος

sublato jure nocendi,

διότι ἐπὶ τέλους ὁ χορὸς ἠδύνατο νὰ καταστῆ πρόσωπον ἐνεργὸν τοῦ δράματος, οἷος περίπου εἶναι ἐν τοῖς Ὀρνισι τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἀπῆται δαπάναις χορηγικὰς μεγάλας, εἰς ἃς δὲν ἐπῆρκον πλέον οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡγεμονίας των. Ἐκλιπούσης δ' οὕτω τῆς παραβάσεως καὶ μάλιστα τοῦ χοροῦ, ἐξέλιπον οὐ μόνον τὰ κωλύματα πρὸς ἐντεχνότεραν πλοκὴν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ δύο τερπνὰ σημεῖα τῆς κωμωδίας σφόδρα ἀρέσκοντα εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἀμφότεροι δ' οὗτοι οἱ λόγοι ὤθησαν τοὺς ποιητὰς τῆς Μίσης κωμωδίας εἰς μείζονα ἐπιμέλειαν τῆς πλοκῆς, ἵνα δι' αὐτῆς κινῶσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ θεραπεύσιν οὕτω τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἄσματος καὶ τοῦ

χοροῦ. Δὲν ἦτο ὁμοῦς εὐκόλος ἡ τοιαύτη θεραπεία· ἀπὸ τὴν ἐντεχνον πλοκὴν τῆς ὑποθέσεως πολὺ εὐκολωτέρα εἶναι ἡ παρεμβολὴ ἄσμάτων καὶ χοροῦ πολυπληθοῦς φέροντος μάλιστα παραδόξους καὶ φανταστικὰς στολὰς, ὧν ἡ ζωηρὰ καὶ εὐθυμὸς ἐπὶ τοῦ θεατοῦ ἐντύπωσις πολλὰς συγκαλύπτει ἐλλείψεις τοῦ δράματος. Καὶ τὰς δυσκολίας ταύτας ἀφελῶς ὁμολόγησεν εἰς τοὺς θεατὰς αὐτὸς ὁ Ἀντιφάνης ἐν τῇ «Ποιήσει», μακαρίζων τοὺς τραγικούς· ὅτι εὐρίσκουσιν ἔτοιμον τὸν μῦθον καὶ γνωστὸν τοῖς θεαταῖς.

Ἡμῖν δὲ (τοῖς κωμικοῖς ποιηταῖς) ταῦτ' οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἅπαντα δεῖ εὐρεῖν, ὀνόματα καινὰ, τὰ διωκημένα πρότερον, τὰ νῦν παρόντα, τὴν καταστροφὴν, τὴν εἰσβολὴν· ἂν ἐν τι τούτων παραλίπη
... ἐκσυρίττεται.

Μεθ' ὅλας ὁμοῦς τὰς δυσκολίας, ἡ τέχνη τῆς πλοκῆς προὐχώρησεν ἀκόμη ἐν βῆμα παρ' αὐτῷ τῷ Ἀντιφάνει, ὡς βλέπομεν ἐν τῇ Νεοτιδί τοῦ ποιητοῦ, τ. ἔ. εἰς τοὺς ὀκτὼ στίχους, τοὺς ὁποίους διέσωσεν ἡμῖν τὸ συμπίλημα τοῦ Ἀθηναίου. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἔλλειψις παντὸς δράματος ἢ ὅπως οὖν μακροῦ ἀποσπάσματος μεταξὺ τοῦ Ἀντιφάνους τούτου καὶ τοῦ Μενάνδρου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κολυθῶμεν τὴν βαθμιαίαν πρόοδον πρὸς τὴν ἐντεχνον πλοκὴν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκουμεν πλέον ἀρτίαν καὶ τετελεσμένην παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ.

Ἀλλὰ μήπως τοῦ Μενάνδρου σφίζεται μία κᾶν ἀκεραία κωμωδία; Δυστυχῶς ὄχι· ὁ χρόνος ὁ παμφάγος καὶ μάλιστα ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν καλογήρων τοῦ Βυζαντίου ἠράνισε τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ πιθανῶς ὄχι πολὺν πρὸ τῆς Ἀλώσεως χρόνον. Ἐσώθη ὁμοῦς πλήρες μέρος ἡμῶν τὸ Ῥωμαϊκὸν δραματολόγιον τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου, ὅτινες ὁμολογοῦσιν ἑαυτοὺς μιμητὰς τοῦ Μενάνδρου· καὶ εἰς μὲν τὸν Πλαῦτον ἀπόλυτον πεποιθήσιν δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν· πεπροικισμένους μὲ πρωτοτυπίαν καὶ ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὸ πολὺ κοινὸν ἢ εἰς τοὺς μεμορφωμένους θεατὰς, συχνὰ θάπομακρύνηται τοῦ πρωτοτύπου μεταπίπτων ἀπὸ τῆς κωμωδίας εἰς τὸν φλύακα, παρεμβάλλων σκηναὶς εὐθύμους ἀλλ' ἀγροίκους καὶ συντομεῶν ἕνεκα τούτων ἢ παραλείπων πολλὰς σκηναὶς τοῦ πρωτοτύπου. Ἄλλως τε, ὡς ἐκ τοῦ χαρκατῆρός του, ἔρρεπε μᾶλλον εἰς τὸν Δίφιλον, τὸν Ἐπίχαρμον καὶ τὸν Φιλήμονα, ἐξ ὧν δανεῖζεται πολλὰς ὑποθέσεις του (τῆς Casina, τοῦ Rudens, τῆς Aulularia, τοῦ Τρινούμμου) παρὰ εἰς τὸν Μενάνδρον· εἶναι δὲ ζήτημα ἂν καὶ ὁ Poenulus ἔσχεν ὡς πρότυπον τὸν Καρχηδόνιον τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ. Τούναντίον ὁμοῦς συμβαίνει εἰς τὸν Τερέντιον· ὁ Dimidiatus

αὐτὸς Menander, ὡς τὸν ὠνόμασεν ὁ Καίσαρ, μιμεῖται πιστῶς τὸν Μένανδρον, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔργα παριστάνοντο ἀκόμη οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας· καὶ οἱ τίτλοι καὶ τὰ πρόσωπα καὶ οἱ μῦθοι καὶ ἡ κοινωνία καὶ τὰ ἤθη τὰ περιγραφόμενα ὑπ' αὐτοῦ εἶναι παντάπασι Ἑλληνικά· ἡ σκηνὴ ὑπόκειται συνήθως ἐν Ἀθήναις, ὁ δὲ λεπτός καὶ ἐξηγουεμένος χαρακτήρ τῶν προσώπων τοῦ οὐδόως ὑπενθυμίζει τὸν χαρακτήρα τῶν θεατῶν τοῦ ἡ παραβολῆ τῶν σφζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ Μενάνδρου πρὸς ἀνάλογα χωρία τοῦ Λατινίου ποιητοῦ ἐλέγχει μετὰ φρασιν σχεδὸν ἀκριβῆ καὶ ἡ συνήθης μομφὴ τῶν συγχρόνων του, ὅτι ὁ Τερέντιος ἐστέρειτο πρωτοτυπίας, εἰς τὸ αὐτὸ ἄγει συμπέρασμα. Τόσον δὲ εἶναι διαφανές τὸ Λατινικὸν ἔνδυμα, δι' οὗ ὁ Τερέντιος περιέβαλε τὰ Ἑλληνικά πρότυπα, ὥστε, κατὰ τὸν Benoist, σοφὸς Ἑλληνιστῆς ἐντριβῆς εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Μενάνδρου θὰ ἠδύνατο ἀπὸ τῶν Λατινικῶν μιμήσεων νάποκαταστήσῃ ἀκέραιον δράμα τι τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ. Εὐλόγως λοιπὸν αἱ κωμωδίαι τοῦ Τερεντίου θεωροῦνται πιστὸν κάτεπτρον τῶν τοῦ Μενάνδρου κωμωδιῶν καὶ δικαιοῦμεθα ἐπ' αὐτῶν νά ιδρῶσμεν τὰς περὶ τοῦ Μενάνδρου κρίσεις μας.

Πλὴν τῶν μιμήσεων καὶ μεταφράσεων, εἶναι ἀληθές ὅτι σφζονται καὶ πολλὰ τοῦ Μενάνδρου ἀποσπάσματα, συναχθέντα ἐκ βιβλίων παντοδαπῶν ὄλων σχεδὸν τῶν ἐποχῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας· διότι καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι καὶ λεξικογράφοι καὶ ἠθικοὶ καὶ τεχνικοὶ συγγραφεῖς καὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἠρύοντο ἐκ τοῦ Μενάνδρου ἄλλοι ἄλλα καὶ δι' ἄλλον σκοπὸν. Ὅταν μάλιστα, κατὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐπεκράτησεν ἡ μανία τῶν Ἀνθολογιῶν καὶ τῆς συλλογῆς γνωμῶν, ὁ Μένανδρος μετὰ τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Θεόγνιδος παρέσχον πρὸς τοῦτο ὑπὲρ πάντας τοὺς ποιητὰς ἀφθονωτέραν ὕλην. Ἰσα ἴσα ὅμως ὡς ἐκ τῆς ιδιότητος τῶν ἀποσπώντων καὶ τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν παρτίθεντο τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα, μακρὰ ἢ βραχέα ἢ καὶ στίχοι μεμονωμένοι, οὐδὲν σχεδὸν συμβάλλονται σήμερον πρὸς ἀποκατάστασις τῆς ὑποθέσεως ἢ μερικῶν σκηνῶν τῶν ἀπολεσθέντων δραμάτων· διότι φυσικῶ τῶ λόγῳ ἐζητοῦντο καὶ παρτίθεντο ὄχι χωρία ἀναφερόμενα εἰς τὰ πρόσωπα εἰδικῶς ἢ τὸν μῦθον τῆς κωμωδίας ἢ περιγράφοντα τὸ ἦθος τῶν προσώπων ἢ τὴν ὕφην μιᾶς σκηνῆς, ἀλλὰ μᾶλλον γενικότητες, ἠθικὰ παραγγέλματα ἀποβλέποντα εἰς πάντα, τόποι κοινοί, γνῶμαι ἢ σκώμματα πάντοῦ ἐφαρμόσιμα ἢ τέλος στίχοι περιέχοντες λέξιν τινὰ σπανίαν πρὸς χρῆσιν τῶν λεξικογράφων· καὶ ὡς γνῶμαι καὶ ἀποφθέγματα ἠθικὰ ἔχουσι ὁμολογουμένως τὰ τοῦ Μενάνδρου

ἀποσπάσματα μεγάλην ἀξίαν, οὐδ' εἶναι ὑποδεέστερα τῶν περιφήμων Ὑποθηκῶν τοῦ Σόλωνος ἢ τῶν οὐχ ἤττον γνωστῶν παροιμιῶν τοῦ ἀνθρωπάκου Ῥιχάρδου τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐπὶ τῇ βᾶσει λοιπὸν τοῦ Τερεντίου καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τοῦ Πλαύτου καὶ τῶν ἀποσπασμάτων τούτων, καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὸν Καικίλιον, τὸν Αὐλον Γέλλιον, τὸν Λιβάνιον καὶ τινας ἄλλους συγγραφεῖς, οἱ συναξάντες τὰ περὶ Μενάνδρου ἔργα, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, προσπαθοῦσι καὶ ἐν μέρει κατορθῶνουν νάποκαταστήσωσι πολλῶν κωμωδιῶν τὴν ὑπόθεσιν καὶ δεόντως νά παρενείρωσι τὰ σωθέντα χωρία καὶ ἐν ὄλῳ νά συναρμώσωσιν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀσφαλῶς ὁπωσοῦν δυνάμεθα νάκολουθήσωμεν καὶ νά ἐκτιμήσωμεν τὸ τεχνικὸν τῆς πλοκῆς καὶ τὸ ἄμεμπτον τῆς λύσεως τῶν τοῦ Μενάνδρου δραμάτων.

Ἡ ἀνάλυσις δύο-τριῶν κωμωδιῶν του καὶ ἡ παράθεσις αὐτῶν πρὸς μίαν τοῦ Ἀριστοφάνους θὰ μᾶς δεῖξῃ τὴν διαφορὰν καὶ τὴν παρὰ τῷ Μενάνδρῳ πρόοδον.

Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Μενάνδρου υἱὸς ἀκόλαστος καὶ ἀσεβῆς, διασπαθήσας τὴν πατρικὴν κληρονομίαν πωλεῖ εἰς γέροντα τοκογλύφον οὐ μόνον τοὺς ἀγροὺς καὶ τὸν οἶκόν του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ γῆπεδον, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ τάφος τοῦ πατρὸς του· γενόμενος οὕτω πένης, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπίστων φίλων καὶ δοκιμάζων ὅλα τῆς ἀπορίας τὰ πικρὰ ἐπακόλουθα γνωρίζει τὸν κόσμον, μεταμελεῖται διὰ τὴν πρὶν ἀσωτίαν του καὶ εὐχεται μόνον νά εἶχε τώρα μικρὰν περιουσίαν, τῆς ὁποίας ἠξέυρει πλέον πείαν θὰ ἔκαμνε σώφρονα καὶ τιμίαν χρῆσιν· ἀλλ' αἱ εὐχαὶ εἰς οὐδὲν χρησιμεύουν καὶ, ζῶν ἀθλίως, ἐνθυμεῖται μίαν τελευταίαν ἐντολὴν τοῦ φρονίμου πατρὸς του· ὁ μακαρίτης ἀποθνήσκων εἶχε παραγγείλῃ, δέκα ἔτη μετὰ τὴν ταφὴν του νά ἀνασκάψουν τὸ μνημαῖόν του καὶ νά κάμουν ἐν αὐτῷ εἶδος ἐπιδείπνου τ.ἔ. δεῖπνου νεκρωσίμου πρὸς τιμὴν του· τὰ δέκα ἔτη παρῆλθον ἤδη καὶ ὁ μεταμεληθεὶς υἱὸς ἀποφασίζει νά ἐκτελέσῃ ταύτην, τούλάχιστον τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς του, ἀφοῦ παρέβη πάσας τὰς ἄλλας· κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου παρευρίσκειται καὶ ὁ νέος κύριος τοῦ γηπέδου ὁ γέρον καὶ φιλάργυρος τοκογλύφος βοηθῶν τὸν νέον καὶ τὸν δούλόν του· αἰφνης παρατηροῦσι μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρίσκειται κεκρυμμένος θησαυρός· ἀμφοτέρω διαμφισθητοῦσι τότε τὴν κατοχὴν του· ὁ νέος διίσχυρίζεται ὅτι ὁ τάφος καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ ἀνήκει εἰς τὸν πατέρα του καὶ εἶναι κληρονομία του· ὁ γέρον ἀγοραστῆς τοῦ γηπέδου ἰσχυρίζεται τούναντίον ὅτι ὁ θησαυρός ἐκεῖνος εἶναι ἰδικός του, κατατεθείς, λέγει, ποτὲ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν χώραν, πρὸς ἐξασφάλισιν· ἡ ὑπόθεσις

έρχεται εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ὁ γέρον πείθει τοὺς δικαστάς, ἀλλ' ἀνοίγεται ὁ θησαυρὸς καὶ εὐρίσκεται ἐν αὐτῷ ἰδιόγραφος ἐπιστολὴ τοῦ θανόντος, δι' ἧς ὁ φιλόστοργος καὶ προμηθεὺς πατὴρ δηλοῖ ὅτι προβλέπων τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς τοῦ υἱοῦ ἀκολασίας, τὴν σπατάλην τῆς κληρονομίας καὶ τὴν μεταμέλειαν τοῦ ἀσώτου κληρονόμου του ἀποθέτει ἐκεῖ εἰς τὸν τάφον, ὃν εἶχε πρὸ πολλοῦ κατασκευάσῃ ἑαυτῷ, τὸν θησαυρὸν ἐκεῖνον ὡς ἔσχατον καταφύγιον καὶ νέαν ἀρχὴν εὐημερίας τοῦ υἱοῦ του. Ἡ ἐπιστολὴ λύει τὸ ζήτημα καὶ ὁ νόμιμος κληρονόμος γίνεται κύριος τοῦ θησαυροῦ.

Ἡ δέσις, ὡς βλέπετε, εἶναι ἀπλῆ καὶ ἡ λύσις φυσικὴ, αὐτομάτως προκύπτουσα ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν προσώπων· πρὸς τούτοις τὰ πρόσωπα εἶναι φυσικὰ καὶ ἡ δρᾶσις των πιθανὴ καὶ λογικὴ τῶν πράξεων ἢ ἀλληλουχία· τὸ δεσπόμενον στοιχεῖον—καὶ τοῦτο εἶναι ὁ κυριώτερος χαρακτῆρ τῆς νέας κωμωδίας—εἶναι ἡ παρατήρησις τῆς φύσεως καὶ ἡ μίμησις τοῦ πραγματικοῦ οὐχί, ὅπως παρ' Ἀριστοφάνει, ἡ φαντασία ἢ ἀχαλίνωτος, ἢ παρατόλμως δημιουργοῦσα πρόσωπα παρὰ φύσιν καὶ πράξεις ἀδυνάτους, πόρρω ἀπεχούσας τοῦ πιθανοῦ, περὶ οὗ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον φροντίζει ἢ ἀρχαία κωμωδία, διότι ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι οὐχί τεχνικὸς ἀλλὰ πρακτικὸς.

Εἰς τοὺς Ἀχαρνεῖς λ. χ. τοῦ Ἀριστοφάνους ὁ Δικαιοπόλις, ὁ φίλος τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ μάτην προσπαθεῖ νὰ μεταπείσῃ τοὺς φιλοπολέμους συμπολίτας του, ἀποφασίζει μόνος αὐτὸς νὰ συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους·—πρῶτη αὐτῆ ἀπιθανότης· τότε ἔρχεται ὁ Ἀμφίθεος κομίζων τρία σπονδῶν δείγματα ἐν φιάλαις καὶ ὁ Δικαιοπόλις τὰ δοκιμάζει, ὅπως θὰ ἐδοκιμάζεν εἶδη οἴνου—καὶ ἡ αἰσθητοποίησις αὕτη τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν κωμικῶν συλλήψεων ἀποτελεῖ ἓνα ἐκ τῶν κυρίων χαρακτήρων τοῦ Ἀριστοφάνους. Παρουσιάζεται κατόπιν πρεσβευτῆς Ἀθηναῖος, κωμικώτατα περιγράφων τὴν πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα ἄσπονον καὶ ἀνόητον ἀποστολὴν του· βραδύτερον Μεγαρεὺς πειναλέος πωλεῖ τὰ τέκνα του ὡς χοιρίδια εἰς τὸν Δικαιοπόλιν, ἄγοντα ἤδη σπονδὰς τριακοντούτιδας, ἐμπορευόμενον καὶ εὐημεροῦντα· ὁ συκοφάντης ὅμως φθονῶν τὴν εὐημερίαν του ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ καὶ ζητεῖ νὰ γείνη κύριος τῶν ἐμπορευμάτων του· ἀλλ' ὁ Δικαιοπόλις διορθώνει καλὰ καὶ τοῦτον· καὶ τότε ἔρχεται γεωργὸς τυφλὸς θρηνῶν τὴν ἀπώλειαν τοῦ ζεύγους τῶν βοῶν του, οἱ ὅποιοι ἄλλοτε τὸν ἔτρεφον, ἐνῶ τῶρα οἱ Βοιωτοὶ ἐπιδραμόντες τοὺς ἀφῆρπασαν καὶ ὁ γεωργὸς κλαίων ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ των ἐτυφλώθη· ὁ Λάμαχος αἰφνης ὁ ὄρμητικὸς τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς διατάσσεται νὰ λάβῃ τὴν ἀσπίδα του καὶ νὰ δράμῃ εἰς τὰ σύνορα·

νίφει ἀφθόνως καὶ τὸ ψῦχος εἶναι δριμύ· ἐν τούτοις ὁ Λάμαχος ὀπλίζεται, ἐνῶ ὁ Δικαιοπόλις καλὰ τυλιγμένος καὶ εὐθύμως δειπνῶν σκώπτει τὰς παρασκευάς του· ὁ δοῦλος πληροῖ ἐκ νέου τὸ ποτήριον καὶ τὸ δεῖπνον θὰ παραταθῇ ἕως οὗ ὁ Λάμαχος ἐπανέλθῃ πληγωμένος καὶ ἔχων κακῶς. Καὶ ἐὰν προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν κωμικὴν τῆς σκηνῆς διασκευὴν, τὸν Πέρσην ἀπεσταλμένον, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ὀφθαλμὸς τοῦ βασιλέως καὶ ἔφερον ἴσως προσωπεῖον μὲ ἓνα ὀφθαλμὸν ὑπερμεγέθη, τὸν χορὸν τῶν Ἀχαρνέων καταδιώκοντα τὸν Δικαιοπόλιν καὶ τοῦτον δανειζόμενον ἀπὸ τὸν Εὐριπίδην τὰ ῥάκη τοῦ Τηλέφου, ἵνα δι' αὐτῶν φανῇ τραγικώτερος καὶ κινήσῃ τὸν οἶκτον, τὴν μεταμόρφωσιν τῶν Μεγαρέων, τὴν τιμωρίαν τοῦ συκοφάντου, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν δρᾶμα κωμικώτατον, πλήρες ἐνδιαφέροντος, μεστὸν ἀπροσδοκίτων, μὲ δρᾶσιν γοργήν, μὲ πνεῦμα σπινθηρίζον, κατέχον ἀμερίστως τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου στίχου· οὐδαμοῦ ὅμως βλέπομεν πλοκὴν τεχνικὴν, οὐδαμοῦ δραματικὴν ἐνότητα, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὅλαι αἱ σκηναὶ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀποβλέπουσι σκοπὸν, τὴν σύστασιν τῆς εἰρήνης καὶ ἀποτροπὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου· ἡ χαλαρότης δὲ αὐτῆ τῆς δραματικῆς ἐνότητος ἐπιτρέπει καὶ τὴν παρεμβολὴν ἐπεισοδίων ποικίλων καὶ εὐθύμων· διότι δὲν ὑπάρχει ἄλυσις γεγονότων, μία πράξις προϊούσα καὶ ἀναπτυσσομένη, ἀλλὰ μάλλον σκηναὶ καὶ εἰκόνες διαδεχόμεναι ἀλλήλας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἠδύνατο καὶ καθ' ἑαυτὴν νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ἀρέσκῃ· ἐντεῦθεν ἡ σπουδὴ πρὸς τὴν λύσιν ἐλλεῖπει παντελῶς καὶ ἡ κωμωδία ὁμοιάζει μάλλον πρὸς δίκην, ἐν ᾗ διάδικοι μὲν εἶναι δύο πολιτικαὶ μερίδες, δικαστὴς δὲ ὁ χορὸς ἐκφράζων τὴν γνώμην τοῦ ποιητοῦ.

Ἄποια κατὰ τοῦτο διαφορὰ τοῦ Φάσματος, ἄλλης τοῦ Μενάνδρου κωμωδίας, ἧς γνωρίζομεν τὴν ὑπόθεσιν.

Ὁ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸς τοῦ Φεῖδωνος ἀπὸ πολλοῦ κατασκοπεύει τὴν μητριά του, ἡ ὁποία συχνάζει εἰς ἓν ἀπόκεντρον τοῦ οἴκου δωμάτιον, οὗ οἱ τοῖχοι καλύπτονται ὑπὸ κισσοῦ, ἵνα ἐκεῖ λατρεύῃ τοὺς θεοὺς· μίαν ἡμέραν ὁ νεανίας βλέπει αἰφνης ἐξερχομένην τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κισσοῦ μίαν κόρην περικαλλῆ· κατ' ἀρχὰς τὴν ἐκλαμβάνει ὡς φῶσμα, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα βεβαιούμενος ὅτι εἶναι κόρη μὲ ὅσα καὶ μὲ σάρκα τὴν ἐρωτεύεται ἐμμανῶς. Ἡ κόρη αὕτη εἶναι θυγάτηρ τῆς μητριάς του, γεννηθεῖσα ἐκ κλεψιγαμίας πρὸ τοῦ γάμου τῆς μετὰ τοῦ Φεῖδωνος· μὴ δυναμένη δὲ ἡ μητριά του αὕτη νὰ τρέφῃ καὶ νὰ θωπεύῃ φανερὰ τὴν κόρην τῆς, ἐσκέφθη νὰ τὴν τοποθετήσῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πλησιεστέρου γείτονος καὶ νὰ ἀνοίξῃ ὀπήν εἰς τὸν διάμεσον τοῖχον, δι' ἧς νὰ συγκοινωνῇ μὲ τὴν κόρην τῆς· γίνεται λοιπὸν ἡ ἀναγνώρισις

καὶ ἡ κωμῳδία τελειώνει μὲ γάμον τοῦ νέου καὶ τῆς κόρης, συναινοῦν-
τος καὶ εὐλογοῦντος καὶ τοῦ πατρὸς Φειδῶνος.

Χαρακτῆρες ποικίλοι καὶ αἰσθήματα τρυφερὰ ἐνοῦνται καὶ συμπλέ-
κονται ἐν τούτῳ τῷ δράματι, τοῦ ὁποῖου ἡ λύσις καὶ ἡ πλοκὴ ὁμοιάζει
μὲ μυθιστόρημα δραματικὸν περιβεβλημένον τὸν πέπλον τοῦ ἀστείου.

Ἄς παραθέσωμεν καὶ τὸν μῦθον τρίτης τοῦ Μενάνδρου κωμῳδίας,
τῆς ὁποίας, Πλόκιον ἐπιγραφομένης, οὐ μόνον ἡ ὑπόθεσις σχεδὸν ἀκε-
ραία διεσώθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Αὔλου Γελλίου, ἀλλὰ καὶ ἀποσπάσματα εὐ-
ρέθησαν ἀρκούντως σημαντικὰ αὐτοῦ τε τοῦ δράματος καὶ τῆς μετα-
φράσεως τοῦ Καικιλίου.

Δύο γέροντες συνομιλοῦσιν ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ· ὁ εἰς τούτων—ὁ Σί-
μων ὑποτεθεῖσθω—ἔχει γυναῖκα τὴν Κρωβύλην, δυσειδῆ καὶ δεσποτι-
κὴν, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη διὰ μόνην τὴν προικὰ τῆς συγκειμένην
ἐξ ἑκατὸν ταλάντων· παραπονεῖται λοιπὸν ὁ Σίμων πρὸς τὸν γεί-
τονα τοῦ Μενέδημον ὅτι ἡ Κρωβύλη τὸν ἠνάγκασε νὰ πωλῆσῃ νεαράν
δούλην καλὴν καὶ ἐπιδέξιον, τὴν ὁποίαν ἡ σύζυγός του ἐζηλοτύπει·
καὶ ὁ γέρον ἀγανακτεῖ διὰ τοῦτο καὶ ὑβρίζει τὸ τρυφερόν του ἡμισυ
ἀνηλεῶς, ἐπωφελοῦμενος βέβαια τῆς ἀπουσίας του.

Ἄ᾽ Ἠσυχος τῶρα ἡ ἐπίκληρος γυνὴ θὰ κοιμηθῆ ἔπ' ἀμφοτέρα κατερ-
γάσσα μέγα καὶ περιβόητον ἔργον

... ἐκ τῆς οἰκίας
ἐξέβαλε τὴν λυποῦσαν, ἣν ἐβούλετο,
ἵν' ἀποβλέπωσι πάντες εἰς τὸ Κρωβύλης
πρόσωπον ...

... καὶ τὴν ὄψιν ἣν ἐκτήσατο
ὄνος ἐν πιθήκοις τὸ λεγόμενον ἔστι δὴ
τούτ'· σιωπᾶν βούλομαι τὴν νύκτα τὴν
πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν ...

καθ' ἣν δηλονότι ἔλαβε τὴν Κρωβύλην

γύναιον οὔσαν πῆχως.

Καὶ ἐξακολουθεῖ ἐν ἄλλῳ ἀποσπάσματι νὰ τὴν ὀνομάζῃ Λάμιαν
ἐπίκληρον, τὴν ὁποίαν οὐχὶ γυναῖκα ἀλλὰ·

... κυρίαν τῆς οἰκίας
καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν πατρῶων ἀντικρυς
ἅπασιν ἀργαλέων, καὶ τῷ υἱῷ καὶ πολλῷ μᾶλλον τῇ
θυγατρὶ.

Ὁ Μενέδημος ἐννοεῖ τὴν θλιψίην του, διότι καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ἄμοι-
ρος τῶν τοιούτων κακιῶν· ἡ μακαρῆτις ἡ ἰδικὴ του μόνον ἐν καλὸν
ἔπραξεν ἐν τῷ βίῳ της, ὅτι ἀπέθανεν ἐγκαίρως· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου τὸν

ἀφῆκε πτωχὸν καὶ προσέτι πατέρα κόρης ἐν ὥρᾳ γάμου καί, τὸ χειρί-
στον, ἡ κόρη αὐτῆ ἐν νυκτερινοῖς ὀργίοις ἐβιάσθη ὑπὸ νέου ἀγνώστου καὶ
κρύψασα τὸ πάθημα μέλλει ὅσον οὐπῶ νὰ γείνη μῆτηρ· καὶ ὁ δυστυ-
χῆς Μενέδημος ἠναγκάσθη νὰ φήσῃ τὸν ἀγρὸν καὶ νὰ ἔλθῃ οἰκογενεια-
κῶς εἰς τὴν πόλιν, μήπως εὖρη τῆς κόρης του τὸν φθορέα. Καὶ ἐνῶ ὁ
ἀτυχῆς πατὴρ λέγει ταῦτα εἰς τὸν γυναικοκρητούμενον γείτονα του,
ἀκούονται τῆς κόρης αἱ ὠδίνες τικτούσης ἤδη καὶ ὁ Παρμένων ὁ πιστὸς
δούλος τοῦ Μενέδημου οἰκτερεῖ ἐκεῖνον

ὅστις πένης ὦν ζῆν ἐν ἄστει βούλεται
ἀθυμότερον ἑαυτὸν ἐπιθυμῶν ποιεῖν·
ὅταν γὰρ εἰς τρυφῶντα καὶ σχολὴν ἄγειν
δυνάμενον ἐμβλέψῃ, τότε αὐτὸν ἔστ' ἰδεῖν
ὡς ἄθλιον ζῆ καὶ ταλαίπωρον βίον.

Ὁ Παρμένων ὁμοίως ἔχει ἄδικον, διότι ὁ κύριός του καταλείπων τοὺς
ἀγρούς ἵνα ἔλθῃ εἰς τὸ ἄστυ δὲν ἐνήργησεν ἀστόχως· ἐκεῖ που πλησίον
του, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γείτονός του Σίμωνος εὕρηται ὁ τῆς κόρης του
βιαστής, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ Αἰσχίνης, ὁ υἱὸς τοῦ Σίμωνος· γίνεται ἡ
ἀναγνώρισις καὶ μέλλει νὰ τελεσθῆ ὁ γάμος· ἀλλ' ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι
πλήρης, διότι πρὸς τέλος τοῦ γάμου χρειάζεται καὶ ἡ συγκατάθεσις
τῆς Κρωβύλης· καὶ πῶς ἡ δυσειδὴς ἐπίκληρος θὰ δεχθῆ ὡς νύμφην τῆς
πτωχῆν καλλονῆν, οἷα ἡ θυγάτηρ τοῦ Μενέδημου; Ἄλλ' ὁ Σίμων, ὁ
ὁποῖος δὲν ἔχει σπουδαίους λόγους νὰ ἐκτιμᾷ τὰς πολυφέρνους, λαμβάνει
πρὸς στιγμὴν τὴν δύναμιν νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν συγκατάθεσιν τῆς συζύ-
γου του· ὁ Μενέδημος ἀπειλεῖ ὅτι θὰ προσφύγῃ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ
ὁ Σίμων ἰσχυρίζεται ὅτι θὰ ὑποστηρίξῃ τὸ μέρος τοῦ Μενέδημου· ἡ
Κρωβύλη ἐκπεπληγμένη ἀπὸ τὴν ἀσυνήθη στάσιν τοῦ συζύγου της, μο-
νωθεῖσα καὶ ἐπτοημένη συναινεῖ εἰς τὸν γάμον ζητοῦσα μόνον μικρὰν
ἀναβολὴν· οἱ ἀντίθετοι χορηγοῦσι τὴν ἀναβολὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς
διασκέδασιν κατὰ τὸ παράγγελμα.

Ἄει τὸ λυποῦν ἀποδίωκε τοῦ βίου
μικρὸν τι τὸν βίον καὶ στενὸν ζῶμεν χρόνον·¹

Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις· πῶς ὁμοίως γίνεται ἡ ἀναγνώρισις καὶ προπα-
ρασκευάζεται ἡ λύσις, τί δὲ σημαίνει ὁ τίτλος Πλόκιον, εἶναι τὰ δύο
ταῦτα συνκρῆ· καὶ Πλόκιον σημαίνει περιδέραιον, δι' οὗ ἔγεινεν ἡ
ἀναγνώρισις, ὅπως ἐν τῇ Ἐκυρᾷ τοῦ Τερεντίου γίνεται ἐπὶ περιστά-

¹ Κατ' ἄλλους οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην τοῦ Μενάνδρου κωμῳ-
δίαν τὸν «Ἐαυτὸν πενθοῦντα».

σεως ἀναλόγου ; ἢ Πλόκιον ἦτο μᾶλλον τὸ ὄνομα τῆς θεραπαίνης, ἣτις ἐν ἀρχῇ τῆς κωμωδίας ἀπεπέμφθη ὑπὸ τῆς Κρωβύλης καὶ ἡ ὁποία προσληφθεῖσα ἴσως ὑπὸ τοῦ Μενεδήμου ὡς νοσοκόμος τῆς θυγατρὸς του ἐχρησίμευσεν ὡς μέσον ἀναγνωρίσεως ; Ἡ πρώτη γνώμη φαίνεται ὑποστηριζομένη ὑπὸ χωρίου τινὸς τῆς ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς μέσον ἀναγνωρίσεως καὶ τὸ Πλόκιον, ἡ δὲ δευτέρα συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, οἵτινες δὲν ἐπιτρέπουν, ὥστε πρόσωπον ἀπαξ εἰσαχθὲν ἐν τῷ δράματι νὰ μὴ μνημονευθῇ πλέον καὶ ἡ τύχη του νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τοὺς θεατὰς.

Καὶ ἡ ἀπλή αὐτὴ παράθεσις τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἀχαρνέων καὶ τῶν τριῶν τοῦ Μενάνδρου κωμωδιῶν ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὴν σημασίαν, ἣν ὁ ποιητὴς ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἔντεχνον πλοκὴν. Ἀλλὰ καὶ ἀνεκδότου φέρεται παρὰ Πλουτάρχου δεικνύον τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ τοῦ Μενάνδρου· «λέγεται γὰρ τῷ Μενάνδρῳ τῶν συνήθων τις εἰπεῖν· «ἐγγὺς οὖν Μένανδρε τὰ Διονύσια καὶ σὺ τὴν κωμωδίαν οὐ πεποίηκας»· τὸν δὲ ἀποκρίνασθαι «νὴ τοὺς θεοὺς ἐγώ γε πεποίηκα τὴν κωμωδίαν· ὠκονόμηται γὰρ ἡ διάθεσις· δεῖ δ' αὐτῇ τὰ στιχίδια ἐπᾶσαι».

Ἴδου τῶρα καὶ γενικὸς τις τύπος τῶν ὑποθέσεων τῆς νέας κωμωδίας κατὰ τὸν Τερέντον, τὰ ποσπάσματα καὶ λοιπὰς ὑποδειχθεῖσας πηγὰς.

Α. Τραυλαντώνης.

Σημ. Ἐπειδὴ εἰς τὸ μέρος τῆς παρούσης πραγματείας, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὰ προηγούμενα τεύχη, Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου παρεσέφρησαν λάθη τινὰ τυπογραφικά, δημοσιεύομεν ὧδε τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν.

Σελ. 417 στίχος 27 ἀντὶ Meinek ἀνάγνωθι Meineks, σελ. 418 στιχ. 20 ἀντὶ ἄλιγα ἔτι ἐκ ἀναγ. ὀλίγα ἐκ, σελ. 422 στιχ. 4 ἀντὶ ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἰδανείσθη ἀναγ. ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα τὴν συγγενῆ μεγαλοφυΐαν καὶ ἰδανείσθη, σελ. 521 στιχ. 24 ἀντὶ ἡ κωμωδία Ἀγνή ἀναγ. ἡ κωμωδία Ἀγνήν, σελ. 527 στιχ. 12 ἀντὶ τόσον φιλαπόδημος ἀναγ. τόσον ὀλίγον φιλαπόδημος. Παρεσέφρησαν λάθη τινὰ καὶ εἰς τὰς παραπομπὰς ἀφιέμενα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου.

Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΓΥΝΗ

«Τῆσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς».
(Ὀδυσσ. Ζ. 101).

Ἡ ἀξιόλογος τοῦ κ. Ἀδαμ. Ἰωαννίδου Ἀδαμαντίου περὶ παντομίμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρχήσεως Διατριβὴ ἐν Παρνασσ. Τόμ. ΙΖ' Φυλλ. 6 εἶναι ἄριστον σχόλιον εἰς τὸν Πλάτωνα, εἰπόντα ἐν Νομ. ζ'

816 ὅτι «μίμησις τῶν λεγομένων σχήμασι γενομένην τὴν ὀρχηστικὴν ἐξεργάσατο τέχνην ξύμπασαν». Πλὴν ὁ Πλάτων παρακατιῶν ἀφηγοῦμενος τὴν στενὴν τῆς μουσικῆς συνάφειαν πρὸς τὴν ὀρχησιν ἐπιλέγει· «πολλὰ μὲν δεῖ τοῖνυν ἄλλα ἡμῖν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων ὡς εὖ καὶ κατὰ φύσιν κείμενα δεῖ διανοοῦμενον ἐπαινεῖν· τούτων δὲ ἐν καὶ τὸ περὶ τὰς ὀρχήσεις τὰς τῶν εὖ πραττόντων, ὄντων δὲ μετρίων αὐτῶν πρὸς τὰς ἡδονὰς, ὡς ὀρθῶς ἄμα καὶ μουσικῶς ὀνόμασεν ὅστις ποτ' ἦν, καὶ κατὰ λόγον αὐταῖς θέμενον ὄνομα ξυμπάσαις ἐμμελείας ἐπώνομασε».

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἐβοήθησεν ἡμᾶς μεθερμηνεύοντας τὸ ἐν Ὀδυσσ. Ζ. 101 ὀμηρικὸν «ἤρχετο μολπῆς» ἐν Κεφαλ. Γ' τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τῶν Κερκυραϊκῶν μας Ἀπομνημονευμάτων¹. Ἐπειδὴ δὲ ὅ,τι ἐκεῖ λέγομεν συνδέεται μὲ τὸ πρόσωπον τῆς λευκώλενος Ναυσικάς, τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἀρχτῆς καὶ ἐν γένει μὲ τὴν παρ' Ὀμήρῳ κοινωνικὴν θέσιν καὶ περιωπὴν τῆς γυναικός, ἴσως δὲν πράττομεν ἔργον δυσάρεστον τοῖς φιλομούσοις ἀναγνώσταις τοῦ Παρνασσού, ἀνατυπῶντες ἐνταῦθα ὅλην τὴν παράγραφον, τὴν ἀφορώσαν εἰς τὸ φύλον ἐκεῖνο, ὃ πολλάκις ὡς ἐν τῷ κακῷ ἦθει εὐτῷ κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαίνει τὸν ἄνδρα.

Ἐπεταὶ τὸ κείμενον τῶν Κερκυραϊκῶν (Μέρ. Α' σελ. 67—72).

Ἐν Α. τῆς Ὀδυσσεΐας ὁ Τηλέμαχος ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν μητέρα ἐπιβάλλει αὐτῇ σιωπὴν καὶ ἀποπέμπει εἰς τὸν γυναικωνίτην λέγων—

«ἄλλ' εἰς οἶκον ἰούσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε
ἴστον τ' ἡλακάτην τε καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
ἔργον ἐποίχεσθαι· μῦθος δ' ἄνδρεςσι μελήσει
πᾶσι, μάλιστα δ' ἔμοι' τοῦ γὰρ κράτος ἔστ' ἐνὶ οἴκῳ.
(Α. 356—359).

Οἱ ὀπωσοῦν τραχεῖς οὗτοι λόγοι τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐμφαίνουσι κοινωνίαν ἔχουσαν τὴν γυναῖκα ἐν ὑποδεστέρα τῷ ἀνδρὸς μοίρᾳ. Ὀρθότερα ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ ὠραίου φύλου ἢ παρ' Ἀχαιοῖς εὔρηται παρὰ τοῖς Τρωαδίταις καὶ τοῖς Φαίαις. Ὅτε ἡ Ἀνδρομάχη παρακαλεῖ τὸν ἄνδρα τῆς νὰ μὴ ἐκτεθῆ παραπολὺ εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου—αὐτὸς ὅστις ἦτο τὸ πᾶν δι' αὐτὴν, σύζυγος, πατήρ, ἀδελφός—ἵνα μὴ τὴν ἀφήσῃ χήραν καὶ ὀρφανὸν τὸ τέκνον των, ὁ Ἐκτωρ τοῦτο ἀκούων δὲν τὴν ἀποπέμπει εὐθὺς εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ εἰς τὴν ἡλακάτην, ὡς ὁ τοῦ Ὀδυσσεῶς παῖς τὴν μητέρα μετ' ἐπιπλή-

¹ Κερκυραϊκὰ Ἀπομνημονεύματα Μέρ. Α' σελ. 72. Ἐν Κερκύρα 1891.

Ξεως καὶ ἐπιβολῆς σιωπῆς, ἀλλ' αἰμυλίως ἀπαντᾷ ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν βασιμότητα τῶν φόβων τῆς, ἀλλ' ἂν ἤθελεν ἀποφυγῆ τὸν πόλεμον, ἐκτός τοῦ ὅτι τοῦτο ἀπέστεργεν ἢ γενναία αὐτοῦ φύσις, ἤθελε φανῆ δειλός καὶ ἀτιμασθῆ ἀπέναντι τῶν Τρώων καὶ—ὡς ἂν ἦτό τις ἱππότης τοῦ μεσαίωτος προσθέτει—τῶν ἐλκεσιπέπλων Τρωάδων.

Ἐκτορ, ἀτάρ, σὺ μοι ἔσαι πατήρ καὶ πότνια μήτηρ,
ἢ δὲ κασιγνήτος, σὺ δὲ μοι θαλερός παρακοίτης,
μὴ παῖδ' ὄρφανικὸν θήης, χήρην τε γυναῖκα.

Τὴν δ' αὖτε προσέειπε μέγας κορυθαίολος Ἐκτωρ
ἦ καὶ ἐμοὶ τάδε πάντα μέλει, γύναι· ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς
αἰδέομαι Τρώας καὶ Τρωάδας ἐλκεσιπέπλους,
αἱ κε, κακὸς ὡς, νόσφιν ἄλυσκάζω πολέμοιο·
οὐδέ με θυμὸς ἄνωγεν, ἐπεὶ μάθον ἔμμεναι ἐσθλός
αἰεὶ, καὶ πρώτοισι μετὰ Τρώεσσι μάχεσθαι,
ἀρνύμενος πατρός τε μέγα κλέος ἢ δ' ἐμὸν αὐτοῦ

(Ἰλιάδ. Ζ 429—431. 440—446)

Ἡ Ἀνδρομάχη ἀποσύρεται εἰς τὰ δώματα αὐτῆς μετὰ τὴν γνωστὴν συγκινητικὴν σκηνήν, ἔνθα τὸ μειδίαμα τοῦ ἔρωτος, ὡς ἠλιακὴ ἀκτίς διαπερῶσα διαλελυμένην νεφέλην, καταυγάζει τὸ θαυμάσιον πρόσωπον τῆς σεπτῆς δεσποίνης, ἔνθα πρὸς τὸ πατρικὸν καὶ μητρικὸν φίλτρον ἀμιλλᾶται ἡ συζυγικὴ ἀγάπη.

Τὴν Ἑλένην, αἰτίαν τοῖς Τρωαδίταις τοσοῦτων δυστυχημάτων, οἱ πρόκριτοι αὐτῶν, οἱ γέροντες, ὑποδέχονται μετὰ σεβασμοῦ, ἀποθαυμάζοντες τὸ θεῖον κάλλος αὐτῆς, ὃ δὲ σεβάσμιος Πρίαμος τὴν περιποιεῖται καὶ πολιτεύεται αὐτὴν ὡς πρὸς φίλην θυγατέρα (Ἰλιάδ. Γ. 154—165).

Ἡ Ἀρήτη, ἀνεψιὰ καὶ σύμβιος τοῦ Ἀλκινόου, ἐτιμᾶτο παρὰ τούτου

..... ὡς οὐ τις ἐπὶ χθονὶ τίεται ἄλλη,
ἴσαι νῦν γε γυναῖκες ὑπ' ἀνδράσιν οἶκον ἔχουσιν.
(Η. 67—68).

τοσοῦτω δέ, ὥστε οἱ θέλοντες ἐπιτυχεῖν χάριν παρὰ τοῦ βασιλέως εἰς αὐτὴν ἀπετείνοντο (Ζ. 310—315).

Τὴν ἐσέβοντο οἱ υἱοὶ τῆς, τὴν ἐλάτρευεν ὁ λαός καὶ εὐλαβῶς ἀπεδέχετο τὰς ἀποφάσεις τῆς δεσποίνης αὐτοῦ, ὅτε αὕτη, πᾶν συνετὴ οὔσα καὶ περὶνους, διέλυε τὰς διαφορὰς τῶν (Η. 69—74).

Τοιαύτη τῆς γυναικὸς λατρεία φαίνεται ἀνεξήγητος παρὰ λαῶν, ὅπου οὐχὶ ἡ κόρη ἔφερε προῖκα εἰς τὸν ἄνδρα, ἀλλ' οὗτος παρεῖχε πολύτιμα

δῶρα εἰς τὸν πατέρα, ἕνα τὴν ἀποκτήσῃ. Διὸ ὁ Ὀδυσσεύς λέγει εἰς τὴν Νausικᾶν·

«κεῖνος δ' αὖ περὶ κῆρι μακάρτατος ἔρχον ἄλλων,
ὃς κέ σ' ἐέδνοισι βρίσας οἰκόνδ' ἀγάγηται» (Ζ. 158—159).

Οὐδὲ ἔγνη προικὸς δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν ἐν τῇ συνηθείᾳ, καθ' ἣν ἡ μελλονύμφος παρεῖχε καινουργῆ ἱμάτια τῷ νυμφίῳ αὐτῆς (Ζ. 28)¹.

Πλὴν ὅ,τι ἦτο ἀπ' ἀρχῆς τίμημα ἀγοραπωλησίας κατήντησε μετὰ ταῦτα ἀπλοῦν σύμβολον, ἀπέχον πολὺ τῆς πραγματικότητος.

Ἄπου ἐπικρατεῖ ἡ μονογαμία, ὡς παρὰ Φαίαξιν, ἡ γυνὴ δὲν εἶναι δούλη, εἶναι μία σάρξ μετὰ τοῦ ἀνδρός², εἶναι ὁ ἀχώριστος τοῦ βίου τοῦ σύντροφος, εἶναι ἡ πρώτη διδάσκαλος τῶν παιδῶν του, εἶναι ἡ τιμὰ δέσποινα.

Μόνον εἰς τόπον ὅπου ἡ γυνὴ διετέλει ἐν ἰσοτιμίᾳ μετὰ τοῦ ἀνδρός, ἡδύνατο νὰ εὐρεθῆ κόρη ἔχουσα τὸ λεπτόν τῆς αἰδοῦς αἰσθημα, ὅποιον ὀρώμεν ἐν τῇ Νausικᾶ (Ζ. 66). Ἐπιστρέφουσιν δ' ἀπὸ τῶν πλυνῶν ὑποδέχονται αὐτὴν οἱ ἀδελφοὶ ἰστάμενοι εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ πατρικοῦ μεγάρου ὡς οἱ ἱππῶται τοῦ ἸΔ' αἰῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ παρὰ τῇ περιαιρετῇ γεφύρα τὴν δέσποιναν τοῦ Πύργου.

ἢ δ' ὅτε οὐ πατὴρ ἀγακλυτὰ δώμαθ' ἴκανε,
στῆσεν ἄρ' ἐν προθύροισι, κασιγνήτοι δὲ μιν ἄμφι³
ἴσαντ' ἀθανάτοις ἐναλίγνησι, οἱ β' ὑπ' ἀπήνης
ἡμίονους ἔλυον (Η. 3—6).

Ἡ εὐειδῆς αὕτη κόρη δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ πλύνῃ τὰ «σιγα-

¹ Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Ροῖλὸς παρὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Μομφερράτου ὅτι τὰ δῶρα, ἅτινα οὐχὶ ἡ νύμφη ἀλλ' ὁ πατήρ αὐτῆς ἐλάμβανε πρὸ τοῦ γάμου παρὰ τοῦ μελλονύμφου, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ ἔμβρυον τῆς πραγματικῆς δωρεᾶς, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ἦσαν τὸ τίμημα τῆς πωλῆσεως τῆς γυναικὸς τοῦ Ροῖλοῦ. Τύχαι τῆς προικὸς ἐν Ἀθήναις 1890.

² «Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν» κατὰ τὸν Ἀπόστολον (πρὸς Ἐφεσίους 5. 31).

³ Σημειούσθω δὲ ὅτι τὸ ἀμφὶ τινα ἴστασθαι ἢ πέλειν (ἀμφίπολος) ἰσοδυναμεῖ τῷ θεραπεύειν, ὑπηρετεῖν, ὅπερ βεβαίως ἐμφαίνει τὸ ἀμέσως λεγόμενον ὑπ' ἀπήνης ἡμίονους ἔλυον. Ἐν τούτοις ἐτι παρὰ Χριστιανοῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἱ ἀγρόται σήμερον, ἸΘ' αἰῶνος λήγοντος, ἔχουσι τὴν γυναῖκα ὡς ὑποζύγιον. Ἐν Κερκύρα, ὅταν τὸ ἀγροτικὸν ἀνδρόγυνον συνοδοιπορῇ, ὁ ἀνὴρ προπορεύεται τῆς γυναικὸς, ἢ δὲ ἀκολουθεῖ. Ἐρωτήσας ποτὲ χωρικὸν διατὶ τοῦτο; Ἐλαβον τὴν ἀπάντησιν ὅτι «ὁ ἄνδρας εἶναι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς». Ὅταν ἱππεύωσιν ὁμοῦ, ἡ γυνὴ κἄθηται ἐπὶ τοῦ ἐπιπίου, ὁ δὲ ἀνὴρ πτωκᾶπουλα.

λόεντα εἴματα» ἐν τοῖς βείθοις τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἐπιδειξίως ἐδι-
φρηλάττει·

«ἢ δὲ μάλ' ἠνιόχευε
. νόφ δ' ἐπέβαλλεν ἰμάσθλην
(Z. 319—320).

Ἐξεῖχε δ' ἐν τῇ σφαιριστικῇ, ἣτις ἀπετέλει μέρος τῆς ὀρχηστικῆς.
Μάλιστα, κατὰ τὴν Κερκυραίαν ποιήτριαν Ἀναγαλλίδα, ἦτο καὶ ἡ
ἐφευρετὴς τῆς παιδιᾶς ταύτης.

Ὁ Σοφοκλῆς, καθὰ ἀναφέρει ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῷ Δειπνοσοφιστῇ αὐ-
τοῦ, παρίστα, ἐν τινι ἀπολεσθείσῃ τραγωδίᾳ του, τὴν Ναυσικᾶν σφαι-
ρίζουσαν, μάλιστα δ' αὐτὸς οὗτος ὁ καλὸς τραγωδὸς ὑπερίνετο τὸ πρόσω-
πον τῆς σεμνῆς κόρης τοῦ Ἀλκινόου.

Ὅτι ἐνησμένιζε γυμναζομένη εἰς τὴν σφαιριστικὴν, ἀποδεικνύουσιν
ἡμῖν οἱ ἐξῆς στίχοι τοῦ Ὀμήρου, ὅπου ζωγραφίζει τὴν νεάνίδα μὲ τὴν
γραφίδα ἐκείνην, ἣν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἀνεῦρεν ὁ Πολύγνυτος.

«Αὐτὰρ ἐπεὶ σῖτον τάρφθεν δμοαί τε καὶ αὐτή,
σφαῖρη τὰς δ' ἄρ' ἐπαιζον ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι,
τῆσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς·
οἷη δ' Ἀρτεμις εἴσι κατ' οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηϋγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείης ἐλάφοισιν·
τῇ δὲ θ' ἅμα νόμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,
ἀγρονόμοι παῖδες, γέγηθε δὲ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ' ὑπὲρ ἣ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ρεῖα τ' ἀριγνώτη πέλεται καλαὶ δὲ τε πᾶσαι·
ὡς ἢ γ' ἄμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμῆς.
(Z. 99—109).

Ὅποια θαυμασία εἰκὼν! Πλὴν ἐνταῦθα σημειοῦμεν μετὰ λύπης ὅτι
ἐν τοῖς πολλοῖς χαρίσμασι, μεθ' ὧν ἦτο πεπροικισμένη ἡ πολυθέληγτρος
κόρη, δὲν δυνάμεθα νὰ συγκαταριθμήσωμεν καὶ τὴν ψαλτικὴν. Διότι τὸ
«ἤρχετο μολπῆς» δὲν ἐννοοῦμεν, ὡς ὁ κυρ. Πολυλάς, ἄρχιζε τὸ
τραγοῦδι ἢ ὁ Ἴταλὸς Σαλβίνης principid loro il canto ἢ ὁ Πινδε-
μόντης il canto intonava alle compagne. Φαίνεται ὅτι τὸ παιγνί-
διον τοῦτο τῆς σφαίρας ἐπαιζέτο δι' ἐρρυθμῶν κινήματων τοῦ σώματος,
ὡς τὰ τοῦ χοροῦ ἐπὶ τῇ σκηνῇ, καὶ οἰοῖται ἐμμελῶς καὶ βηταρμόνας,
ἵνα δημοικῶς ἐκφρασθῶμεν (Θ. 250). Διὸ ὀρθῶς, πλὴν ὠχρῶς, ὁ πα-
λαιὸς σχολιαστὴς σχολιάζει τὸ ἤρχετο μολπῆς—ἤρχετο παιδιᾶς.
Ἄν εἰς τὴν Ναυσικᾶν πρωταγωνιστοῦσαν ἐν τῇ σφαιρίστρᾳ ἀντικατα-

στήσωμεν τὴν Ναυσικᾶν ἄδουσαν, ἐν ᾧ σφαιρίζουσιν αἱ δοῦλαι αὐτῆς,
ἢ ἀμέσως ἐπομένη ὠραία εἰκὼν τῆς Ἀρτέμιδος ἀπόλλυσι τὸ προσφῶδες
αὐτῆς καὶ καταλλήλον. Ἄλλως παρακατιῶν ὁ Ὀμηρος προστίθησι·

«σφαῖραν ἔπειτ' ἔρριψε μετ' ἄμφιπολον βασιλεια·
ἄμφιπόλου μὲν ἄμαρτε, βαθείη δ' ἔμβαλε δῖνη»·
(Z. 115—116).

Ἡμαρτε δὲ τοῦ σκοποῦ οὐχὶ ἐνεκα τῆς ἀδεξιότητος τῆς βασιλόπαι-
δος, ἀλλὰ κατὰ θέλησιν τῆς Ἀθηναῖας, ἵνα ὡς ἐκ τούτου ἀλαλάξωσιν
αἱ νεάνιδες καὶ ὁ πάταγος αὐτῶν ἐξυπνίσῃ τὸν Ὀδυσσεᾶ (Z. 116), μέλ-
λοντα νὰ εὖρη βοήθειαν καὶ περιθαλψῖν παρὰ τῆς Ναυσικᾶς·

Φρ. Ἀλβάνας.

ΚΡΗΤΙΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΗΣ²

158. — Ὅποιος φοβάται, δὲ φοβάται.
159. — Ὅποιος φελά³.
παντῶ φελά.
160. — Ὅποιος φυλάει τὰ ροῦχά του, ἔχει τὰ μισά.
161. — Ὅποιος φυλάει τὸν τεκέ⁴,
πίνει καὶ τὸ ζουμί του.
162. — Ὅποιος χαλά καὶ χτίζει,
Ὅφκαιρος δὲν καθίζει.
«Πηνελόπης ἰστὸν ἀναλύειν».
163. — Ὅποιος χάν⁵ εἰς τὰ χαρτιά,
κερδίζει στὴν ἀγάπη.

¹ Ἐσώζετο ἐν Βονωνίᾳ νόμισμα φέρον ἔμπροσθεν μὲν τὴν κεφαλὴν τῆς κόρης
τοῦ Ἀλκινόου μὲ περίγραμμα: ΗΡΩΙΔΑ ΝΑΥΣΙΚΗΝ. ὀπισθεν δὲ τὴν Σαπφῶ
καθημένην καὶ κιθαρίζουσαν καὶ κύκλῳ τὰς λέξεις ΕΠΙΤΡΑΤ... ΙΕΡΟΚΑ...
ΜΥΤΙΑΗΝ... Ὁ Μουστοξύδης, ἐξ οὗ ἀρουόμεθα τὴν εἶδησιν ταύτην (Notizie
per servire alla Storia Corcirese. Corfu MDCCCIV), συμπληροῖ τὰ ἐλλείποντα
ὡς ἔπεται: «Ἐπιστράτης Ἱεροκλέος Μυτιληναῖων». Τοῦτο οὐκ εὐεξήγητον. Νο-
μίζομεν ὅτι ὀρθότερον πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν: «ἐπὶ στρατηγοῦ Ἱεροκλέους Μυ-
τιληναῖοι».

² Συνέχεια ἴδε φυλλάδιον 11ον παρελθόντος ἔτους.

³ Ἐλεῖ ἀξίαν.

⁴ Τεκέ λ. περσ.—μοναστήριον δερβισιδων.

164. — Ὅποιος χώνει τὸν πόνο του,
μ' ἐκείνον ἀποθαίνει.
165. — Ὅποιος χώνεται πίσω ἀπὸ τὸ δαχτύλι του,
φαίνεται οὐλος.
«Δελφῖνα λεκάνη οὐ χωρεῖ».
166. — Ὅποιος ψηφᾷ¹ τὴ νηότη του,
ἴγλήγορα τήνε χάνει.
167. — Ὁ ποντικός στήν τρύπα του δὲ χωρεῖ
καὶ κολοκύθια σέρνει.
«Μῦς εἰς τρώγλην οὐ χωρῶν,
κολοκύνταν ἔφερον».
«Ὁς αὐτὸς αὐτὸν οὐκ ἔχει, Σάμον θέλει».
«Αὐτὸν οὐ τρέφων κύνας τρέφεις».
168. — Ὅπ' ἀγαπᾷ δὲν ἵντρέπεται,
μηδὲ καὶ δὲ φοβᾶται.
169. — Ὅπου ἵκαμεν ἠγούμενος
ἔκαμε καὶ κελλάρης,
κ' ἐκάτεχεν ὁ ἴγούμενος
ἴντα θελ' ὁ κελλάρης.
170. — Ὁ πουολόγος² κ' ὁ ψαράς
ἔρημα τὰ παιδιὰ του.
171. — Ὅπου ἵν' ἀπόξω στὸ χορὸ
πολλὰ τραγούδια ἔξέρι.
172. — Ὅπου ἵναι γέρωσ κουζουλὸς
ἀπὸ τὰ νηᾶτα τὸ ἔχει.
173. — Ὅπου ἵναι καλορρίζικος γεννᾷ κι' ὁ πετεινός του,
κ' ὅπου ἵναι κακορρίζικος ψοφᾷ κι' ὁ γαιδαρός του.
174. — Ὅπου ἵχ' ἀμπέλιχ ἄς βάν' ἐργάταις,
καὶ καράβιχ καλαφάταις.
175. — Ὅπου ἵχ' ἀμπέλιχ ἔχει τα,
κ' ὅπου τὰ βλέπει τρώει τα.
176. — Ὅπου ἵχει τὰ γένεια
βρίσκει τὰ χτένια.
177. — Ὅπου ἵχει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει,
κι' ἂν θέση καὶ ἀδείπνητος ἢ χάρι του τὸν θρέφει.

¹ Ἐκτιμᾷ ὑπερβαλλόντως.

² Κυνηγός.

178. — Ὅπ' ἀγαπᾷς κατούρησε; κ' ὅπου μισᾷς χτενίσου,
κ' ὅπου πολλὰ κακοθελᾷς κάτσε κουτσανυχίσου.
179. — Ὅπ' ἀκοῦς πολλὰ κεράσια,
παῖρνε καὶ μικρὸ καλάθι.
«Πολλὰ μεγάλα ἐπαγγελλόμενοι
οὐδὲ μικρὰ ποιῆσαι δύνανται».
180. — Ὅπ' ἀκοῦς μεγάλο τρύγος,
βάστα καὶ μικρὸ κοφίνι.
181. — Ὅπ' ἀστοχήσης γιᾶειρε¹
κ' ὅπου ἵπετύχης φύγε.
182. — Ὅπου γάμος καὶ τραπέζι
κ' ὁ Γιαννάκης εἰς τὴ μέση.
183. — Ὅπου δὲ βολεῖ² τοῦ δικαίου νὰ πάη ὁ ἴδιος
μπέμπει μιὰ γερόντισσα.
184. — Ὅπου δὲ σὲ σπέρνουνε, μὴν ξεφυτρώνης.
185. — Ὅπου δὲν τύπτει λόγος, πίπτει ράβδος.
186. — Ὅπου δὲν χωρεῖ ἡ ἀντρεία, ἔρχεται ἡ μπαμπεσιᾶ³.
«Ὅπου μὴ ἐφικνῆται ἡ λεοντῆ, προσραπτέον τὴν ἀλωπεκῆν».
187. — Ὅπου ἵδῆς κακὴ γυναῖκα,
δὺο βολαῖς τήνε χεραῖτα.
188. — Ὅπου ἵδῆς κ' εἶναι πολλοὶ
τὸ σακκοῦλι μὴν τὸ λείς.
189. — Ὅπου ἵδῆς πολλὴ ἀγάπη,
δέξου καὶ πολλὴ ἀμάχη.
190. — Ὅπου ἵδῆς πολλὴ φιλιᾶ,
δέξου καὶ πολλὴ κακιᾶ.
191. — Ὅπου κ' ἂν βαρῆς τοῦ βουγιουῦ, στήν προβιά τοῦ βαρέχνης.
192. — Ὅπου κ' ἂν πάης ἢ οὐκ εἶναι τετρακόσια.
193. — Ὅπου κ' ἂν πάη τὸ στάρι πάλι στὸ μύλο γυρίζει.
194. — Ὅπου κ' ἂν πά' ἡ ἀλωποῦ
βαστᾷ καὶ τὴν ὄρα τση.
195. — Ὅπου κρᾶζουμε πολλοὶ πετεινοὶ
ἀργεῖ νὰ ἔξημερώση.

¹ Γιαεῖρω ἢ γιαεῖρω, καὶ ἀντιτεῖρω ἢ ἀντιτέρω=ἐπανερχομαι, ἐπανα-
κάμπτω.

² Δὲ βολεῖ=δὲν ὑπάρχει εὐκαιρία.

³ Μπαμπεσιᾶ λ. ἀλβ.=πονηρός, δόλιος· παρ' ἡμῶν μπαμπεσιᾶ=δολιότης,
πλεκτάνη.

- «Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη».
 α' Ἐνθα πολλοὶ ἀλέκτορες
 ἐκεῖ ἡμέρα οὐ γίνεται».
- 196.—"Οπου μαμή, ὄχι ἄλλη μαμή
 κ' ὄπου παπᾶς, ὄχι ἄλλος παπᾶς.
 α' Αἰδὸς αἰδῶ κοτέει».
 Κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει».
- 197.—"Οπου 'πάει ἓν καλό, 'πάνε οὐλα τὰ καλά·
 κ' ὄπου 'πάει ἓνα κακό, 'πάνε οὐλα τὰ κακά».
- 198.—"Οπου παληὸ ραβδί σταθῆ,
 καινούργια δέκα κάνει.
- 199.—"Οπου πονεῖ κανεῖς, ὄλω χτυπᾶ.
- 200.—"Οπου σοῦ 'πῆ ὁ νοικοκύρης νὰ δέσης τὸ γαῖδαρό του.
 δέσε τονέ, κι' ἄς ψοφήση.
- 201.—"Οπου φτάν' ἡ χέρα σου,
 κρέμνα τὸ καλάθι σου.
 α' Εἰ μὴ δύναιο βού, ἔλαυνε ὄνον».
- 202.—"Οπου φτύσυνε πολλοί, πηλὸς γίνεται.
- 203.—"Οπου φτώχεια, καὶ μουρμούρα.
- 204.—"Οσα δὲ φτάν' ἡ ἄλωπού
 τὰ κάνει κρεμαστάρια.
- 205.—"Οσαις καμινάδαις,
 τόσαις νοικοκεράδαις.
- 206.—"Οσαις χτυποῦν τὸ πέταλο,
 ἀνυφαντοῦδαις εἶναι ;
 α' Πολλοὶ νερθηκοφόροι,
 παῦροι δὲ τε βάκχοι».
 α' Πολλοὶ θριοβόλοι,
 παῦροι δὲ τε μάντιες ἄνδρες».
- 207.—"Οσα κ' ἂν ἔχης ἔοδεῖαζε
 νὰ πορπατῆς καθόντας.
- 208.—"Ο σκύλλος ὄπου δὲ δαγκάνει,
 ὄσω θέλει ἄς γαυγίζει.
- 209.—"Οσον καιρὸ 'θερίζαμε Βασίλη καὶ Βασίλη,
 καὶ σὰν ἀποθερίσαμε ὄξω μωρὲ κασιδή.
 α' Ζῆ χύτρα, ζῆ φιλία».
- 210.—"Οσον ὁ καιρὸς διαβαίνει,
 τόσον ἄνθρωπος μαθαίνει.

- 211.—"Ο στραβὸς κ' ἀκάτεχος,
 ἓναν τό 'να βάλει τση.
- 212.—"Ο στραβὸς στραβὸν ὠδήγει·
 α' χειραγωγεῖ ὁ τυφλὸς τὸν μὴ βλέποντα».
- 213.—"Οσω ἄρηά 'ναι τὰ σκόρδα, τόσω χοντραίνουνε.
- 214.—"Οσω καλοπιάνεις τὸν κακό, γίνεται χειρότερος.
- 215.—"Οσω πλείεις, τὸ γῦρο βάστα.
- 216.—"Οσω σκαλιζ' ἡ ὄρνιθα τὰ πηλά, τόσω βρωμαίζουνε.
 α' Μὴ κίνει τὸν ἀνάγυρον».
 α' Μὴ κίνει καμαρίναν».
 α' Κακὸν εὖ κείμενον, μὴ κίνει».
- 217.—"Ο τζαμπαζῆς¹ ἀπόθανε.
- 218.—"Ο,τι γράφει, δὲν ξεγράφει.
 α' Ὄν ἡ τύχη μέλινα γράψει,
 τοῦτον ὁ πᾶς χρόνος οὐ δύναται λευκᾶναι».
 α' Ἐκάστῳ τὸ πεπρωμένον ἀθεραπευτόν ἐστι».
- 219.—"Ο,τι δαχτύλι κόψ' ἡ κρίσι², δὲν πονεῖ.
- 220.—"Ο,τι κακό κάμει κανεῖς μοναχὸς τοῦ τ' ἀπατοῦ τοῦ³,
 δὲν τοῦ τὸ κάνει οὐλὸς ὁ κόσμος.
- 221.—"Οτι κάμ' ἡ παπαδιά,
 μὴ τὸ κάμ' ἄλλη καμμιά.
- 222.—"Ο,τι κατέχεις ἔξυπνητός,
 κατέχ' ὄντε κοιμοῦμαι.
- 223.—"Ο,τι λογιᾶς⁴ ὁ κουζουλὸς 'κεῖνο καὶ μόνο κάνει,
 κι' ὄσα τοῦ 'πῆ ὁ φρόνιμος μόνο τὰ λόγια χάνει».
- 224.—"Ο,τι ὁ κόσμος, κι' ὁ Κοσμᾶς.
- 225.—"Ο,τι 'πάει τοῦ παπᾶ,
 'πάει καὶ τσῆ παπαδιάς.
- 226.—"Ο,τι παθαίνει τὸ κορμί,
 τὰ φταίει τὸ κεφάλι.
- 227.—"Ο,τι περιπαίζει κανεῖς,
 γυρίζει καὶ τὰ κουκουλώνεται.
- 228.—"Ο,τι 'ποῦν ἡ παντρεμένας,
 στέργιωμα κ' ἐγὼ ἡ καυμένη».

¹ Τζάμπα λ. τουρκ.—τὸ δωρεᾶν διδόμενον. "Ορα ἐν τέλει τὴν β' σημείωσιν.

² Ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐξουσία.

³ Ἐαυτοῦ.

229. — Ὁ τσικαλᾶς κολλᾶ τοῦ τσικαλιοῦ τ' αὐτί ὅπου θέλῃ.
230. — Οὕγια θώρη καί 'παιρνε πανί,
μάννα θώρη καί 'παιρνε παιδί.
«Βλέπε μητέρα
καί ἄγου θυγατέρα».
231. — Οὐλα τὰ πουλιά μισεύουν,
κ' οἱ τρουλίταις ἀπομένουν.
232. — Οὐλα τὰ στραβά ψωμιᾶ
τσῆ στραβῆς πινακωτῆς.
233. — Οὐλα τοῦ γάμου δύσκολα,
κ' ἡ νύφη γγαστρωμένη.
234. — Οὐλο κρητικὸ καπετάνιο,
οὐλο ρωμῆὸ κονταζῆ¹.
235. — Οὐλ' οἱ σκύλλοι μιὰ γενειά:
«Ἄπας ἐχίνος τραχύς».
236. — Οὐλοὶ τὰ 'χουμε μὲ τ' ἄρματα²,
κ' ὁ γέρωσ μὲ τὴν πῆττα.
237. — Οὐλο τὸ γαῖδαρο ἔφαε,
καί στήν ὄρᾶ ἀποστάθηκε.
«Πάντ' ἐντραγῶν τὸν βοῦν
εἰς τὴν οὐρὰν ἀπέκαμε».
«Ὀλον τὸν βοῦν ἔφαγε, κατὰ δὲ τὴν κέρκον ἀπηγόρευσε».
238. — Ὁ ὑστερὸς γῆ πλειὸ καλορρίζικος γῆ πλειὸ κακορρίζικος.
239. — Οὔτσι οὔτσι³ τὸ γουροῦνι
ὡς τε νὰ τὸ θάλλουνε στὸ σακκοῦλι.
240. — Ὁφκαιρος σακκούλα ὀρθὴ δὲ σταίνεται
καί γεμάτη δὲ συντζακίζεται⁴.
«Οὐδεὶς πεινῶν καλὰ ἄδει».

Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκης.

¹ Κονδάκ λέγεται τουρκιστὶ τὸ σπάργανον, σωρὸς ὕλης εὐφλέκτου καὶ τὸ κοντάκιον πυροβόλου· κονταζῆ λέγεται κυρίως ὁ ἐμπρηστής καὶ ἐπιδιορθωτῆς ὄπλων.
Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

² Arma ἰταλ. ὄπλον.

³ Ὁρα ἐν τέλει τὴν Γ' σημ.

⁴ Συγκάμπτεται